

IVO LOLA KORNIGRU PA

...a moja! Pišući ovo pismo ja se pouzdano
...timista sam, kao i uvek! — da ti ono nika
...već da ćemo se nas dvoje videti i uvek osta
...er, ovo je pismo zato i pisano. U ovome

KINE ZVONO ZVONI

cetvrta
kordunaška

mladi tenkisti

ISSN 1331 - 5439

pročbjea

157 / 158

ОКТОБАР 2020

KOZARA U PJES

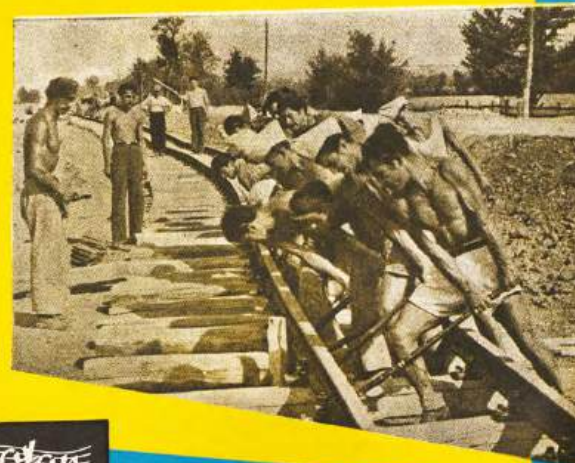
PJESMA PROLETER
KOZARE

SAN MAJKE MLADEN
STOJANOVIĆA

PRO
GRAM
PLOC

LPY-20

pjesme rada i izgradnje

IZDANJE I DISTRIBUCIJA: MARIJANA STOJANIĆ, UREDNIK: MARIJANA STOJANIĆ

Jugoton

LONG PLAYING 33 1/3

Jugoton

ZEMLJO MOJA DRAGA
VRATIT ĆU SE JEDNOG DAN

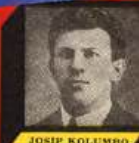
INTERVJU, DRAGOLJUB MIĆUNOVIĆ

INTERVJU, BUDIMIR ALEKSIĆ

POPIS GORNJOKRAJIŠKIH SRBA

INTERVJU, MARIJA STOJNIĆ

IZLOŽBA, UTILITARNI DIZAJN RASPJEVANOG SOCIJALIZMA

SKOJa

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.skd-prosvjeta.hr, www.casopis.skd-prosvjeta.hr

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

ПОМОЋНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА:

Горан Борковић

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Утилитарни дизајн
распјеваног социјализма 1947. – 1990. / (14. – 24.7.2020.)
Изложба, ХДД, куратор Жељко Лукетић

ШТАМПА: Kerschoffset d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

интересит

IN MEMORIAM – MILORAD NOVAKOVIĆ (1946-2020)

NOVAK

Milorada Novakovića sam upoznao početkom 1993. godine, u vrijeme učestalih okupljanja onih koji će uskoro činiti prvo rukovodstvo obnovljene „Prosvjete“. Zarana se u toj proširenoj grupi, koja je ujedno činila i glavu i tijelo Društva u nastajanju, formirala, pa donekle i izdvojila ekipa koja će u vrlo skućenim okvirima osmisliti, pa potom i realizovati ono što se suvim birokratskim jezikom zvalo „izdavačko-informativna djelatnost ‘Prosvjete’“. Jezgro te podgrupe činili su uz Novaka, Drago Kekanović i autor ovog zapisa. Velika Novakova zasluga već u prvim danima, kad je bilo najvažnije i najteže, bila je u okupljanju ljudi koji će od tada činiti tehničku bazu rada na časopisu i prvim knjigama. Samo je Novak, čovjek koji je poznao dobar dio Zagreba kao takvog, a sigurno cijeli novinarski, kazališni i sportski stalež grada, mogao odmah u podrum Berislavićeve 10, dovesti ljude poput; Borivoja Dovnikovića, zaduženog za ljepotu naših izdanja; Jove Čorka, starog „Borbinog“ korektora; i svog sina Branka, koji je obilato nadoknađivao temeljito nepoznavanje elektronike i savremenih tehnologija općenito, kod svih nas.

U tim trenucima mnogo smo toga, a po vlastitom shvatanju i uvjerenju, proizveli na silu, zapravo, društvena je narudžba bila zamijenjena historijskom. Tako je bilo i sa prvim kompletom udžbenika za dodatnu nastavu naše djece koja se odvijala, ili se nije odvijala, u mnogo težim uslovima nego naše publiciranje časopisa i kalendara. Samo je Novak mogao iskoordinirati vrlo raznorodnu autorsku i recenzentsku ekipu, da povede posao kojeg do tada nije radio i uspješno ga privede kraju.

Novak će u skoro 20-ak godina rada u časopisu, uglavnom kao urednik, potpisati 108 brojeva „Prosvjete“. Njegova je ideja bila, koju smo u početku i praktikovali da numeraciju nastavimo na seriju prekinutu nasilno 1971. godine. Često nam je pričao kako je kao mladi novinar pripadao krugu ljudi koji je pripremao obnovu „Srpske riječi“ te godine. U to sjećanje je spadalo i upozorenje koje su mladom čovjeku uputili iskusniji kolege; da se makne iz unapred osuđenog projekta. Često je spominjao ta stara, pomalo izanđala imena, a kad bi jedan od njih, koji je i u starosti volio kožni mantil, svratio do podruma, Novak je nervozno gasio ko zna koju taj dan upaljenu cigaretu, ili lupkao njom u prepunu pepeljaru, i jedva skriveno suzdržavao se da ne prasne.

Novak je bio tipičan Srbin iz Hrvatske svoje generacije. Banijac, partizan, Jugoslaven, Srbin, nekako tim redom i po prioritetu i hronološki. Sportsko-novinarski izoštenih osjetila za društvenu stvarnost u svim aspektima, a naročito onim političko međunarodnim, skakao je na svaki krivi signal upućen naročito prema ovdašnjim Srbima. Ali imao je duboko usvojene vrijednosti zajedništva i nikada nije upadao u grijehe prema hrvatstvu, karakteristične za Srbe u tim teškim danima. Bio je rijedak primjer Zvezdaša koji se družio sa Dinamovcima i volio je pričati o transferima igrača između ta dva kluba, kojih je baš 80-ih godina prošlog stoljeća, bilo mnogo. Znao je sve o Ivkoviću, Bračunu, Janjaninu, Prosinečkom.

Novak je bio velika pričalica, oko njega su se dvadeset godina, koliko smo radili zajedno ili sarađivali, rojili oblaci ljudskih riječi i duvanskog dima. Pri tom se, kao i svi u takvim slučajevima, znao i ponavljati, ali nekako se činilo i danas je to vidljivije nego ikad, da su te njegove priče, a imao je vrlo pouzdanu memoriju, činile važan dio naše društvene kohezije, ili bolje, viskoznosti. Malo nas je u Zagrebu ostalo, a i to malo razbucano i nedruštveno, pa takvi kao Novak višestruko nedostaju. Rijetko, ali ponekad smo znali putovati Novak, Pupovac i potpisnik. Novak bi pričao, Milorad pjevao, a onaj treći slušao.

Volio je putovati, naročito u Beograd, dok mu je zdravlje dozvoljavalo da vozi automobil. Sajem knjiga krajem oktobra, bio mu je valjda zadnja strast u životu. Susreti sa zemljacima, dugi razgovori, poklonjene knjige, što realan što prividan vrtlog života, odgovarao je sasvim njegovom novinarskom nervu. Ima neke pravde u činjenici da Sajma ove godine, po svoj prilici neće biti.

Dvije bolne teme su mu skraćivale život; prazan rodni Vlahović i djetinjstvo obilježeno ranom smrću oca, partizana. To ga je skraćivalo, ljubav porodice ga je produžavala, sve do ovog tegobnog, maskiranog ljeta u kojem smo svi teško disali.

Zbogom Novače!

(Čedomir Višnjić)

Utilitarni dizajn raspevanog socijalizma 1947. – 1990. (14. – 24.7.2020.) / Izložba, HDD, kurator Željko Luketić

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESI
SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb
FAX: + 385 1 4845 364
TEL: + 385 1 48 72 480
skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju pretplatnika.

Uplate na ime pretplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN HR3623600001101412121 SWIFT ZABHR2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Evropske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60 USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

pretplata

04	OD IZBORDANA DO MALE GOSPOJINE Nenad Jovanović HRONIKA
09	POTREBAN JE NOVI HUMANIZAM Bojan Munjin INTERVJU, DRAGOLJUB MIČUNOVIĆ
14	SRBI I HRVATI, RAZLIKE I SLIČNOSTI Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (29)
15	PRIBIĆEVIĆ NIJE RATOVAO U SRBIJI Aleksandar Popović REAGOVANJA
17	OSAM BELIH MUŠKARACA Mladen Vesković KNJIGE, KRITIKA MIGRACIJA
21	SRBI NE TRAŽE NIŠTA VIŠE OD ONOGA ŠTO IMAJU DRUGI NARODI U CRNOJ GORI Bojan Munjin INTERVJU, BUDIMIR ALEKSIĆ
25	GOVORI DA BIH TE VIDEO Željko Luketić INTERVJU, MARIJA STOJNIĆ, REDATELJICA
30	PJEVATE LI PJESME STARE? Bojan Krištofić IZLOŽBE, UTILITARNI DIZAJN RASPIJEVANOG SOCIJALIZMA
32	PLJUSKA U Plišanoj rukavici Igor Ružić KAZALIŠTE, VJEŽBANJE ŽIVOTA – DRUGI PUT
35	GLINSKI VELOCIPEDISTI Igor Mrkalj HISTORIJA, POVIJEST BICIKLIZMA U GLINI
42	KRVAVI KORANSKI MOST Željko Kresojević SJEĆANJE

44	STEPENICE ZA NEBO Dragiša Laptošević IN MEMORIAM, VIDOJE VUJIĆ (1951-2020)
46	TONKO Čedomir Višnjić IN MEMORIAM, TONKO MAROEVIĆ (1941.-2020.)
47	TRI SLIČICE IZ SOFIJE Muharem Bazdulj BALKANSKI PUTOPIS
50	ŽIVOTOPISAC PROTIV PISCA Đorđe Matić KNJIGE, VATRA U VATRI – JEDAN EUROPSKI ŽIVOT
54	PRIVRŽENOST Drago Kekanović PROZA
58	POZDRAV IZ AIGUESA Borivoj Solonjić PROZA
61	ĐED PERO Tatjana Sikima PROZA
66	ODJEK JEDNE GENERACIJE: PREGLED PESNIKA ROĐENIH OSAMDESETIH Tamara Babić ANTOLOGIJA MLADE SRPSKE LIRIKE
79	LAJU PSI, ZAVIJAJU VUCI, PLAČU UDOVICE Dragan Babić KNJIGE, FORENZIKA ITAKE: NAJBOLJE I NOVE PRIČE
82	PANOPTIKUM Goran Borković
84	IN MEMORIAM: ISIDORA ŽEBELJAN (1967-2020) BORISLAV DRLJAČA (1941-2020) Đorđe Matić
85	POPIS GORNJOKRAJIŠKIH SRBA Čedomir Višnjić

OD IZBORDANA DO MALE GOSPOJINE

Nenad Jovanović

DARUVARSKA KULTURA – U Daruvaru su 6. jula otvoreni prvi Dani srpske kulture u ovom gradu. Bogat šestodnevni program počeo je otvaranjem etnografske izložbe u novoootvorenom Srpskom kulturnom centru „Isidor Dobrović“. Nakon obraćanja predsjednice VSNM-a u Daruvaru Nikoline Glodić, izložbu je otvorio protojerej stavrofor Luka Bosanac. U okviru manifestacije upriličene su radionice kaligrafije za djecu od 10 do 15 godina s voditeljicom Zvezdanom Drašner i radionica srpskih narodnih priča za djecu od sedam do 13 godina, koju vodi glumica Svetlana Patafta. Program je obuhvatio i književnu večer srpske ljubavne poezije „Stihovima te ljubim“, održanu u dvorcu grofa Jankovića, kao i predavanje o značajnim srpskim velikanima za učenike osnovnih škola.

U subotu, 11. jula, na zatvaranju Dana srpske kulture, historičar Milan Radanović govorio je o doseljavanju Srba u zapadnu Slavoniju, a protojerej-stavrofor Luka Bosanac o Srpskoj pravoslavnoj crkvi u ovom dijelu Hrvatske. Prve Dane srpske kulture u Daruvaru organizirali su gradsko VSNM i mjesni pododbor „Prosvjete“ pod pokroviteljstvom Grada Daruvara i Bjelovarsko-bilogorske županije.

JA POSEJAH LAN ... – Obilježavanje crkvenog praznika Ivanjdana 7. jula bila je prilika i za nastupe pojedinih grupa i ansambala nekih

„Prosvjetinih“ pododbora. Tako je u Topuskom nakon liturgije u crkvi, koja ove godine obilježava 295. godišnjicu postojanja, održan kratak duhovni program koji su, kao i ranijih godina, pripremili mladi članovi vrgomoščanskog pododbora „Prosvjete“. Na kraju programa, folklorna sekcija je odigrala Igre sa Korduna i Šumadije, a pjevačka sekcija otpjevala nekoliko pjesama s područja Korduna, čime je nastavljena viševjekovna tradicija da se nakon liturgije u svečane dane u crkvenom dvorištu, narod okupi uz ples i pjesmu.

Načelnik općine Topusko Ivica Kuzmić crkvi je poklonio prekrasnu sliku, a predsjednica pododbora Senka Crevar izrazila je veselje što se na Ivanjdan orila pjesma i dječja graja, baš kao nekad, iako je ove godine zbog korone bilo manje ljudi. „Prva crkva u Topuskom je sagrađena 1725. godine, te se od tog vremena bilježi postojanje pravoslavnog hrama“, istaknula je Senka Crevar predsjednica pododbora Vrginmost.

... BAŠ NA IVANJDAN – U Kneževim Vinogradima i ove godine je održana dvodnevna manifestacija „Ivanjski dani“ koju su organizirali mjesni pododbor „Prosvjete“ i lokalni KUD „Živojin Žiko Mandić“. Po tradiciji koju njeguju Srbi u Baranji, pleli su se vijenci koje su žene vješale na fasade svojih kuća i ograda, dok su se stari, lanjski vijenci skidali i bacali na krov kuće. Pletenje se odvijalo u dvorištu crkve Vavedenja Presvete Bogorodice uz prisustvo lokalnog paroha Stevana Kuveždantina. Ovu tradicionalnu manifestaciju obilježila je i književna večer na kojoj je Jadranka Radošević predstavila knjige književnice i TV voditeljice Vesne Dedić.

BOROVSKI RASADNIK KULTURE – Pododbor „Prosvjete“ u Borovu organizirao je radionice za djecu pod nazivom „Raspust u Biblioteci“ koje su održavane s manjim brojem djece zbog epidemije korone. Radionice su vodile predsjednica pododbora Radmila Latas, bibliotekarka Slađana Brkić i Zorica Kovačević.

Prva radionica u biblioteci održana je 8. jula na temu „Kako nastaje priča“ u kojoj su se djeca okušavala u osmišljavanju priča. Slijedila je radionica „Potraga za knjižnim blagom“. Ideja je da se svojoj djeci učesnicima u radionicama omogući besplatno članstvo u Biblioteci kako bi se što više malih i mladih potaknulo na čitanje. Nisu zaboravljeni ni odrasli: za

njih je pripremljen program „Teatar u biblioteci“, a s obzirom da planirani odlasci u beogradsko i novosadsko kazalište nisu mogli biti realizirani zbog epidemiološke situacije, odlučeno je predstave dovesti u biblioteku i prikazati ih on-line. Tako je 13. jula prikazana prva on-line predstava „Čorba od kanarinca“, drama sa elementima komedije. „Na ovaj način ljeto u borovskoj čitaonici znatno je sadržajnije nego do sada, ali i prilagođeno trenutnim mogućnostima kako bi meštani Borova bar donekle upotpunili svoja društvena događanja u ova neskakidna vremena“, rekla je Radmila Latas.

BRŠADINSKI KIŠNI KONCERT – Ni korona ni iznenadna kiša nisu mogli spriječiti održavanje Letnjeg koncerta i 8. izložbu ručnih radova i starina koji su održani 11. jula u Bršadinu. Predsjednik pododbora „Prosvjete“ Milomir Marunić pozvao je sva mjesna udruženja da aktivno sudjeluju u realizaciji ove manifestacije koja se održava svake godine i u kojoj su značajni doprinos dali članovi tek osnovanog Kluba mladih. Sekcija pododbora „Svilen konac“ spremila je izložbu starina sa temom žetelačkog doručka na balama slame i starim ćilimima, a pored izloženih starih jela prikazani su i alati za žetvu, stara drvena kola i ostali upotrebnici predmeti.

Osim domaćina, u izlaganju su učestvovali i članice Udruženja žena „Pudarice“ iz Bijelog Brda s izložbeno-prodajnim štandom ručnih radova, a mogli su se kupiti i ručno izrađeni domaći sapuni. Na koncertu, su pod Marunićevim voditeljstvom i uvodnim recitalom, nastupili KUD „Vaso Đurđević“, SKUD „J.J. Zmaj“ iz Bijelog Brda, uz izdvojeni nastup muške pjevačke grupe KUD „Branislav Nušić“ iz Borova, uz pjevanje Anje Teofilović i Milice Jović.

LIKOVNI SUSRETI NA BANJI – Petrinjski pododbor „Prosvjete“ organizirao je od 10. do 12. jula 17. po redu kulturnu manifestaciju pod nazivom „Likovni susreti na Banji“. Tri slikarska dana 17 učesnika provelo je na različitim lokacijama u Petrinji, Moštanicima i Brestu gdje su sudionici uživali u prirodnim ljepotama Banije. Po riječima predsjednice pododbora

Mare Vilus, ove su godine Susreti prvi put organizirani u tri dana kako bi se slikari bolje osjećali, ali i zbog promjene lokacija i sredina u kojima se slikalo. „Raduje što ove godine imamo i troje mladih slikara, a teme i motivi su različiti – od našeg gradskog parka, preko cvijeća do raznih drugih motiva Petrinje“, kazala je Mara Vilus. U Galeriji „Krstu Hegedušić“ održana je izložba 44 rada sa prošlih izdanja „Likovnih susreta na Baniji“ i likovnih kolonija „Jesen u Petrinji“ koju je otvorio akademski slikar i likovni pedagog Nedeljko Tintor, podsjetivši na trojicu preminulih slikara koji su redovito sudjelovali na tim Likovnim susretima – Đorđa Petrovića iz Karlovca, Miloša Popovića iz Zagreba i Vladimira Gregurića iz Gline. Izložba se mogla pogledati do 26. jula.

UVOD U IZBORNU JESEN – U Zagrebu je 16. jula održana 21. sjednica Glavnog odbora „Prosvjete“ na čijem je dnevnom redu, između ostalog, usvojen izvještaj o radu „Prosvjete“ i finansijski izvještaj za prošlu godinu u kojoj je ostvaren pozitivan rezultat. Na sjednici Glavnog odbora je donesena i odluka o rasporedu sredstava za programe kulturnog amaterizma za 2020. godinu po programima pododbora i data suglasnost za pokretanje postupka osnivanja novog pododbora „Prosvjete“ u Tenji. Članovi su izglasali preporuku koja se odnosi na sve aktivnosti pododbora i u kojoj se pozivaju članovi „Prosvjete“ na odgovorno ponašanje u cilju sprečavanja širenja zaraze i čuvanja zdravlja, od primjene mjera zaštite do konsultacija sa lokalnim štabovima civilne zaštite.

SLIKALA SE ĐOLA – U organizaciji pododbora „Prosvjete“ u Dardi i likovne radionice „Petar Dobrović“ 17. jula u prostorijama pododbora održana je izložba slika sa 16. saziva Međunarodne likovne kolonije „Đola 2019“. Na izložbi je predstavljeno 36-oro autora i isto toliko umjetničkih slika. Učesnici su bili akademski, afirmirani amaterski slikari, studenti, kao i učenici osnovnih i srednjih škola, koji su umjetničkom fondu ostavili reprezentativne umjetnine, a dio radova predstavljen je na izložbi na kojoj je prisutne kroz Šantićevu poeziju i stihove, uvela Ljeposava Grubor, a o samoj izložbi govorio je profesor kustos Pero Matić. „Kolonija ima svoj imidž, a odvija se u sjenci jednog velikog poznatog baranjskog slikara koji pripada srpskoj zajednici, a to je Petar Dobrović. Slikar i kritičar, završio je dvije akademije i bio vezan za multikulturalnost, a to je i ova naša kolonija“, rekao je Matić i izrazio uvjerenje da će jednom u budućem kulturnom centru u Osijeku biti mjesta za likovni salon u kome će se naći sva dosadašnja djela.

OTIŠAO JE TONKO – Veliki i svestrani stručnjak Tonko Maroević umro je 11. avgusta u Starigradu u svojoj 79. godini. Svi mediji dali su opširne prikaze njegovog obimnog djela i humanističkog pristupa, a mora se navesti da je Tonko bio veliki prijatelj srpske zajednice, pogotovo u dijelu očuvanja kulturnog identiteta i baštine. Bio je uredan član Biblioteke „Prosvjete“ i

uzimao knjige koje su dolazile iz Srbije, kao i redovni učesnik tribina i gost na skupštinama i svetosavskim akademijama.

Maroević je surađivao i u projektima vezanim uz svojevrsnu rehabilitaciju Vojina Bakića koji je od 1990. takoreći zabranjen, a njegovi spomenici, remek-djela i u svjetskim razmjerima, uništavani. Bio je uključen u akcije obnove i ponovnog postavljanja Bakićevih spomenika, između ostalog u Bjelovaru, a kao njegov prijatelj govorio je na ponovnom postavljanju spomen-ploče u čast četvorici Bakićeve braće koje su ustaše pobile 1941. godine. Ta ploča na njihovoj rodnoj kući bila je uklonjena 90-ih, ali je na inicijativu SNV-a, gradskog i županijskog VSNM-a, te Udruge antifašista vraćena na mjesto. Maroević je doprinio i u organiziranju sada tradicionalnih Desničinih susreta, obnovljenih 2005. godine, što je naglasio i osnivač i organizator profesor Drago Roksandić.

BOROVSKI KRUG KNJIGOM – U biblioteci pododbora „Prosvjete“ u Borovu 11. augusta održan je prvi Klub čitalaca. Po riječima predsjednice Radmile Latas, ideja da se počne s takvim aktivnostima nastala je zbog potrebe da se i članovi borovske biblioteke uključe u još neki oblik aktivnosti ovog pododbora. Najvjerniji članovi biblioteke koji knjige redovito čitaju, najkompetentniji su da predlože naslove koje bi bilo dobro kupiti i nabaviti u fundusu knjižne građe. „Budući da već duže vreme nabavka novih naslova nije bila moguća i zbog samih finansija, ove godine smo odlučili krenuti u nabavku naslova za koje čitaoci izraze interes. Zbog epidemije smo osmislili aktivnosti koje mogu da se realiziraju sa manjim brojem učesnika kao što je Klub na kojem su članovi bili aktivni u predlaganju naslova za nabavu“, rekla je.

TEK PULA OD ISTRE – Ansambl narodnih igara SKD „Prosvjeta“ iz Vukovara učestvovao je na 12. Danima srpske kulture u Istri koji su u organizaciji Zajednice Srba Istre održani 17. avgusta u Puli. Prisutnoj publici ANI Vukovar se predstavio cjelovečernjim programom u kojem su

izvedene četiri koreografije, kao i splet narodnih i tamburaških pjesama u izvođenju Narodnog i Tamburaškog orkestra sa solistima. Nastup su pratili brojni sadržaji kao što su štand etno sekcije, postavljen u samom centru Pule pored Zlatnih vrata. Na štandu građani i turisti mogli su vidjeti i uživati u eksponatima koje izrađuju članice etno sekcije, te delicijama koje su karakteristične za našu zajednicu. Pored etno sekcije, predstavili su se proizvođači meda i gastro grupa sa suhomesnatim proizvodima našeg područja, a nije zaboravljena ni likovna kultura: u holu Doma branitelja postavljena je samostalna izložbom slikarice Rade Marković iz Darde.

Iako je dan kasnije ANI trebao nastupiti u Umagu, gradske vlasti su u zadnji čas otkazale nastup i popratne sadržaje, dok nastup u Rovinju nije ni predviđen zbog blagovremenog otkazivanja od strane rovinjskih gradskih vlasti. Zbog pljuska nastup je prebačen u Dom branitelja. Među brojnom publikom bili su generalni konzul Srbije u Rijeci Goran Petrović, predstavnici Ambasade Srbije u Zagrebu, predstavnici SPC-a, predstavnik Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske Aleksandar Tolnauer, kao i ostali uzvanici.

NAKON PULE BOROVO – Ansambl narodnih igara (ANI) „Prosvjete“ iz Vukovara nastupio je 29. augusta na 21. Međunarodnom festivalu

folkloru u Borovu. Domaćin i organizator Festivala bio je KUD „Branislav Nušić” iz Borova, a ANI je prvi put učestvovao na ovom Festivalu. Borovska publika imala je priliku da gleda i uživa u pjesmi i igri ansambla koji se predstavio igrama iz Podgrmečja i zapadne Srbije. Ovogodišnjem Festivalu prisustvovali su mnogi uzvanici, među kojima i saborska zastupnica Dragana Jeckov i predsjednik Zajedničkog veća opština Srđan Jeremić. Festival je uspješno organiziran uz provedene sve potrebne epidemiološke mjere, a pratilo ga je više stotina gledalaca koji su oduševljeno pratili dešavanja na sceni.

OSJEČKA PREDAVANJA – U prostorijama osječkog pododbora „Prosvjeta” 29. augusta otvorena je likovna izložba „Ivo Andrić-pisac i/ili diplomat” koja na 18 panoa govori o diplomatskom i životnom putu Ive Andrića. O njemu je pred 30-ak gostiju govorila profesorica, školska nadzornica i savjetnica za srpski jezik Jadranka Radošević, ilustrirajući priču brojnim crticama i citatima iz Andrićevih književnih djela.

Nešto kasnije, 4. septembra u ovim prostorijama održana je promocija knjige „Srbine, iseli se! Epigrama ili nešto između”, Dragoljuba Vojnovića. Nakon čitanja recenzije knjige iz pera Svetozara Livade, istaknutog sociologa, autor je pročitao nekoliko epigrama iz knjige, kao i nekoliko pjesama iz svojih prethodno objavljenih zbirki. Milenko Vasiljević Čiko, pjesnik i aforističar pročitao je epigram koji je posvetio autoru Dragoljubu Vojnoviću.

Niz predavanja, izložbi i tribina nastavljen je 18. septembra kad je Borivoj Čalić, vukovarski književnik i historičar, održao predavanje i prezentaciju „Zaharija Orfelin”. Zanimljivim predavanjem, praćenim sa stotinjak slajdova, Čalić je prisutnoj publici predstavio Zaharija Orfelina, Srbina rođenog u Vukovaru. Orfelin je bio istaknuti srpski pjesnik tog vremena, historičar, bakrorezac, barokni prosvjetitelj, graver, kaligraf i pisac udžbenika. „Čovjek o kome se toliko malo zna u široj javnosti, svojim djelima treba služiti kao primjer i ponos svome narodu”, podvukao je predsjednik pododbora Zdenko Čikara.

BILOGORSKA SJEĆANJA – „Prosvjetin” pododbor u Grubišnom Polju organizirao je 6. septembra na gradskoj tržnici manifestaciju nacionalnih manjina „Bilogorska sjećanja” za koju je predsjednik pododbora Ilija Mandarić poželio da, kao i brojne druge, postane tradicionalna. Nakon obraćanja predsjednika županijskog VSNM-a Darka Karanovića, nastupili su pjevačka grupa grubišnopoljskog pododbora, predstavivši se sa starim srpskim tradicionalnim narodnim pjesmama. A nakon njih i Mađarska zajednica „Grubišno Polje”, te „Češka beseda” Grubišno Polje, koja se predstavila plesnim i pjevačkim umijećem svojih članova. Plesali su i članovi garešničkog pododbora „Prosvjete” koji su u koreografiji svog predsjednika Zorana Blanuše izveli tradicionalna kola srpskog naroda.

SVI SRBI POD JEDNIM KROVOM – U prostorijama VSNM-a Garešnica 10. septembra potpisan je ugovor o dodjeli sredstava za financiranje programa koji su u funkciji zaštite i promicanja kulturnog i nacionalnog identiteta srpske nacionalne manjine vrijedan 500.000 kuna za dogradnju i adaptaciju Društvenog doma Rogoža. Grad Garešnica je vlasnik ove bivše škole u kojoj garešnički pododbor „Prosvjete” održava najveći dio svojih aktivnosti vezanih za rad folklorne i pjevačke sekcije, a prostor koristi i VSNM Garešnica. Pokazalo se kao nasušna potreba da pododbor u Garešnici nakon više nego uspješnog višegodišnjeg rada dobije „kutak” za svoje aktivnosti, a nakon dogradnje prostorija predviđeno je da ga koriste sve zainteresirane institucije i udruge poštujući kućna pravila. Spomenuti ugovor vezan je uz sistem kapitalnih investicija koje je pokrenuo Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, u paritetnom odnosu sa Srpskim narodnim vijećem, nacionalnom koordinacijom vijeća srpske nacionalne manjine u RH.

STIGLI UDŽBENICI NA SRPSKOM – Posredstvom Uprave za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu Ministarstva spoljnih poslova Srbije, SKD „Prosvjeta” je osigurala bukvaru i druge radne materijale za učenike razredne nastave koji pohađaju nastavu na srpskom jeziku i ćirilicom pismu. Vrijedna donacija distribuira se učenicima na području Korduna, Banije, Like, Dalmacije i Slavonije kako bi na početku nove školske godine što lakše i kvalitetnije savladali ćirilicu pismo i druge sadržaje iz historije i kulture srpskog naroda. Za donaciju su zaslužni i Ambasada Republike Srbije u Zagrebu, kao i Generalni konzulat u Rijeci, koji su tehnički pomogli da učenici dobiju neophodne radne materijale.

OSLOBODIOCI U PODGARIĆU – U organizaciji Saveza antifašističkih boraca i antifašista RH te lokalnih antifašističkih udruženja u Podgariću, u

Moslavini, 19. septembra održana je svečanost obilježavanja 75. obljetnice oslobođenja sjeverozapadne Hrvatske od naci-fašizma 1945. godine. Svečanost je održana pod pokroviteljstvom Bjelovarsko-bilogorske županije. Osim službenog političkog dijela u kojem su, između ostalih, govorili župan Damir Bajs, predsjednik SABA RH Franjo Habulin i hrvatski predsjednik Zoran Milanović, a glumac – zastupnik Vili Matula recitirao poemu „Jama“, upriličen je i prigodni kulturno-umjetnički programu uz nastup KUD-a „Prijatelji“ iz Bereka, duvačke sekcije Glazbene škole iz Garešnice i pododbora „Prosvjete“ iz Garešnice.

INSTALACIJA U DOTRŠČINI – U zagrebačkom spomen parku Dotrščina, u kojem su ustaše od 1941. do 1945. pobile 7.000 ljudi, 19. septembra u organizaciji Virtualnog muzeja Dotrščina izvedena je umjetnička instalacija „Obiteljsko stablo ili kuće kojih nema“ vizualne umjetnice Tonke Maleković. Učesnici su mogli odabrati neko od ponuđenih imena stradalih, ili neku od neidentificiranih žrtava ubijenih na Dotrščini od 1941. do 1945., a onda sagraditi objekt od materijala zatečenih na lokaciji – otpalih grana, graničica i lišća. Lokacija, način i veličina strukture, kao i vrijeme trajanja bili su lični izbor svakog pojedinca, a jedino što se tražilo bilo je da se nožićem ili ključem u drvetu koje su koristili urežu izabrana imena. Kustos VMD Saša Šimpraga naglasio je da se ovom akcijom stvara individualni odnos prema žrtvama, kao i veza između umjetnosti i mjesta masovnog stradanja.

SABOR SRPSKOG STVARALAŠTVA – U organizaciji udruženja Čuvari srpskog identiteta u Belom Manastiru je 19. septembra održan četvrti Sabor kulturnog i narodnog stvaralaštva Srba Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema. U prvom dijelu na dvorišnom prostoru Etnološkog centra Baranje predstavila su se udruženja žena sa svojim štandovima iz cijele Baranje – Belog Manastira, Darde, Kneževih Vinograda, Jagodnjaka, Bolmana i Popovca na kojima su bili razni gastronomski specijaliteti sa tog područja.

U drugom dijelu manifestacije održan je kulturno-umjetnički program na vanjskoj sceni amfiteatra. Pored Ansambla narodnih igara „Prosvjete“ iz Vukovara, kao gosta, učestvovali su i „Čuvari tradicije Srba Baranje“, SKUD „Jovan Lazić“ iz Belog Manastira, Tamburaška škola „Baturek“ iz Osijeka, kao i Tamburaški orkestar „Vučedolski zvuci“ sa solistom Živojinom Jergićem. Sabor je organiziran uz sve propisane epidemiološke mjere, ali to nije uticalo na dolazak velikog broja ljudi, među kojima i gradonačelnika i predstavnika grada Belog Manastira, kao i ostalih predstavnika lokalne i srpske zajednice.

KOLONIJA U VINOGRADIMA – U Kneževim Vinogradima je u organizaciji tamošnjeg pododbora „Prosvjete“ i KUD-a „Živojin Žiko Mandić“ 19. i 20. septembra održana likovna kolonija na koju se odazvalo ukupno sedamnaest slikara iz Baranje, Osijeka i Slavonije, među kojima i više mlađih likovnjaka. Drugog dana priređena je izložba na kojoj je izloženo 16 slika na platnu i nekoliko crteža najmlađih slikara, a koju je zbog epidemioloških mjera obišao nešto manji broj posjetilaca nego ranijih godina. Organizatori su se i u uvjetima korone potrudili, pa su poštujući mjere predostrožnosti, pripremili hranu i piće za sve učesnike oba dana, koliko je trajala kolonija.

POTREBAN JE NOVI HUMANIZAM

DRAGOLJUB MIĆUNOVIĆ, PRVI PREDSEDNIK DEMOKRATSKE STRANKE

Kada smo krajem 1989. godine konačno odlučili da osnujemo političku partiju, prva ideja je bila da se ona zove socijaldemokratska, ali onda su ustali Kosta Čavoški, Vida Ognjenović i Mića Danojlić iz Pariza – nemoj bre da se tako partija zove jer ono „socijalno“ nije na dobrom glasu – i tako je ostalo da partija bude demokratska, jer to je evropski trend i to nikome neće da smeta

RAZGOVARAO: Bojan Munjin

Moglo bi se slobodno reći da se turbulentna povijest današnje Srbije u posljednjih 30 godina može dobro oslikati i u dramatičnoj sudbini njene Demokratske stranke, pune uspona i padova, tragičnih trenutaka i razdora, koja je osnovana 1990. godine, na početku tog više nego burnog vremena. Raspad Jugoslavije, ratovi, politički sukobi, kriminalna tranzicija, ubistvo premijera Srbije i predsjednika Demokratske stranke Zorana Đinđića, dramatična napuštanja stranke njenih čelnika – sve je to protutnjalo kroz trbuh ove političke organizacije, stvarajući rane i ožiljke koje teško da su mogle biti zaliječene. Neposredni svjedok ove orijaške epopeje, koja još uvijek traje, prvi je predsjednik Demokratske stranke, Dragoljub Mićunović, danas u dobi od 90 godina, ali i dalje vitalni kroničar srpskih društvenih i političkih prilika.

Kada ste te 1990. godine osnivali Demokratsku stranku, da li ste tada više mislili na Milana Grola, predsjednika Demokratske stranke u Kraljevini Jugoslaviji i na principe moderne liberalne demokracije ili vam je najviše bilo stalo da skinete komuniste sa vlasti?

Dragoljub Mićunović: Dobro pitanje. Treba poći od toga da je tadašnji Beograd bio centar disidentstva i političkog otpora postojećem režimu. Početak tog otpora je bila '68. godina i velika pobuna studenata i dela profesora na Beogradskom univerzitetu. U skladu sa prilikama i duhom vremena, ta pobuna je jedino mogla biti neka vrsta materijalizacije neomarksističkog humanizma i idealizma a protiv sterilnog i dogmatizovanog modela socijalizma koji je tada vladao. Bilo je to vreme *Praxisa* i *Korčulanske letnje škole* a tadašnji levi intelektualci, bivši članovi partije i disidenti učinili su upitnim

jugoslovenski državni socijalizam i otvarali politička pitanja pozivajući se na Marxa. Ta '68. je bio veliki potres i gledano sa Briona bilo je to veliko čudo kako se neko uopšte buni u zemlji meda i mleka. Grupa profesora sa beogradskog Filozofskog fakulteta, kojima sam i ja pripadao, bila je zbog te pobune '68. uklonjena iz službe, ja sam više puta bio hapšen i zatvaran a svi mi sedam godina nismo primali nikakvu platu, oduzet nam je pasoš i živeli smo praktično od socijalne pomoći. Tako je bilo sve do ranih 80-ih kada je strogoća malo popustila i kada smo svi, dakle Zaga Golubović, Trivo Inđić, Mihajlo Marković, Nebojša Popov, Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić, Miladin Životić i ja, primljeni na Institut za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, bolje reći, bili smo njegovi osnivači.

U vremenu nemilosti podržali su vas zagrebački kolege i prijatelji?

Dragoljub Mićunović: Da, bili su to kolege i prijatelji sa Zagrebačkog univerziteta, naročito Eugen Pusić, profesor na Pravnom fakultetu i Rudi Supek, profesor na Filozofskom fakultetu, koji su bili osnivači serije tribina u Zagrebu pod nazivom „Čovjek i sistem“ i to je bilo jedino mesto gde smo mi uopšte mogli da nastupamo i javno nešto kažemo. Bio je to divan izraz izuzetne solidarnosti za sve nas. Spavali smo jedni kod drugih, nije bilo para za hotele. Ja sam u Zagrebu spavao kod Irene Kolesar, koja je glumila Slavicu u onom poznatom filmu; bila je moja kuma koju sam ja venčao za mog školskog druga iz osnovne škole i jako draga osoba. Za vreme Tuđmana je jedva preživljavala od neke bedne penzije i umrla je u staračkom domu. Nacionalisti nikada nisu bili sa nama, tapšali su nas kao po ramenu ali su zapravo trljali ruke – neka se ti koji hoće više socijalizma obračunaju između

sebe. Nacionalizam je krajem 80-ih zamenio socijalizam i postao homogenizirajući faktor a ja sa tim mitomanima historije vodim bitku sve do danas. Stvari su se razvijale tada u svetu protiv leve ideje što je završilo sa iluzijom Mihaila Gorbačova da će liberalizovati SSSR. Amerika je sve to financirala; stvorena je nova klasa a sa njom su došli novac i korupcija.

**Nacionalizam je krajem 80-ih
zamenio socijalizam i postao
homogenizirajući faktor, a ja
sa tim mitomanima historije
vodim bitku sve do danas**

Što se zapravo događalo te 1989. godine?

Dragoljub Mićunović: Kuvalo se tada i kod nas i u Evropi; istočna Evropa se ljuljala a kod nas su se vodile debate. Kao što rekoh, tražila se ideja koja će da homogenizuje društvo i to je bio nacionalizam. Ono za što sam se ja zalagao i mnogi od nas bio je višepartijski sistem, kao još uvek najbolji ekvivalent političke slobode u civilizovanom svetu. Tada smo branili disidente, imali smo brojne rasprave, često još uvek u okviru Socijalističkog saveza, jer je SSRN bio najširi dopustivi okvir unutar kojeg smo mi mogli da delujemo i u koji su ulazili i lovci i dramski umetnici i filozofi i kelneri – sve je to bio radni narod. Kada smo krajem 1989. godine konačno odlučili da osnujemo političku partiju, prva ideja je bila da se ona zove socijaldemokratska, ali onda su ustali Kosta Čavoški, Vida Ognjenović i Mića Danojlić iz Pariza – ne-moj bre da se tako partija zove jer ono „socijalno“ nije na dobrom glasu – i tako je ostalo da partija bude demokratska, jer to je evropski trend i to nikome neće da smeta.

Kako su izgledali ti nimalo mirni dani?

Dragoljub Mićunović: Smatrali smo da ne možemo da se sastajemo i dogovaramo oko osnivanja stranke na našem Institutu za filozofiju, jer tamo smo svi bili „ozvučeni“, pa smo se setili da bi to mogli da radimo u Književnim novinama, gde smo poznavali njihovog sekretara, pa smo tamo odlazili. Kad smo trebali da održimo konferenciju za štampu u povodu osnivanja stranke opet smo se setili da imamo vezu u Domu omladine pa smo to tamo uradili. Ta konferencija za štampu održana je u decembru 1989. godine, u prepunoj sali domaćih i stranih novinara, kada smo pročitali to slavno „pismo o namerama“ da osnivamo stranku. To pismo je bilo puno tih opštih mesta o ljudskim pravima i slobodama individua, ali onda se postavilo pitanje ko će to pismo da pročita. Onda se javio Kosta Čavoški i rekao da onaj ko pročita pismo reskira da dobije deset godina zatvora jer osnivanje Demokratske stranke je, pravno gledano, pozivanje na rušenje socijalističkog poretka. „Neka pismo pročita Mićun, on ionako ima iskustvo sa hapšenjima i robijom“, predložio je neko.

I jeste li pročitali to pismo?

Dragoljub Mićunović: Da, pročitao sam ga. Rekao sam nakon toga da je moguće da će doći da nas uhapsu, jer želeći da osnujemo stranku mi svesno činimo krivično delo, ali ako do hapšenja dođe mi ćemo se pred sudom

braniti poveljom UN-a o slobodi govora i udruživanja, koju je i Jugoslavija potpisala. Ono što je imalo uticaja na to da je sve završilo mirno i da nisu došli po nas bila je činjenica da je upravo tada Čaušesku u Bukureštu držao govor koji se preokrenuo u velike demonstracije protiv njega, koje su mu na kraju došle glave i koje smo svi mi gledali u direktnom prenosu.

Kada je konačno osnovana Demokratska stranka?

Dragoljub Mićunović: Demokratska stranka je osnovana 3. februara 1990. godine i tog dana nije moglo da se uđe u Dom omladine. Bio sam izabran jednoglasno za predsednika stranke i u nastupnom govoru sam rekao da se svet menja i da je pobeda demokratije planetarna činjenica. Rekao sam da je u imenu stranke sadržan i naš program, da smo mi novi ljudi ali da cenimo doprinose prema demokratiji onih kao što su Milovan Đilas i Dobrica Ćosić i drugi i da moramo da budemo svesni da ovo nije samo posledica našeg otpora prema Brozu i jednopartijskom sistemu nego i rezultat međunarodne situacije.

**Postojali su već na
početku napadi i iznutra
i izvana da Demokratska
stranka nije dovoljno
„revolucionarna“ i da treba
da se traži ujedinjenje svih
„nacionalno progresivnih
snaga“, otprilike kao što to
sada radi Aleksandar Vučić**

Tko se u tom trenutku želio učlaniti u Demokratsku stranku?

Dragoljub Mićunović: Prvo treba reći da su osnivači Demokratske stranke bili Zoran Đinđić, Vojislav Koštunica, Borislav Pekić, Radoslav Stojanović, profesor na Pravnom fakultetu, ekonomista Vladimir Gligorov, pesnik Gojko Đogo, novinar Marko Janković, Kosta Čavoški, pisac Milovan Danojlić, Miodrag Perišić, predsednik srpskog PEN centra, sociolog Slobodan Inić, pesnik Dušan Vukajlović i ja. Situacija je bila takva da smo mi bili svesni da će mnogi hteti da iskoriste ovu situaciju, naročito desnica, ali suština stvari bila je u tome da je dugotrajna diktatura u Jugoslaviji nagrizala moralne karaktere i stvarala drugačije tipove ljudi. Bili su to takvi ljudi koji čute, cin-kare, dodvoravaju se i trebaće da prođe tri generacije da se ljudi osećaju slobodno u slobodi. Konvertitstvo u Jugoslaviji značilo je to da su na samom startu višestranačkog sistema mnogi želeli da pokažu da su bili protivnici jednopartijskog režima iako su takođe mnogi sa njim sarađivali. Politički konformizam je bio u tome da si pre podne mogao da budeš režimski čovek a naveče u kafani opozicionar. Osim toga, mora se znati da je čitavo društvo za vreme komunističke diktature bilo impregnirano raznim tajnim službama – mislim da ih je u Titovo vreme bilo trinaest!

Radimo jer veruj

da
ISKUSTVO
znači
temelj

da
MLADOST
znači
putokaz

CD

FCD

Kada počinju prva trvenja u Demokratskoj stranci?

Dragoljub Mićunović: Postojali su već na početku napadi i iznutra i izvana da Demokratska stranka nije dovoljno „revolucionarna“ i da treba da se traži ujedinjenje svih „nacionalno progresivnih snaga“, otprilike kao što to sada radi Aleksandar Vučić. Tada Kosta Čavoški, Nikola Milošević i režiser Saša Petrović napuštaju DS i osnivaju Srpsku liberalnu stranku, nemaju nikakav uticaj u javnosti, ali se zalažu za povratak kralja. Ta stranka nikada nije izašla na izbore i završila je bedno i ugasila se. Takođe tada su demonstrativno napustili skupštinu DS-a Matija Bećković i slikar Mića Popović i još neko, ljuti jer nema deklaracije o Kosovu... Bilo je naravno i udaraca ispod pojasa: Vuk Drašković i Kosta Čavoški želeli su da organizuju miting opozicije, ali – bez Demokratske stranke.

Kako je Demokratska stranka preživjela 9. mart 1991. godine, kada su bile velike demonstracije protiv Slobodana Miloševića koji je tada izveo tenkove na ulicu?

Dragoljub Mićunović: Postoje mišljenja, kolikogod je 9. mart bio pobuna naroda i opozicije, da je njega organizovala država, jer su tih dana generali Kadijević i Adžić tražili da se proglasi vanredno stanje a u Predsedništvu SFRJ je bila pat pozicija i demonstracije 9. marta trebale su da budu izlika za uvođenje vanrednog stanja. Tog 9. marta na ulicama je bio haos, opozicija je delovala nesređeno, policija je batinala koga je stigla, bilo je mrtvih a mene je pogodio suzavac i završio sam u kolima hitne pomoći. Milošević je zaista izveo tenkove, ali se ubrzo našao na suvom jer zbog studenata na ulici nije bilo razloga da se uvodi vanredno stanje. Onda je mene Milošević zvao usred noći da se sastanem sa njim i sa patrijarhom Pavlom, jer će u suprotnom „da pogine pedeset hiljada ljudi“. Glupost. Prvo sam otišao na miting studenata na Terazije pa tek onda kod Miloševića. Na vratima sam sreo patrijarha Pavla koji je neprestano govorio „neka samo bude mir“ a Miloševiću sam preneo šta traže studenti: da se smeni direktor televizije Dušan Mitević, da se puste iz zatvora svi pohapšeni studenti, da se iz zatvora pusti Vuk Drašković i da se smeni direktor policije Radmilo Bogdanović. Onda je bilo drž-ne daj, povuci-potegni ali Milošević je na kraju na sve pristao.

Što je bila snaga, a što slabost Demokratske stranke u to vrijeme?

Dragoljub Mićunović: U Demokratskoj stranci je bilo puno kvalitetnih ljudi, intelektualaca, profesora, umetnika a onda su u stranku vrlo brzo počeli da dolaze ljudi koji su hteli da pomognu ali pri tom su to bili ljudi sa puno para. Sa druge strane ja – možda je to i moja velika greška – nisam hteo da imam posla sa parama. Zoran Đinđić, koji je tada bio predsednik Izvršnog odbora stranke, govorio je da je stranka preduzeće. „Ko hoće moral neka ide u crkvu“, rekao je. Govorio je da Demokratska stranka nije debatan klub a ja sam mu odgovarao da DS nije debatan klub ali građanska stranka jeste debata. Govorio je kako smo mi mala stranka i da treba da ojačamo a ja sam mu odgovarao da smo mala stranka ali značajna: imali smo međunarodnu reputaciju, mogli smo da nas primi Butros Gali, da uđemo u američki Kongres i State Department i podržavali su nas svetski političari najvišeg ranga. Ako smem da dodam, ja se kao političar „male stranke“ nisam ugasio nakon par sezona, ja sam u parlamentarnim vodama već 30 godina.

Ne čini li vam se da moderna srpska politička scena prilično liči na neku zapetljanu rašomonsku priču?

Dragoljub Mićunović: U novije vreme ja pišem ne filozofske knjige u kojima iznosim činjenice koje se mogu dokazati, zato što se kod nas puno laže

i ne možete se osloniti ni na jedan tzv. ozbiljan podatak koji ljudi iznose. Problem je u tome što su ljudi postali površni a političari misle da isključivo političkom voljom mogu sve postići. U politici je važno vreme: političke ideje su moćne tek onda kada im to vreme dođe. Jedna politička ideja koja je skovana u Srbiji u 90-ima, potpuno izvan svoga vremena, zvala se DEPOS, Demokratski pokret Srbije. Bila je to ideja stare srpske sabornosti, ujedinjenja svih protiv jednoga, u ovom slučaju protiv Miloševića. Depos je pravljen u manastiru Opovo, bez Demokratske stranke, sa uzvicima da svi moramo biti zajedno i sa strategijom da će Depos da bojkotira izbore, da će da pozove kralja a kralj će onda da zbaci Miloševića pa će patrijarh da kruniše kralja. A ja u tom trenutku sa Butrosom Galijem pregovaram o miru... U Depos su ušli Vukov Srpski pokret obnove, DSS sa Koštunicom koji se radi te platforme otepio od Demokratske stranke, već spomenuta Srpska liberalna stranka i Nova demokratija, kojima su se kasnije priključili Srpska seljačka stranka i Građanski savez. Ta platforma je izdržala kratko i brzo se ugasila.

Postoje mišljenja, kolikogod je 9. mart bio pobuna naroda i opozicije, da je njega organizovala država, jer su tih dana generali Kadijević i Adžić tražili da se proglasi vanredno stanje a u Predsedništvu SFRJ je bila pat pozicija

Što je u tom trenutku radila Demokratska stranka?

Dragoljub Mićunović: Demokratska stranka je glasanjem dvotrećinskom većinom odlučila da ne uđe u Depos, ali cena toga je bila da je dosta kvalitetnih ljudi izašlo iz stranke i kao što rekoh zajedno sa Vojislavom Koštunicom formiralo Demokratsku stranku Srbije. Inače, pristalice DSS-a su tada kamenjem gađali prozore svoje bivše stranke. Ugled Demokratske stranke je rastao nakon 9. marta 1991. i tada smo organizovali skup svih političkih stranaka u Jugoslaviji, u Beogradu i na Ilidži sa idejom – da ne bude rata. Jugoslavija se raspala zato što nije imala savezni autoritet a sa šest autoritarnih država nije moglo biti razgovora. Multinacionalne države moraju da imaju zajednički kvasac: u Švajcarskoj žive tri naroda, svaki u svom kantonu ali ispred svake kuće se vijori švajcarska zastava. Ja sam išao i kod Miloševića i kod predsednika parlamenta pa kod Stipe Mesića i kod Kadijevića i nosio im pismo dogovora sa Ilidže – za mir. Ali mir nije bilo moguće spasiti...

Zašto ste se rastali sa Zoranom Đinđićem?

Dragoljub Mićunović: Naš razgovor nakon kojega je svako od nas dvojice otišao svojim putem trajao je šest sati. Bilo je to vreme početkom 90-ih kada je u politiku ušla velika količina mržnje, pa podele na četnike i partizane i kada je novac, kao što rekoh, počeo da igra značajnu ulogu. Ja sam u politiku došao iz nekog drugog vremena, iz političke teorije ali i iz disidentstva, u kojem je moralni integritet bio ključan a našao sam se u situaciji da sam zbog praktičnih političkih interesa trebao da šibicarim a

to nisam hteo. Zoran je u jednom trenutku predlagao da treba da uđemo u koaliciju sa Miloševićem, jer „u Srbiji je važno biti uz vlast“, kao i da DS treba da bude „noga u vratima“ kako je govorio, a ja sam ga pitao da li on stvarno misli da će na taj način da prevari Miloševića? Rekao sam mu da će nas Milošević iskoristiti i odbaciti i da ćemo proći kao prvi premijer Savezne Republike Jugoslavije, Milan Panić ili predsednik Jugoslavije Dobrica Ćosić, kao i da takva koalicija nije budućnost Srbije. Bila je to neka vrsta Zoranove igre makijavelizma i revolucionarne tehnike; on je zato u jednom trenutku otišao na Pale i sastao se sa Karadžićem i zaista je dobio poziv od Miloševića da bude premijer a Milošević da ostane predsednik. U stranci se sve završilo tako da ja kao predsednik stranke nisam više smeo da imam uvid u stranačku kasu a neki ljudi su mi nudili kofer i milion maraka samo da odem. Nisam otišao i zato je napravljen pritisak i konačno glasanje da budem isključen iz stranke ali ja im to zadovoljstvo nisam hteo da dam pa sam pre tog glasanja dao ostavku na sve funkcije u stranci i otišao.

Koje su bile osobine Zoran Đinđića koje ste cijenili i uvažavali?

Đinđić je bio darovit momak, majstor organizacije, infrastrukture i stvaranja mreža u kampanji. Imao je hrabrosti koja je ponekad bila potrebna ali često puta je bila nepromišljena. Recimo kada se sastao sa Legijom, komandantom Crvenih beretki, veče pred 5. oktobar i kada je mogao mrak da ga pojede, da pita Legiju da li će sutra kada narod izađe na ulicu njegove specijalne jedinice da pucaju na ljude. Legija je odgovorio: „Ako vas bude sto hiljada nećemo pucati, ako vas bude pedeset hiljada, hoćemo“. Kada je Zoran ubijen ožalio sam ga kao rođenog sina, zbog onoga što je mogao da bude a nije i bilo mi ga je žao zbog onoga što je bio i zbog čega je izgubio glavu...

Zoran je u jednom trenutku predlagao da treba da uđemo u koaliciju sa Miloševićem, jer „u Srbiji je važno biti uz vlast“, kao i da DS treba da bude „noga u vratima“ kako je govorio, a ja sam ga pitao da li on stvarno misli da će na taj način da prevari Miloševića?

Kako je izgledao 5. oktobar 2000. i rušenje Miloševića, iz vašeg ugla?

Dragoljub Mićunović: Prvo da kažem da, kada sam 1994. godine izašao iz Demokratske stranke, osnovao sam Demokratski centar, stranku umerne građanske opcije i fondaciju Centar za demokratiju, koji se sve do danas bavi promocijom demokratskih načela u političkom životu. Neposredno nakon bombardovanja 1999. godine Đinđić me je molio da se pomirimo i tada su došli ti izbori 2000. godine. Demokratski centar je tada organizovao okrugli sto opozicije pred 5. oktobar i tako je nastao DOS, Demokratska opozicija Srbije. Na tim izborima Milošević nije mogao da podnese da je izgubio u prvom krugu i da je Koštunica osvojio više od 50 posto glasova pa je naštimovao da se ide u drugi krug, što ni narod ni opozicija nisu mogli da podnesu.

Generalno, Milošević nije razumeo ono što danas ne razume Đukanović i sutra neće razumeti Vučić a to je problem male zemlje koja ne ume da se pozicionira u vučijem svetu, u kojem se govori o hiljadama milijardi. Milošević je bio upotrebljen za Dejton a kasnije nije bio 'kooperativan' oko Kosova... Zapad je tražio krivca za naše ratove i našao ga je u toj bivšoj zemlji u kojoj su svi hteli da budu žrtve i tako je ispalo da je Milošević najveći krivac a NATO spasilac.

Nakon 2000. godine, činilo se da je Demokratska stranka na svome vrhuncu, bila je na vlasti 12 godina, samostalno ili u koaliciji, ali ona je zapravo sve više slabila. Nakon 2012. ona se podijelila na još nekoliko stranaka, od 1990. bilo ih je ukupno 17, a danas DS čak nema snage da na izborima uđe u parlament. Zašto se dogodio takav strmoglavi pad?

Dragoljub Mićunović: Promenila su se vremena. Kada smo osnivali Demokratsku stranku očekivanja od nas su bila velika, možda i nerealna ali krupno pitanje je da li se od ovog materijala moglo nešto više da uradi ili se u značajnoj meri radilo o velikom oduševljenju koje je ostvarilo tek neku promenu... Ljudi su ovde, ostajući na jednoj adresi, promenili nekoliko političkih režima, uverenja, kulture, prijateljstava, čak i naziva vlastitog jezika, tako da se sve izrelativizovalo, izgubljena je principijelnost, kao i verovanje da je ta principijelnost bitna.

Kaže ruski književni kritičar Visarion Grigorjevič Bjelinski, u povodu Gogoljevih „Mrtvih duša“: „Kada čoveka izda moral odmah ga iza toga izda i pamet.“ Kada nema morala naši zaključci su bedni. Kod nas su u takvoj situaciji ljudi pobešli u inostranstvo, u sebe i u cinizam.

Spominjali ste da su Demokratsku stranku često napuštali intelektualci?

Dragoljub Mićunović: Kada se to dogodilo, tada je Goran Vesić, desna ruka Zorana Đinđića i današnji gradski menadžer grada Beograda i zamenik gradonačelnika, rekao da Demokratskoj stranci ne trebaju intelektualci nego aktivisti koji će da lepe plakate. U stranku koja je bila sastavljena od intelektualaca, profesora, disidenata i umetnika došle su generacije golobradih mladića kojima je obećano da će sa 22 godine da budu poslanici, da postanu predsednici nadzornih odbora i da se voze u službenim automobilima. Kada je Zoran ubijen ti mladi su bili kao izgubljena deca, protivnici su odmah hteli da obore vladu a onda je došao Boris Tadić, okružio se lukrativnim tipovima i tako je sve to išlo do izbora 2012. godine, do razočaranja članova Demokratske stranke, do belih listića i do pobeđe Aleksandra Vučića...

Kakve su šanse da se u Srbiji demokratija vrati kući?

Dragoljub Mićunović: Šanse malih naroda ovise o geostrateškim odnosima velikih sila i drugo, trenutno je liberalna demokratija u krizi, vlada entropija demokratije koja nestaje. Neoliberalni koncept ekonomije je stvorio velike nejednakosti, profit moralno razara društvo a kredibilna levica, koja je sahranjena, moraće nužno da se pojavi. Sa druge strane, danas oživljavaju nacionalizam i autoritarni režimi: pitanje je da li ćemo biti u stanju, sa velikim raslojavanjem i siromaštvom, da to prevaziđemo? Čovek je oduvek bio mešavina kulture i sebičnih nagona a danas je taj kulturni sloj sve tanji, preplavljen ekonomskim i tehnološkim rastom. Potreban nam je novi humanizam da bi se sačuvala ljudski rod, ali ja sam jako zabrinut koliko ćemo u tome moći sami sebi da pomognemo. Čovek je čoveku sveta stvar, kako kaže Seneka i ako to ne shvatimo jako ćemo stradati. U tom smislu ja još pišem o tim pitanjima, koliko još mogu koliko mi je još ostalo...

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (29)

СРБИ И ХРВАТИ,
РАЗЛИКЕ И СЛИЧНОСТИ

пише: Горан Бабић

Ирелевантно је шта до зла доводи, шта га ствара или производи или је можда у човјеку урођено. Важно је, рекао бих, да су га pjesници на сличан начин препознали. Отуд усталом и наслов, једнак наслов у наводно различитим језицима, хоћу рећи народима. Наравоученије би рекло – јест да смо Срби и Хрвати, али свеједно смо браћа

Јесмо ли ми један народ, ког дијели којешта (све одреда ситно) или смо два посве различита, а можда и три, да не кажем четири? Ако се све крије у језику и одговор се на горње питање у њему (језику) крије па стога га ваља потражити на оном најгорем пољу, на пољу поезије.

Сад већ далеке 1971. године објавио сам под псеудонимом Г. Б. Матин, у загребачком часопису „Питања“, збирку pjesама за дјецу „Страшна дјеца“. Вјеројатно због потписа – псеудонима (писац би могао бити нпр. Француз или штогод слично), одјек у тзв. нашој књижевној јавности уопште није био негативан. Дапаче, понегдје је изазвао и одушевљење (видјети нпр. текст В. Тенжере у тадашњем „Вјеснику“ или оцјене Д. Цвитана, В. Миларића итд). Међутим, кад су се потпуно исте pjesме, овог пута са илустрацијама Нивес Кавурић Куртовић, двије године касније појавиле под мојим именом у издању загребачке „Школске књиге“, дошло је до неуобичајеног инцидента, такорекућ скандала. Побунили су се педагошки кругови, часопис „Умјетност и дијете“ доноси у (чак!) два своја броја фрагменте (негативних, поразних) дискусија одржаних на округлом столу о тој књизи. Можда није без значаја ни чињеница да је, након свега, издавач повукао издање из продаје и уништио тираж од 5000 примјерака. Не знам за други такав, ни приближно сличан случај – да је некој књизи у Титиној (што би рекао Чедо Вишњић) Југославији уништена читава голема наклада, од свих 5000 примјерака. И то књизи за дјецу, сликовници такорекућ.

Али ово ипак није запис о читавој збирци (о којој се иначе и након педесетак година углавном не говори него се упорно шути), већ свега о једној њеној pjesми, о оној којом, додуше, збирка почиње као да је ријеч о манифесту. Pjesма носи наслов „Браћа“ и иде овако:

Кад год мене измлати тата
ја пребијем млађег брата.
И кад он пође увечер да спава
ја га плашим да ће доћи крава.
И да ће њега однијети у врећи,
а ако се сакрије, ја ћу јој рећи.
А ако њему донесу колаче
ја му се хитро попишам у гаће.
И докле гледам како њега млате,
очи се моје од добротe злате.

Много година касније (сад у земљи Србији) радећи на антологији „Жежено злато мога језика“ (објављеној касније у Бања Луци, 2008), наишао сам и на pjesму Бранка В. Радићевића, pjesника из генерације мојих родитеља, старијег, дакле, од мене деветнаест година. Његова pjesма носи исти наслов као моја („Браћа“) и толико ми се допала да сам је одмах уврстио у антологију, а исто бих учинио и да је избор био знатно строжи. Ево како гласи његова pjesма, објављена, иначе, први пут у збирци „Кадионик“ из године 1990:

Два брата крај гроба стоје ко два коца.
Док је један клао, други држо оца.
Тај што закла, ћути, и други је пропо.
Кад га овај закла, он је гроб ископо.
Кад је гроб ископао, тад тај што је клао
откопча чакшире и тако се кајао.
И док се тај кајао, онај са три прста
хтеде да на прса остави знак крста.
Тад онај што закла као земљу лаку
одсече и баци у гроб и ту шаку.
Сад стоје крај гроба и погледа мрла
један другог гледају под грла.

Као што се види, на такозваној формалној равни, између наших pjesама нема никакве сличности (осим идентичног назива), али ако се на стихове погледа другачијим погледом, наћи ћемо праву, битну сличност. Додуше, у првом случају ријеч је о дјечи, у другоме о одраслим људима, али се и у једном и у другом примјеру ради о злу. Ирелевантно је сад шта до зла доводи, шта га ствара или производи (или је можда у човјеку урођено). Важно је, рекао бих, да су га pjesници на сличан начин препознали. Отуд усталом и наслов, једнак наслов у наводно различитим језицима, хоћу рећи народима. Наравоученије би рекло – јест да смо Срби и Хрвати, али свеједно смо браћа.

На Нову годину, дан дјечје радости.

О СВЕТОЗАРУ ПРИБИЋЕВИЋУ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ, ЈЕДНОЈ ПРЕПИСЦИ И ЈЕДНОМ НЕОБЈАВЉЕНОМ ПИСМУ

ПРИБИЋЕВИЋ НИЈЕ РАТОВАО У СРБИЈИ

пише: Александар Поповић

Како се нико од историчара, а они су свакако позванији од мене, није огласио на текст у „Вечерњим новостима“, својим сам писмом скренуо пажњу на то да Прибићевић није био добровољац, није ратовао, да се рату против Србије супротстављао, да је био заточен у самици, а касније је намерно изгладњивао себе да не би био мобилисан

Необјављеном писму из наслова, писму које београдске „Вечерње новости“ нису желеле да објаве, претходили су текстови у овом дневном листу. Први, објављен под насловом „Тито одликован за храброст“, са надсловом „Улога Јосипа Броза у нападу Аустроугарске војске на Србију“, објављен је у додатку „Церска епопеја“ овог листа 17. августа 2020. године. Са нешто измењеним насловом, објављен је и на интернет страници „Вечерњих новости“, пар дана касније (<https://www.новости.рс/ц/вести/репортаже/910389/тито-одликован-храброст-нападу-аустроугарске-војске-како-будуци-вођа-југославије-јурисао-српске-положаје#>). У тексту је наведено како је Светозар Прибићевић био добровољац у војсци Аустроугарске, а имплицитно је чак речено, кроз прављење паралеле са Брозом и Мачеком, да је као добровољац ратовао у Србији.

Како се нико од историчара, а они су свакако позванији од мене, о овој теми није огласио, својим сам првим писмом, а њега су „Вечерње новости“ објавиле, скренуо пажњу на то да Прибићевић није био добровољац, није ратовао, да се, потпуно супротно ономе што „Вечерње новости“ тврде, рату против Србије супротстављао, да је био заточен у самици, а касније је намерно изгладњивао себе да не би био мобилисан. Ово су моје писмо „Вечерње новости“ објавиле 24. августа 2020., и у истом броју на писмо одговориле „Напоменом редакције“ у којој су навеле и своје изворе, дела Васе Казимиrowића и Богдана

Кризмана. И мој је текст, и напомена, доступна на интернет адреси овог дневног листа (<https://www.новости.рс/ц/вести/репортаже/911627/реаговање-текст-тито-одликован-храброст-прослом-историјском-додатку-прибићевић-није-ратовао-србији>).

Реаговао сам поново, јер су „Вечерње новости“ коректно навеле своје изворе, па је био ред да се они, извори и њихова кредибилност, преиспитају. Покушао сам да у тексту које „Вечерње“ нису желеле да објаве, објасним због чега тврдње које Богдан Кризман износи (а Васо Казимиrowић се само позива на њега), нису веродостојне.

Написах већ више пута да овај други текст „Вечерње новости“ нису желеле да штампају. Остало ми је нејасно због чега. Да ли због неспособности да признају грешку која чак и није њихова, јер су се позвали на историјске изворе које су сматрали кредибилним? Или због тога што је мржња према Прибићевићу код људи који су били чланови СКЈ и даље јака? Због чега србијански дневни лист не жели да објави, верујем пристојно писмо у коме се доводи у питање једна тврдња Богдана Кризмана, хрватског историчара? Како би исти лист тек реаговао када би се негирала нека од тврдњи коју „Вечерње новости“ објављују, а тиче се, рецимо, тренутне унутрашње или спољне политике Србије? Немам одговор на ова питања, могу само да их наслућујем. Суд препуштам читаоцима ове преписке. Мој је мотив у овој причи сасвим јасан и једноставан, одбрана истине генерално, и одбрана истине о Светозару Прибићевићу. Истина је, о разним темама, у разним областима, у времена када на интернету и друштвеним мрежама свако све може да каже неаргументовано и некажњено, ретка и незаштићена зверка. А Прибићевићу и Прибићевићима очигледно није остало превише оних који би их бранили.

Следи садржај писма које „Вечерње новости“ нису желеле да објаве.

Расветљавање важног дела наше историје

Пре свега морам да изразим захвалност „Вечерњим новостима“ на томе што су, након текста „Тито одликован за храброст“, објављеног у додатку листа у понедељак, 17.8.2020. године, објавиле, у истом додатку, недељу дана касније, 24.8.2020., моју реакцију под насловом „Прибићевић није ратовао у Србији“. Два су разлога за моју реакцију, једна мање и недовољно битна да би се само због ње реаговало, а везана за име команданта „докнадног“ батаљона 25. пука 42. домобранске дивизије, за кога је наведено да се звао Славко Штахмер и да је био доцније командант у војци НДХ. Друга, суштинска, је везана за наводе да је Светозар Прибићевић, један од најзначајнијих српских политичких првака у Аустроугарској и касније у Краљевини СХС и Југославији, био у „докнадном“ батаљону, и да је, како је имплицитно наведено, пошто је цео додатак 17.8.2020. посвећен Првом светском рату и збивањима у Србији, ратовао у Србији против српске војске.

Захвалан сам „Вечерњим новостима“ и на томе што су уз моју реакцију објавиле и своју „Напомену редакције“ у којој су јасно навели

дела угледних историчара, нажалост почивших г. Васа Казимировића и г. Богдана Кризмана, као изворе коришћене приликом прављења конструкције да је Светозар Прибићевић, као добровољац, учествовао у борбама аустроугарске војске против Србије. „Напомена редакције“ је разјаснила и да је моја прва примедба била исправна, у „Напомени“ се јасно наводи да се аустроугарски, а касније домобрански официр у НДХ, звао Славко Штанцер, а не Штахнер. Такав официр јесте постојао, и осуђен је на смрт након Другог светског рата.

У вези кључног питања и повода моје реакције, питања учешћа Светозара Прибићевића у рату против Србије, „Новости“ су, објављујући „Напомену редакције“, учиниле две важне ствари. Јасно су указале на коришћене изворе, и самим тим показале своју објективност (јер због чега би било који новинар преиспитивао дела угледних историчара која су, уз позитивне рецензије, објављена пре доста година), али су отвориле могућност и расветљавања појединости једног важног дела наше историје.

Због чега србијански дневни лист не жели да објави, верујем пристојно писмо у коме се доводи у питање једна тврдња Богдана Кризмана, хрватског историчара?

Да ли је, дакле, Светозар Прибићевић учествовао као добровољац или на ма који други начин у Првом светском рату против Србије или ма које силе савезнице?

Тврдим и даље, и о томе сведоче радови госпође Софије Божић, Светозаревог брата Адама Прибићевића и мемоари Милутина Миланковића, да Светозар Прибићевић није био добровољац у војсци Аустроугарске, да није био у униформи ни на какав начин, и да следствено није био у Србији у рату. О томе, осим ових релевантних извора, говори и елементарна логика. Светозар Прибићевић је веровао у нестајање Аустроугарске, у стварање заједничке државе са Србијом, уједињење Срба и Јужних Словена у једну државу. То је био циљ његове политичке борбе, због тога је подносио жртве. Његов је рођени брат био у српској војсци. Да ли је логично да би се такав човек пријавио да као добровољац иде на фронт?

Признајем да се осећам лоше из два разлога. Први је зато што се поновљено по овом питању оглашавам, а други тај што као професор Хемијског факултета, неко ко по суштинском образовању и искуству није историчар, морам да обарам тезе угледних историчара које су „Вечерње новости“ навеле као извор, а којих више нема. Они не могу да ми одговоре.

Без обзира на nelaгоду, разјашњавање овог питања доживљавам као свој дуг и истини и сопственом пореклу.

Да преиспитамо, дакле, изворе који тврде о Прибићевићу оно што ја побијам. „Вечерње новости“ цитирају књигу Васа Казимировића

који каже да се „са много уверљивости“ може рећи и да се Светозар Прибићевић налазио међу добровољцима. Господин Казимировић не наводи шта је основ за „много уверљивости“, али се позива на књигу г. Богдана Кризмана. Дакле, г. Казимировић нема никакав доказ, не уноси ниједан непознати елемент у причу, он само износи Кризманову књигу као доказ. Због тога мислим да дело г. Казимировића по овом питању није релевантно и да се као једини извор за тврдњу о Прибићевићевом учешћу у рату може разматрати извор г. Богдана Кризмана.

А ко је извор г. Кризману? Најлогичније би било да му је извор сопствени отац, Хинко Кризман (1881-1958), адвокат и политичар, један од најближих сарадника Светозара Прибићевића. Свакако би било логично да је отац сину историчару, у свакако много разговора које су имали, и као отац и син, и као сведок епохе и историчар, тако важну чињеницу поверио. Није. Богдан Кризман се на оца не позива.

Могуће би било и да је Богдан Кризман у архивама, на уредним списковима аустроугарских војника, регрутованих и добровољаца, нашао име Светозара Прибићевића и онда реконструисао његов могући ратни пут. Није то учинио, ни он ни ма ко други, зато што Светозара на тим списковима нема. А нема га зато што војник није ни био.

Извор који Кризман наводи, и једини извор целе ове приче, је извесни инжењер Богдан Шафарић који је, као официр 25. пука 42. домобранске дивизије, бавећи се по команди, тврдио да се у добровољце пријавио и неко ко се представио као Светозар Прибићевић. Прибићевић је био у Загребу позната личност, логично је да би га, да се све десило како Шафарић тврди, овај и препознао. Логично би било и да Прибићевићево име буде у списковима добровољаца. Нема га. А и Шафарић (кога иначе у свом ратном дневнику спомиње Стјепан Коландер, а лик му се налази на фотографији потписаној са „друштанце шаливџија“) не тврди сасвим да је све што је рекао истина. Каже, по Кризману, очигледно уз ограду, да се само „неко представио“.

Овде стајем. Све даље остављам суду читалаца. Са једне стране је непоуздано сведочење члана „друштванца шаливџија“ које чак ништа експлицитно и не тврди, а са друге стране логика и бројни извори који експлицитно тврде сасвим друго, сведоче о мучеништву, самици и самоизглађивању Светозара Прибићевића, који није отишао у рат.

Због чега је, коначно, важно разјаснити ово, за некога од читалаца вероватно периферно питање? Књиге ће, историјске, па и оне господе Казимировића и Кризмана, ретко ко читати. „Вечерње новости“ су читане неупоредиво више. Пропуштање у јавност једне овакве неистине, за чије изношење и да ту будем јасан, након разјашњења које су пружиле, „Вечерње новости“ не носе кривицу, ће дозволити некоме да у њу поверује, да је цитира, да је цитира ако треба и више пута. Тако ће једна лаж временом постати истина. А да лаж да је Светозар Прибићевић ратовао као добровољац ма где, а камоли против Србије, макар и нехотице постане истина, нисам могао ни да дозволим, ни да пристајем.

Замолио бих, напославак, и некога од наших историчара да се по овом питању огласи.

***Аутор је професор Хемијског факултета Универзитета у Београду**

HANES HOFBAUER: *KRITIKA MIGRACIJA – KO DOBIJA A KO GUBI*,
ALBATROS PLUS, BEOGRAD 2020, PREVEO S NEMAČKOG SLOBODAN DAMNJANOVIĆ

OSAM BELIH MUŠKARACA

PIŠE: Mladen Vesković

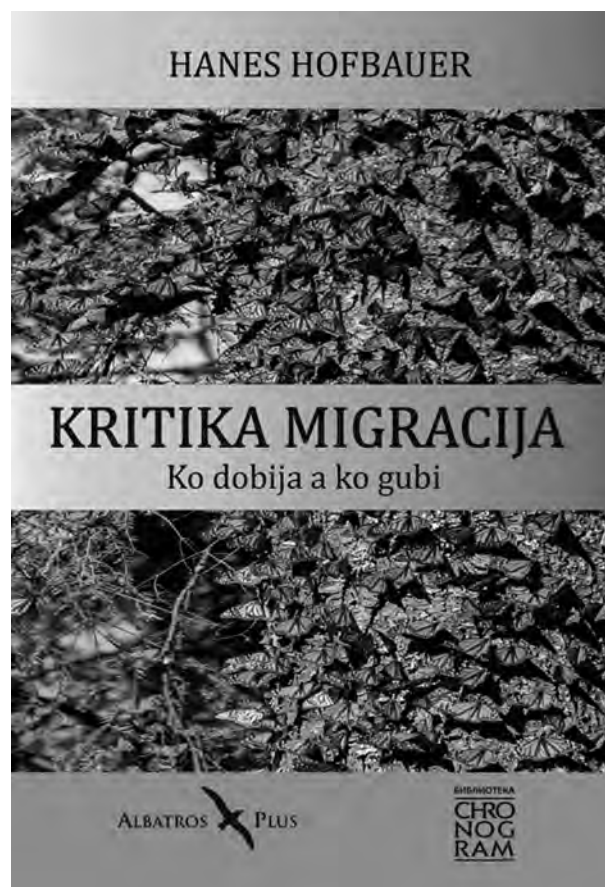
Migracije i migranti su nešto što godinama zaokuplja pažnju zapadnih medija, ali se čini da u tom moru raznovrsnih izveštaja i reportaža konstantno nedostaje jedna stvar, a to je pokušaj objašnjenja šta se to zapravo dešava i zašto. Upravo na ta pitanja Hanes Hofbauer želi da odgovori u svojoj knjizi

Teško da postoji tema koja je u ovom času – i lokalno i globalno – aktuelnija od migracija. Obnavljanje oružanog sukoba između Azerbejdžana i Armenije u času dok nastaje ovaj tekst, izgleda kao još jedan povod za novi talas migranata sa Srednjeg istoka ka Zapadnoj Evropi, koji će se ponovo preko Balkana kretati ka svojim željenim odredištima. Tako se sticajem okolnosti i zbog toga može reći da studija Hanesa Hofbauera „Kritika migracija“ dolazi u pravo vreme. (Izvorno austrijsko izdanje objavljeno je u oktobru 2018. a zahvaljujući ažurnosti beogradske izdavačke kuće „Albatros plus“ koja već godinama objavljuje dela ovoga autora, srpsko izdanje je dostupno čitaocima već nekoliko meseci.) Možda će neko reći da sagledavanje fenomena migracija već kasni, jer je posebno od 2015. godine naovamo, to problem koji i te kako utiče na koheziju Evropske unije, ali i svih drugih okolnih država. Međutim, čini se da je od te vrste solipsizma mnogo važnije da se kroz knjige poput ove, analizom validnih podataka, otvara rasprava o ključnim problemima epohe u kojoj živimo. Iz perspektive bivših jugoslovenskih republika tema migracija ima dodatni značaj, jer je to pojava sa kojom smo se suočavali tokom 90-ih godina prošlog veka, najpre zbog građanskih ratova, a potom zbog ekonomske stagnacije regiona. Dakle, za nas ovo nije samo teorijsko razmatranje, već fenomen u kojem u određenoj meri i sami učestvujemo tri decenije, ili, zapravo još duže, od 60-ih godina 20. veka i prvog talasa jugoslovenskih gastarbajtera koji su radili u Nemačkoj i Austriji.

Migracije i migranti su nešto što godinama zaokuplja pažnju zapadnih medija, ali se čini da u tom moru raznovrsnih izveštaja i reportaža konstan-

tno nedostaje jedna stvar, a to je pokušaj objašnjenja šta se to zapravo dešava i zašto. Ovako se stvara utisak (čini se s namerom) da su migracije nešto što se odvija samo po sebi i da je njihovo postojanje nužno i samorazumljivo, a njihovo rešavanje pitanje humanosti koju bezuslovno treba pokazati. Kada su stvari tokom 2015. počele da izmiču kontroli zbog enormnog povećanja broja migranata-muslimana sa Bliskog i Srednjeg istoka, došlo je do oštre polarizacije u EU. Politička desnica je počela da kreira negativan stav prema migrantima koji je neretko počeo da prerasta u otvoreni rasizam. S druge strane politička levica je o migrantima uglavnom ćutala ili, u boljem slučaju, euforično govorila o multikulturalizmu i pravu na različitosti. I opet, u oba slučaja, izmiče odgovor na pitanje šta uzrokuje to da toliko veliki broj ljudi želi da ode iz svojih zemalja i kakve to posledice stvara u zemljama iz kojih migranti dolaze, tako i u zemljama u koje žele da se usele.

Upravo na ta pitanja Hanes Hofbauer (Beč, 1955) želi da odgovori u svojoj knjizi. Ovaj autor je istoričar i sociolog ekonomije, publicista i izdavač kojeg britanski istoričar Tarik Ali opisuje kao vodećeg progresivnog intelektualca u Austriji i rukovodioca jedine preostale levičarske izdavačke kuće u toj zemlji. Pišući u intelektualnoj tradiciji Fernana Brodela, Andrea G. Franka i Imanuela Valerštajna, kao levičar-antiimperijalista, Hanes Hofbauer nudi izuzetno razložno i upečatljivo tumačenje savremenih migracija. Čak i ako vam ova idejna pozicija nije bliska, Hofbauerova knjiga je nezaobilazna u vezi sa migracijama već i iz prostog razloga što donosi mnoštvo relevantnih i strukturiranih podataka koji mnogostruko rasvetljavaju problem migracija

i migranata koji znatno više nego ikada ranije pokušavaju da se dokopaju Zapadne Evrope.

Ono što se naizgled čini samorazumljivim, nakon analize podataka koje Hofbauer daje pokazuje se kao čista projekcije ideologije globalističko-liberalne moderne. Pokretljivost svakako jeste jedna od karakteristika ljudi, ali nije genetski ukorenjen *condition humana*, kako tvrde mnogi liberalni autori ili čak i neki nemački sindikalni lideri. Podaci Bečkog instituta za demografiju govore suprotno: prekogranično iseljavanje između 1960. i 2005. godine obuhvatalo je godišnje 0,6% svetskog stanovništva, dok se u periodu od 2005. do 2010. cifra popela na 0,9%. Odnosno, izraženo u brojevima: od 2005. do 2010. bilo je oko 41,5 miliona migranata, dok je više od 7 milijardi ljudi na Zemlji ostalo da živi u svojim državama porekla. Dakle, više je nego očigledno da je migracija izuzetak, a stalna nastanjenost pravilo u svetu u kojem živimo i u tom smislu naša epoha nije izuzetak. Međutim, stvaranje velikog privrednog prostora kakav je Evropska unija uticalo je na to da ljudi ili kao studenti ili kao radna snaga napuštaju svoje sredine i kreću ka izvorima viših zarada ili boljih uslova za obrazovanje. I tako dolazi, primećuje Hofbauer, do transformacije marksovskog „varijabilnog kapitala“ (za eksploataciju radnike) u migrantsko društvo koje se proklamuje kao norma bez alternative, a na radost velikih globalnih koncerna. Jer samo oni iz migracijama novostvorene pokretljivosti i fleksibilnosti tržišta rada izvlače korist. Upućujući nas na Slavoj Žižeka kao jednog od retkih savremenih mislilaca koji sasvim jasno vidi srž problema, Hofbauer će kazati da je glavni uzrok migracija globalni kapitalizam i njegove geopolitičke igre i da glavni zadatak nije integracija migranata (kako kaže mejnstrim levica), niti njihov izgon (što proklamuje desnica), već stvaranje radikalne ekonomske promene kojom će se ukinuti ekonomski (i politički) odnosi zbog kojih nastaju reke izbeglica.

Podaci koje potom iznosi Hofbauer govore više o našem dobu i mnoštvu jalovih solipsističkih debata. U prvim decenijama 21. veka međunarodni koncerni kupili su u zemljama u razvoju oko 230 miliona hektara obradive zemlje. A to je više od polovine površine zemalja Evropske unije i više od celokupne površine poljoprivrednog zemljišta u EU. Britanske firme se nalaze na vrhu spiska evropskih investicionih fondova koji su kupili ili zakupili na 99 godina obradive površine, pre svega u Africi. Ovakav model agrarno-industrijske eksploatacije tla i ljudi od strane inostranog i anonimnog kapitala ponavlja se i na otvorenom moru. Veliki ribarski brodovi iz Evrope i Japana, na osnovu ugovora o ribolovu zaključenog sa 16 afričkih i karipskih zemalja, uz budžetske subvencije za flotu, izlovljavaju ribu u priobalnim vodama Afrike. Ovakve poljoprivredne investicije ostavljaju iza sebe ljude koji im više nisu potrebni. Sledeći diktat „međunarodne konkurentnosti“ i „strukturnog prilagođavanja“ zaštita lokalnih poljoprivrednika i ribara biva proglašena za nedopustivi protekcionizam koji treba odbaciti. I tako kontinuirano obespravljanje, osiromašenje, marginalizacija, a potom i faktičko proterivanje poljoprivrednika i ribara sa njiva i mora od koga su do tada živeli, postaju ne slučajna šteta, već cilj planirane strategije.

Autor navodi jedan evropski i jedan afrički primer čineći stvar jasnijom. Poljska je bila zemlja koja je i tokom vladavine komunista (za razliku od Sovjetskog Saveza ili Čehoslovačke) zadržala veliki broj malih seoskih poseda, pa je tako početkom 90-ih godina prošlog veka 36% poljskog stanovništva živelo od poljoprivrede. Međutim, ubrzo nakon toga, prihvatanjem tzv. „reorganizacije“ sektora poljoprivrede, poljsko tržište je bilo potpuno otvoreno

za plasman (subvencionisanih) životnih namirnica iz zemalja Evropske unije. Poljsko tržište je bilo zasuto jeftinim mesom iz Irske, mlekom iz Holandije i Nemačke. Poljski poljoprivrednici, naravno, nisu mogli da se cenama svojih proizvoda bore sa ovom poplavom jeftinije strane robe i postali su obesko-renjeni, iščupani iz svog dotadašnjeg načina života i rada. Tako su desetine hiljada Poljaka postale migranti koji su krenuli da posao i bolji život pronađu na zapadu Evrope. Primer Gane je takođe instruktivan za Hofbauerov pogled na migracije. Evropska unija je u prvoj deceniji 21. veka potpisala trgovinske ugovore o partnerstvu sa 77 afričkih, karipskih i pacifičkih zemalja kojima je trebalo da dođe do uspostavljanja „recipročne“ trgovinske politike. Tako je, na primer, Gana bila prinuđena da ukine zaštitne carine u zamenu za dobijanje kredita. Zemlju su potom preplavili proizvodi subvencionisanih evropskih proizvođača, koji su niskim cenama uništili lokalne proizvođače nesposobne da pariraju ovakvoj konkurenciji. Tako je Gana koja je 1992. proizvodila 95% pileline na svom tržištu, došla u situaciju da u 2001. taj udeo bude svega 11%. Sve ostalo dolazi iz uvoza. Nakon ovakvih primera autor će zaključiti da slobodna trgovina između neravnopravnih partnera ne postoji, već da ona donosi korist samo ekonomski (i vojno) jačoj strani. A na Zapadu je, primetiće Hofbauer, uloženo mnogo propagandističke snage da se prikrije ovo očigledno vulgarno lukavstvo.

Borba za različitost završava se u individualizmu ili politici nacionalnog i kulturnog identiteta. U tome Hofbauer ne vidi više ništa levičarsko niti marksističko, jer se tako ni na koji način ne ugrožava vladavina kapitalizma, jer zalaganju za različitost u potpunosti nedostaje socijalna agenda

Pored ekonomskog faktora, Hofbauer kao bitne pokretače migracija navodi još ratove (iza kojih, po S. Žižeku, uvek treba videti dinamiku globalnog kapitalizma), verske i političke progone, uništavanje prirodne okoline, kao i veliko socijalno tlačenje i regionalne disparitete. Današnji migracioni procesi, smatra autor, posebna su vrsta globalne borbe za pravedniju raspodelu bogatstva. Jer, primetiće on, na ekonomskom forumu u Davosu 2017. prezentovana je studija „Ekonomija za 99 procenata“ čiji sažet rezultat glasi da osam belih muškaraca poseduje onoliko imovine koliko 50% sadašnjeg siromašnijeg dela svetskog stanovništva. Istine radi, Hofbauer primećuje da su ekonomisti liberalnog usmerenja osporili metode izračunavanja navedene studije, ali osnovnu tezu – dubinu socijalne i regionalne nejednakosti – nije mogao da ospori nijedan ozbiljan ekonomista ili sociolog. Činjenice su toliko očigledne da se ne mogu prevideti: imovina koju poseduju, na primer, Bil Gejts, Voren Bafet ili Amanasio Ortega vredi između 60 i 75 milijardi do-

lara, što je iznos državnih budžeta Poljske, Novog Zelanda ili Irana, odnosno što je deset puta više od godišnjih budžeta zemalja poput Kipra, Sudana ili Gvatemale. A na drugom kraju ove skale nalaze se stotine miliona ljudi iz siromašnih područja i zemalja koji ne znaju ni da li će imati sutra dovoljno hrane za sebe i svoje porodice. Zato Hofbauer kaže da upravo ovako bestidna nejednakost uzrokuje migracije kakve svet od svog nastanka nije video. Ili, parafrazirajući Slavoj Žižeka – ovo je nova klasna borba koja ne počiva više toliko na socijalnim razlikama unutar društva, već primarno na regionalnim nejednakostima. S ovim u vezi autor prenosi zapažanja iz knjige Branka Milanovića „Nejednaki svet“ (2016), koja se bavi socijalnim razlikama u svetu. Pokazuje se da je u 19. veku nejednakost između zemalja i regiona bila mala, dok je razlika između klasa unutar društva bila primarna i između njih se vodila borba za pravedniju raspodelu bogatstva. Tako je, procenjuje se, 1820. samo 20% globalnih nejednakosti bilo rezultat razlike u prihodima između zemalja, dok je 80% razlika nastajalo unutar klasa svake pojedinačne zemlje. Sredinom 70-ih godina prošlog veka ova proporcija se promenila, pa je uticaj mesta ili zemlje na globalnu nejednakost iznosio 80%, a uticaj klase unutar pojedinačne zemlje samo 20%. Ovaj podatak rečito govori u prilog tome da se sada raspodela bogatstva odvija na globalnom nivou i da razlike između zemalja daleko prevazilaze razlike između klasa unutar jedne zemlje.

I kada sagledava migracije u istorijskoj perspektivi Evrope i SAD, Hofbauer će uočiti istu matricu stvaranja nejednakosti koja dovodi do napuštanja zavičaja. Autor nam iznosi zanimljivo istraživanje koje je 1817. po nalogu virtemberškog kralja sproveo ekonomista Fridrih List, koji je otkrio da su migranti koji su iz ove nemačke pokrajine otišli u Ameriku nezadovoljstvo feudalnim odnosima, koje nisu smeli da iskažu u zavičaju, ispoljili u Novom svetu na dva načina: kroz destruktivno ponašanje prema starosedeocima, i kao produktivno delovanje u smislu kapitalističke eksploatacije. A migranti koji su u Ameriku dolazili početkom 19. veka bili su iz perifernih oblasti severne, istočne i srednje Evrope, kao i iz nemačkih zemalja i njihov glavni motiv bila je želja da izbegnu pad u najnižu klasu svojih društava. U tom smislu ništa se nije promenilo do danas i Hofbauer to potkrepljuje nizom izvanredno zanimljivih istorijskih primera od navedene epohe, do gastarbajterskih talasa u drugoj polovini 20. veka (1960-1980). S tim u vezi Hofbauer će zaključiti da su radna snaga i njena eksploatacija jedan od centralnih elemenata kapitalističkog procesa akumulacije i logike profita odvajkada. Otuda ako na tržištu rada ne postoji pritisak nezaposlene radne snage i ako radnici na tom tržištu nemaju konkurenciju, onda će radna snaga tražiti veće plate. Zato preduzetnici ne žele punu zaposlenost, već kreiraju konkurenciju na tržištu rada kao neophodan element kapitalističke privrede u celini. Autor će, ne bez cinizma, primetiti da se lako da uočiti kompatibilnost interesa socijaldemokratije i kapitala, jer umesto da direktno napadaju radničke pokrete u svojim zemljama u krugovima preduzetnika neko je odlučio da domaćim radnicima dovede konkurenciju, dok su socijaldemokratski političari to onda okarakterisali kao „pravo na različitost“ i „multikulturalizam“. Inostrana radna snaga tako je postala (i ostala) „rezervna vojska“ za industriju, ugostiteljstvo i poljoprivredu Zapada, koja se u dobrim vremenima poziva na rad, a u lošim bez ikakvih obaveza otpušta.

Za nas je posebno zanimljiva Hofbauerova analiza pozicije istočnoevropskih zemalja u i nakon tranzicije. U komunističko doba gotovo da nije postojala mobilnost radne snage, a plate radnika bile su stabilne. Međutim,

u izveštaju Svetske banke za 1995. stoji da nepromenljivost plata može da onemogući prestrukturiranje rada, pa tako suviše visoke prosečne plate ograničavaju raspodelu nižih plata i sprečavaju njihovo „tržišno formiranje“. Briga bankara je, naravno, bila suvišna, jer je već tada raspodela nižih plata odlično funkcionisala i međunarodni koncerni su delove svojih firmi prebacili na istok Evrope. Računica je jasna kada se pogledaju brojevi: u to vreme u zapadnim delovima Nemačke radni sat je koštao 44 marke, u istočnim delovima Nemačke 26,5 maraka, u Poljskoj, Mađarskoj, Slovačkoj i Češkoj između 3 i 4 marke, a u Rumuniji 1,4 marke. Kao rezultat tranzicije na istoku Evrope, nekada uređeni životni i radni odnosi preko noći su zamenjeni svakovrsnim postfordističkim strategijama preživljavanja, kao što su kapitalizam kioska, rad bez pravila i ograničenja, rad na crno, migracije i gde je i kako to bilo moguće beg u puko preživljavanje i život od danas do sutra. Ekstremne razlike u platama između Nemačke, Austrije i Švajcarske i većine istočnoevropskih zemalja (12:1) predstavljaju glavni razlog za masovne migracije. Rezultat toga je činjenica da je u periodu od 1990. do 2012. iz Istočne Evrope na Zapad otišlo gotovo 20 miliona ljudi.

I kada je reč o najnovijem talasu migranata s Bliskog Istoka 2015. godine i nakon toga, slika izgleda znatno reljefnije kada se pogleda statistika koju Hofbauer iznosi. Starosna i polna struktura muslimanskih izbeglica u 2015. i 2016. godini je gotovo ista i pokazuje da je 73% njih muškog pola, a od 1,2-1,3 miliona odraslih muškaraca koji su podneli zahtev za azil njih 70-75% bilo je starosti od 18 do 35 godina. Samo 0,6% bilo je starije od 65 godina. Dakle, samo određeni deo sirijskih, iračkih i avganistanskih građana se uputio ka Evropi. To nisu, evidentno, najslabiji, žene, deca, stari ili bolesni ljudi, već fizički najjači muškarci. Čini se zato da je predstava o kolonama izbeglica koju čine porodice koje beže od rata i stradanja u velikoj meri lažna, jer je reč o jednoj vrsti izbora, koji nije povezan sa celinom slike o društvima iz kojih ovi migranti dolaze. Ovde je evidentno reč o mladim ljudima koji žele da izbegnu angažovanje u ratnim dejstvima, ali i ljudima koje ekonomska nemaština dodatno tera na ovakav put.

Na ovome mestu Hofbauer postavlja još jedno važno, a vrlo retko postavljano pitanje: koliko stranih ljudi neko društvo može da primi i zadrži bez značajnih kulturnih i socijalnih promena? Isto tako postavlja i drugo značajno pitanje – kakva je budućnost tzv. perifernih društava koje napušta tako veliki broj mladih, radno sposobnih ljudi, kako onih neobrazovanih, tako i najobrazovanijih? Njegov odgovor je sledeći: čak i sa istorijski sasvim male distance vidljivo je da je glavna uloga migracija u ciljnim zemljama održavanje stalnog pritiska na visinu plata, jer zapošljavanje stranaca (pogotovo neprijavljeni rad, na crno) povećava fleksibilnost troškova radne snage. Vrlo je zanimljiv uvid da u Nemačkoj i Austriji od sredine 90-ih godina prošlog veka i pored stalnog rasta produktivnosti, postoji pad realnih plata (u periodu 1992-2012. u Nemačkoj je realna plata pala za 1,6%), što se barem jednim delom može objasniti i dolaskom radnika iz inostranstva. Savezni biro za statistiku Nemačke saopštio je da je realan rast plata od 2,6% ostvaren u 2016. godini doveo do toga da prosečna plata nemačkog radnika tek tada pređe nivo iz 1992.

To je deo problema koji se vidi u zemljama u koje migranti dolaze. A u zemljama iz kojih ljudi odlaze nastaju problemi druge vrste. Kao ilustraciju autor daje podatke iz Rumunije gde, prema procenama, između 15-20% radno sposobnog stanovništva radi u inostranstvu, pre svega u Italiji i Španiji

zbog jezičke bliskosti. A rumunska država, koja silom prilika sve više ostaje bez domaćih radnika, dobija preporuku Međunarodnog monetarnog fonda da treba da liberalizuje tržište rada i svoje granice otvori za još jeftiniju radnu snagu iz Ukrajine ili istočne Azije. I tako spirala migracija treba da se kreće i dalje.

Vodeći zapadni mediji i političari decenijama ponavljaju da migracije obogaćuju društvo, ali tokom tog ponavljanja ne skreće se pažnja na ideološku stranu ovog stava. A ona je takva da u tim krugovima društvo uvek biva poistovećeno sa kapitalističkim društvom i dobrobiti koje migracije donose njemu. Kritički posmatrači, čiji se glasovi retko kada mogu čuti, odavno upozoravaju da migracije nisu proces u kojem svi dobijaju. Pouzdani podaci Međunarodnog monetarnog fonda rečito govore sami o tome koliko je katastrofalno dejstvo ovoga procesa na istočnoevropske zemlje. Već je rečeno da je između 1990. i 2012. godine oko 20 miliona ljudi iz istočnoevropskih zemalja našlo posao na zapadu. Od toga njih 10 miliona odlazi na Zapad posle 2004. odnosno nakon pristupanja Evropskoj uniji Poljske, Češke, Slovačke, Mađarske, Slovenije i tri baltičke republike. Dalje, prema podacima Svetske banke od 1990. do 2017. iz Srbije se iselilo gotovo milion ljudi, iz Albanije više od milion, iz Bosne i Hercegovine više od milion i po ljudi, a iz Makedonije oko pola miliona. Apsolutno najveći broj ovih ljudi nastanio se u Evropskoj uniji (na primer 85% Albanaca i 50% Srba) ili Švajcarskoj. U SAD je otišlo svega 5% građana Istočne Evrope. Ovo je dovelo do upadljivog smanjenja broja stanovnika, pa je tako Bugarska ostala bez 15% građana, Litvanije bez 20%, a Letonija bez čak 26% građana. Kada se ovome pribroji i podatak da je istočnoevropske zemlje napustilo mlado i radno aktivno stanovništvo između 20 i 45 godina, postaje još jasnije koliko su gubici dramatični, gotovo fatalni. Bugarska je do 2017. izgubila 41,5% ove populacije, Letonija 38%, Rumunija 28%, Litvanija 24%, a Poljska 17%. Iz Srbije se posle raspada Jugoslavije iselilo oko 300.000 obrazovanih mladih ljudi, od kojih oko 40.000 sa fakultetskim diplomama. Na ovome mestu Hofbauer posebno ističe dramatičnu situaciju u vezi sa medicinskim osobljem, jer samo u 2014. svoju zemlju poredila je napustilo 500 srpskih i 2.400 rumunskih lekara, koji su najviše odlazili u Nemačku. Rumunija je u ovom smislu posebno loše prošla. Ovu zemlju je u periodu između 2011. i 2016. godine napustilo 7.000 lekara, pa je tako od nekadašnjih 21.400 lekara ostalo njih samo 14.000. Vasile Astaroste, predsednik rumunskog udruženja lekara, s tim u vezi je rekao da Rumunija daje 2,5 milijardi evra za školovanje medicinskog osoblja, ali da taj novac Rumuni daju praktično za rešavanje problema zdravstvenih sistema u Velikoj Britaniji, Nemačkoj ili Francuskoj. Ali tamo rumunski lekari mogu da zarade 4.000 evra mesečno, a u svojoj zemlji svega 400 evra.

Kao zaključak razmatranja uticaja migracija na zemlje Istočne Evrope, Hofbauer daje podatke iz makroekonomske studije MMF-a iz 2016. Da nema iseljavanja, konstatuje se ovde, Istočna Evropa imala bi mnogo veći bruto društveni proizvod nego sada. Još preciznije, da između 1995. i 2012. nije bilo emigracije u proseku, sa manjim razlikama od zemlje do zemlje, BDP bi bio za 7% viši u ovom delu Evrope. Ovaj podatak zaista razara priču o tome da migracije imaju obogaćujući karakter, jer do povećanja od 7% nije došlo ni u ciljnim zemljama migracija. I dalje, prema studiji, novčane doznake koje migranti šalju u svoje zemlje porekla ometaju tamošnje privrede. Jer iako ove doznake jačaju potrošnju i investicije, one obaraju vrednost nacionalnih valuta, a time se slabi i konkurentnost lokalne privrede. Zato je odlazak mla-

dih i obrazovanih ljudi, zapravo pražnjenje Istočne Evrope, najveći izazov koji je pred ovim zemljama, ali i pred razvijenim zemljama EU. Ali, nažalost, čini se da ovi podaci pokazuju da je problem u biti nerešiv, jer da bi on zaista bio rešen, bilo bi nužno ukinuti četiri postulata kapitalističkih sloboda: kretanje radne snage, robe, kapitala i usluga. Brži privredni razvoj Srednje i Istočne Evrope učinio bi migracije manje privlačnim, ali toga nema ni na dalekom horizontu. A s obzirom da do boljih i mirnijih vremena teško da će uskoro doći, slika budućnosti ovoga dela Evrope gotovo da i ne postoji.

Sumirajući razmatranja u svojoj studiji Hofbauer će se osvrnuti više puta na ćutanje gotovo celokupne evropske i američke levice koja kao da odbija da vidi da je zamisao o integraciji migranata doživela neuspeh, dok se paralelno sa tim produbljuje jaz između bogatih i siromašnih. Ali pozivanje na socijalnu jednakost sa njihove strane sve se ređe čuje. Umesto toga levica kao svoj slogan ističe pravo na različitost. Različitost od koga? Jer koliko su ljudi različiti Hofbauer temeljno pokazuje na svakoj stranici svoje knjige i to je sasvim očigledno. A ta borba za različitost završava se u individualizmu ili politici nacionalnog i kulturnog identiteta. U tome Hofbauer ne vidi više ništa levičarsko niti marksističko, jer se tako ni na koji način ne ugrožava vladavina kapitalizma, jer zalaganju za različitost u potpunosti nedostaje socijalna agenda. Štaviše, on će primetiti vezu između neoliberalne hegemonije i zalaganja za različitost, koju vidi kao „utešnu nagradu“ za levicu u emocionalnoj sferi ljudskih prava, s obzirom da je doživela potpunu propast u privrednoj areni. Tako da se zapadna levica sada isključivo zanima za multikulturalizam, manjine i antirasizam. Kultura dobrodošlice koju je nemačka javnost pokazivala za vreme velikog useljavanja muslimana 2015. godine, posmatrana iz ove perspektive, predstavlja samo paravan za pljačkaško delovanje globalnih kapitalističkih struktura.

Stalni priliv migranata iz siromašnih zemalja jeste jedan od glavnih pokretača zapadnoevropskih društava. Zaustavljanje migracija značilo bi početak izgradnje pravednijeg društvenog sistema, kako u centralnim, tako i u perifernim zemljama. A za tako nešto potrebna je osvešćena i temeljna kritika savremenog kapitalizma. Jer, kako reče Oskar Vajld u delu „Socijalizam i ljudska duša“: „sažaljenje i ljubav prema onima koji pate prijetniji su od ljubavi prema razmišljanju“.

Čak i ako vam Marksom inspirisan pogled na savremeni svet nije blizak, knjiga Hanesa Hofbauera je intelektualno pošteno napisana, potkrepljena mnoštvom izuzetno instruktivnih primera i validnih podataka i iznad svega humanistički usmerena. Ona temeljno demistifikuje mnoge tabu teme naše epohe i pokazuje dubinu gubitaka koji su stvoreni u perifernim zemljama, kao i gubitničku sudbinu najvećeg broja migranata. Zanimljivo je s tim u vezi primetiti da iako je knjiga imala veliki broj pozitivnih recenzija u nemačkim i austrijskim veb i štampanim časopisima, ona nije prikazana na stranicama nijednog uticajnijeg glasila na nemačkom govornom prostoru. A to jeste činjenica koja govori sama po sebi o tome da Hofbauer zaista jeste autor koji dosledno sprovodi kritičku analizu savremenog kapitalizma na način na koji malo ko to čini danas. Tako da čak i ako se sa nekim ili velikim brojem njegovih zaključaka nećete složiti, oni vas neće ostaviti ravnodušnim i sasvim izvesno će vas pokrenuti na razmišljanje o temeljima sveta u kojem živimo. A da li ćemo imati snage da ga učinimo makar malo boljim, ostaje da vidimo. I nema sumnje da nam knjige poput Hofbauerove mogu i te kako pomoći u tome.

СРБИ НЕ ТРАЖЕ НИШТА ВИШЕ ОД ОНОГА ШТО ИМАЈУ ДРУГИ НАРОДИ У ЦРНОЈ ГОРИ

БУДИМИР АЛЕКСИЋ, ЧЛАН ПРЕДСЈЕДНИШТВА НОВЕ СРПСКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ И ПОСЛАНИК ДЕМОКРАТСКОГ ФРОНТА У СКУПШТИНИ ЦРНЕ ГОРЕ

Срби у Црној Гори су у последњих четврт вијека били жртве бруталне националне, политичке и економске дискриминације. О размјерама тог обесправљивања најбоље свједочи чињеница да током протеклих 20 година у владама ДПС-а није било ниједног министра српске националности, као и податак да се број Срба у органима државне управе мјери промилима

РАЗГОВАРАО: Бојан Муњин

На недавним парламентарним изборима у Црној Гори досадашња опозиција је остварила тијесну побједу а земља је и даље дубоко подијељена. Да ли да се радујемо или да стрепимо?

Будимир Алексић: Свакако, треба да се радујемо. Након 30 година сурове и бахате владавине, поражена је неокомунистичка и националистичка Демократска партија социјалиста на чијем челу се налази последњи европски диктатор — Мило Ђукановић. Обарањем Ђукановићевог режима створене су претпоставке за уздизање слободне Црне Горе као земље равноправних грађана и равноправних народа; створене су претпоставке за њен економски опоравак и успостављање владавине права. Имамо велику шансу да институције заробљене државе напакон ослободимо, да деценијама грађене везе државе и мафије прекинемо, те да — како кажете — у „дубоко подијељеној земљи“ постигнемо најшири могући друштвени договор око неких неријешених и отворених питања.

Вишеслојне коалиције које треба да буду већина у Скупштини Црне Горе те да саставе нову владу: „За будућност Црне Горе“, „Народни фронт“, „Црно на бијело“ и „Мир је наша нација“, успијевају ових дана да одоле разним врстама не малих притисака и да се

принципијелно држе својих политичких ставова. У чему лежи, без сумње, значајна побједничка енергија ових коалиција?

Будимир Алексић: Енергија странака које су успјеле да упркос неравноправним условима у предизборној утакмици порази режим који је располагао свим државним ресурсима — лежи у њиховој одлучности да демонтирају тоталитарни систем, да поведу борбу против организованог криминала и корупције, да раде на подизању животног стандарда грађана, развоју привреде и привлачењу кредибилних инвеститора.

У чему је по вашем мишљењу највећи grijех дугогодишње владавине Мила Ђукановића?

Будимир Алексић: Ђукановићева тридесетогодишња владавина била је у знаку тешких огрешења о грађане и државу, тако да је тешко издвојити највећи grijех. Одлазећа власт је деценијама спроводила систематску дискриминацију грађана по националној, вјерској, језичкој и политичкој основи. Грађани српске националности, национални Црногорци који заступају вриједности традиционалне, његошевске Црне Горе, православни вјерници (којих је, према резултатима последњег пописа, 72 одсто) и говорници српског језика

(којих је скоро 50 одсто, и чине најбројнију језичку заједницу у земљи) дискриминисани су такође на сваком кораку. Та дискриминација је најочигледнија приликом запошљавања, али и свугдје друго. Осим овог, свакако је велики гријех и стављање правосуђа у функцију спровођења црногорског идеолошког пројекта; оно је било селективно, и усмјерено против једног народа у овој земљи – српског народа. Подсјетићу вас да су политички представници српског народа у Скупштини Црне Горе – Андрија Мандић и Милан Кнежевић – у монтираном судском поступку за измишљени „државни удар“ првостепено осуђени на пет година затвора. Надаље, за читаво вријеме Ђукановићеве владавине земљом су управљале криминалне структуре па је Црна Гора била више „власништво“ него модерна европска држава. Она је буквално похарана: из Црне Горе је изнесено шест милијарди евра. Могли би још пуно да набрајамо и да о греховима Ђукановићеве тродеценијске владавине направимо фељтон.

**Након 30 година
сурове и бахате
владавине, поражена
је неокомунистичка
и националистичка
Демократска партија
социјалиста на чијем челу се
налази последњи европски
диктатор – Мило Ђукановић**

Чини се да је судбина Црне Горе, у недавној прошлости као и данас, у много чему зависна од међународне ситуације и геостратешких интереса. Како ће нова власт одолети таквим притисцима у будућности и хоће ли покушати да исправља „криве Дрине“? НАТО? ЕУ? Повлачење признања Косова?

Будимир Алексић: Нову власт у Црној Гори чине политички и идеолошки различите странке. Највеће међу њима су биле против уласка Црне Горе у НАТО, и све – осим једне – против су црногорског признања самопроглашене државе косметских Албанаца. С друге стране, све те странке се залажу за чланство Црне Горе у Европску унију. Но, како је политика вјештина могућег, и како овај историјски моменат у Црној Гори захтијева многа компромисна рјешења, три побједничке коалиције су 9. септембра потписале Споразум о поштовању 7 принципа будуће демократске владе, којим су се обавезале да неће покретати питања око којих се не слажу, тј. да неће – како кажете – исправљати „криве Дрине“ из прошлости, него ће спроводити све међународне обавезе које је Црна Гора преузела. Тако ће главни спољнополитички циљ нове владе бити пуноправно чланство Црне Горе у Европској унији, као и унапређење сарадње са свим међународним организацијама чији је Црна Гора члан.

Као посланик црногорског опозиционог савеза Демократски фронт

и као председник Политичког савјета Нове српске демократије, што бисте рекли који је политички интерес или циљ Срба у Црној Гори?

Будимир Алексић: Срби у Црној Гори су у последњих четврт вијека били жртве бруталне националне, политичке и економске дискриминације. О размјерама тог обесправљивања најбоље свједочи чињеница да током протеклих 20 година у владама ДПС-а није било ниједног министра српске националности, као и податак да се број Срба у органима државне управе и у државној администрацији мјери не процентима, него промилима. Ако притом знамо да Срби чине трећину становништва Црне Горе, онда је до краја јасно о каквој дискриминацији, сегрегацији и обесправљивању је ријеч. На основу резултата избора јасно је да су српски народ и његови политички представници, окупљени у Новој српској демократији и Демократском фронту, дали кључни допринос у рушењу вишедеценијског режима. С тога је потпуно очекивано да у новој влади будемо заступљени сразмјерно тим резултатима. Тражимо своја уставна права: равноправност језика, писма и пропорционалну заступљеност у органима државне управе. Не тражимо ништа више од онога што имају други народи у Црној Гори, али не пристајемо да имамо мање права од других.

Спорни закон о слободи вјероисповијести, који је патентирала претходна власт, изазвао је експлозију народног незадовољства. Шта у најдубљем смислу значи када десетине хиљада људи пред православним црквама у Црној Гори виче: „Не дамо светиње“?

Будимир Алексић: На улицама градова у Црној Гори мјесецима је свакодневно било присутно око 200 хиљада људи који су клицали „Не дамо светиње“. Тиме су исказивали своју одлучност да не дозволе отимање православних храмова и њихово „подржављење“, које је жељела да спроведе Ђукановићева власт доношењем антиуставног, дискриминаторног и инструменталистичког Закона о слободи вјероисповијести. Тачан назив закона требало би да гласи – Закон против православља, који је требало да у маниру револуционарних закона мијења власничке односе. Читав хришћански свијет, и на Истоку и на Западу, гледао је на Црну Гору и дивио се мирном отпору православних хришћана настојањима режима црногорских националиста да отме светиње. На тим величанственим литијама били су присутни не само православни Срби и Црногорци, него и припадници других вјера (па чак и поједини вјерски службеници других конфесија) који су се солидарисали са својим православним пријатељима и комшијама. Учешће су узели припадници свих политичких странака, укључујући и чланове ДПС-а, тако да се може рећи да је тај неправедни закон Милу Ђукановићу, у политичком смислу, „дошао главе“. Прва одлука нове парламентарне већине треба да буде суспендовање тог закона, након чега будућа влада Црне Горе мора да потпише Темељни уговор са Српском православном црквом, истовјетан уговору који је Влада некадашњег премијера Игора Луккића 2010. потписала са Римокатоличком црквом. Након тог чина треба приступити изради новог закона, из кога ће бити елиминисане све тачке којима се дискриминише не само СПЦ него и друге традиционалне вјерске заједнице.

Зашто је таква приврженост цркви била од противничког политичког блока названа 'великосрпским национализмом'?

Filozofski fakultet

SVEUČILIŠTE U MOSTARU

Будимир Алексић: Зато што је србофобија била магистрална линија државне политике Црне Горе коју је креирао М. Ђукановић и његов ДПС. Та свијест не може да замисли Црну Гору са Србима у њој. Стога све њихове приче о наводној угрожености Црне Горе од стране Србије и СПЦ-а и о „великосрпском национализму и хегемонизму“ представљају рециклажу старог пропагандног материјала из арсенала Павелићеве усташке пропаганде. У питању је исто идеолошко и методолошко полазиште, иста појмовна и термилошка апаратура. Као политичар, јавни дјелатник и неко ко се бави научноистраживачким радом, одавно тврдим и доказујем да идеолошка и политичка платформа М. Ђукановића и његове партије у последњих 25 година није ништа друго до преписани програм Анте Павелића, чак радикалнији у неким аспектима. Ако погледамо Ђукановићеву елаборацију о разлозима формирања „православне цркве за националне Црногорце“, уочићемо да он користи исте аргументе које је образлагао Павелић приликом формирања тзв. Хрватске православне цркве. Треба само прочитати Павелићев говор одржан у Хрватском државном сабору 28. фебруара 1942. и упоредити га са Ђукановићевим изјавама у последњих пар мјесеци које се односе на цркву, па ће се лако видјети идентичност њихове аргументације, чија је суштина у ставу да у хрватској, односно црногорској националној држави „не може бити српске православне цркве“.

Председник Нове српске демократије, господин Андрија Мандић, позвао је носиоца листе коалиције „За будућност Црне Горе“ Здравка Кривокапића да уколико буде изабран за премијера да му Београд буде прва дестинација за посјету, а не Њемачка. За какву везу Црне Горе и Србије ће се залагати представници „српског блока“ који је најбројнији у новој власти у црној Гори?

Будимир Алексић: Један од главних циљева нове владе биће и подизање на виши ниво билатералних односа са државама у региону. Ми у коалицији „За будућност Црне Горе“ сматрамо да је потпуно природно и логично да поправимо односе са Србијом које је пореметио Ђукановићев режим, водећи континуирано, деценијама, антисрпску политику, оптужујући Србију за све и свашта. У Србији живи макар милион становника који су током последњих сто година отишли са простора данашње Црне Горе, тако да нема скоро ниједне овдашње породице која нема најближе сроднике у Србији. У питању су, дакле, нераскидиве породичне, пословне, историјске и друге везе које у обостраном интересу треба унапређивати, а не кидати, као што је одлазећи режим чинио, покушавајући да успостави братомржњу и да то прогласи као природно стање. Зато је предлог Андрије Мандића будућем премијеру Црне Горе сасвим логичан, и ја очекујем да ће г. Кривокапић тако и поступити.

Према свему судећи, новој власти предстоје у наредном периоду многе битке. Које од њих ће по вашем мишљењу бити кључне?

Будимир Алексић: Прије свега, морамо наћи начин да земљу изведемо из дубоке политичке, институционалне и друштвене кризе у коју је запала захваљујући наопакој политици одлазећег режима. Морамо добити битку са организованим криминалом и корупцијом, успоставити владавину права и обезбиједити једнакост грађана пред законом, те осигурати поштовање људских права и слобода. Такође

морамо обезбиједити међуетнички и међувјерски склад (Црна Гора је вишенационална и вишевјерска држава) који Ђукановићева власт није жељела да успостави, него је — умјесто да створи систем етничке равнотеже, водила политику црногорске националне хегемоније над другим народима. Осим тога, мораћемо зауставити „одлив мозга“, тј. одлазак младих и школованих људи из земље, и почети да рјешавамо демографски проблем — од 22 општине у Црној Гори, 15 општина има негативан природни прираштај. За то ће нам бити потребан огроман рад, али и стрпљење како бисмо могли да реализујемо све ове, али и бројне друге планове.

Прва одлука нове парламентарне већине треба да буде суспендовање тог закона, након чега будућа влада Црне Горе мора да потпише Темељни уговор са Српском православном црквом, истовјетан уговору који је Влада некадашњег премијера Игора Лукшића 2010. потписала са Римокатоличком црквом

Ви сте такођер професор на цетињској Богословији и судионик многих скупова посвећених кршћанској традицији и култури. Што мислите, каква је будућност православља у данашњој, прилично профаној и материјалистичкој цивилизацији у којој живимо?

Будимир Алексић: Истина је да су материјализам, недостатак духовности, поредак неконтролисан разумом и апокалиптичка атмосфера, главни узроци духовног посртања савременог свијета. Стога многи с правом постављају питање и каква је будућност православља. Размишљајући о одговору на то питање сјетио сам се ријечи једног нашег умног епископа који је прије пар година казао да православље опстаје, а у понечем и напредује, захваљујући благодати и милости Божијој, с једне стране, а с друге стране — благодарећи свом унутрашњем динамизму, животном елану или животворним соковима, упркос свим мањкавостима, лутањима и, неријетко, недовољној зрелости и некомпетентности својих духовних вођа. Поуздан свједок виталности православља у наше дане је управо Црна Гора, односно чињеница да је у земљи која је деценијама послје Другог свјетског рата преживљавала „драму атеизације“, и у којој је Бог јавно и ритуално сахрањиван од стране идеолошких предака одлазећег Ђукановићевог режима, дакле, у таквој земљи емитована је силна духовна енергија. Она је у ове дане испољена на литијама, која је задивила читав хришћански свијет и која је пољубила и обуздала диктаторски режим са свим његовим ресурсима — прљавим новцем, репресивним апаратом, мафијом и свиме другим.

GOVORI DA BIH TE VIDEO

MARIJA STOJNIĆ, REDATELJICA

Na početku snimanja sam se pomirila sa time da film neće biti pravedan, u smislu da reprezentira sve što radio jest, nije mi bila ni namjera raditi činjenični, povijesni film o Radio Beogradu. Htjela sam se baviti fenomenom zvuka, radiofonskog stvaralaštva i moći tog zvuka da čini istoriju i memoriju prisutnom

RAZGOVARAO: **Željko Luketić**

U vrijeme kada se filmski festivali otkazuju, pomiču ili pronalaze novu hibridnu formu stvarnog događanja i virtualnih projekcija, jedan od trenutno najboljih iz kategorije dokumentarnog filma, našao je rješenje u onom trećem. Još od prvog izdanja 2008. godine, Beldocs je inzistirao da bude drugačiji i to mu je, u stvarnosti i manifestno, kako su si to odavno zadali organizatori, doista uspjelo. „Apsolutni smo protivnici svake vrste cenzure, autocenzure i gušenja umetničke kreacije“, piše u egidi festivala koji je, poput mnogih, startao kao skromna revija, da bi se danas, već u svojem trinaestom izdanju, proširio na četiri glavna natjecateljska programa: domaći srpski, međunarodni, najbolji kratki i teen. Prosječno se prikazuje preko stotinu filmova, brojne su svjetske i regionalne premijere, a također je bogat i popratni program retrospektiva i tematskih kinematografija zemalja u fokusu. Ove godine festivalu je pomogla Cinesquare platforma da virtualnim projekcijama prebrodi i epidemiološka ograničenja, no ona se, nažalost, nisu mogla vidjeti u Hrvatskoj. Možda je to zato jer i dio premijernih naslova, poput onog mlade redateljice Marije Stojnić „Govori da bih te video“, sa kojim je Beldocs ovaj puta i otvoren, stiže upravo na ZagrebDox, gdje se prvi puta prikazuje u Hrvatskoj.

Beldocs je „Govori da bih te video“ nagradio i glavnim priznanjem u kategoriji srpskog filma, što i nije neočekivano: Marija Stojnić svoj dugometražni prvijenac već je pokazala na IDFA-i u Amsterdamu, ali i u Muzeju moderne umjetnosti MoMA u New Yorku. Autorica je scenarija i režije, a uz Miloša Ivanovića i producirala je film. Dušan Grubin je direktor fotografije, za montažu su bili zaduženi Kristina Poženel i Ivan Vasić, a dizajn zvuka potpisuje Ivan Zelić. Koproducenti su filmska kuća Set Sail Films i Restart iz Hrvatske, odnosno Vanja Jambrović i Tibor Keser. Projekt je podržao Filmski

centar Srbije na konkursima za razvoj i produkciju, zatim od Euroimages Lab Project Award, Filmskog Instituta Doha 2018, te od finske medijske kuće YLE. Već se iz ovoga, ali i iz popisa gostovanja na drugim festivalima, može primijetiti da Marija Stojnić, otprije više u producentskim i kratkometražnim vodama, zna vrlo konkretno što želi i kako to želi. Primjerice, nije željela da film „Govori da bih te video“ bude tek još jedan televizijski dokumentarac o Radio Beogradu, nego autorski rad koji propitkuje odnos zvuka i slike, radija i radiofonije, ali i, kako su to napisali neki srpski mediji, svojevrsno „ljubavno pismo Radio Beogradu“, instituciji javnog servisa bogate povijesti i arhive koja je jedna od prvih ali i posljednjih takvih u Europi. Mjesta ovakvom načinu shvaćanja zvuka, medija, sadržaja i odnosa prema slušatelju sve je manje: eter, bilo fizički, bilo onaj internetski prepun podcasta, sada zauzimaju napadno vesele formatirane radio stanice, cvrkutave voditeljice koje u rano jutro glumljenim oduševljenjem potiču radni narod na odlazak na posao, dok mp3 *playliste* vrte jedno te isto unedogled, proždričući zadnje atome razuma kod svoje publike za koju njemački vlasnici smatraju da nije kadra shvatiti više od dvije proširene rečenice.

Radio Beograd, a takav je nekoć bio i Radio Zagreb, samo ga danas nazivamo Hrvatski radio, i dalje ima kao i ovdašnji pandan, svoj Drugi i Treći program, sa time da ovaj posljednji svojoj publici nudi antipod komercijalne zabave: dugački tekstovi iz filozofije i teorije koje čitaju školovani voditelji impresivne dikcije, radio-drame, klasični koncerti, eksperimentalna glazba i *doku-feature*-i, tamo su česti gosti za onaj dio publike koji želi i zna slušati. Marija Stojnić napravila je film, ne samo o njima, nego i o instituciji koja u Beogradu to radi već desetljećima i koju je vizualno i auditivno doživjela kao živo biće. Stojnić nije koristila ni kronologiju, niti arhivske snimke TV-

kalendara, nego se opservacijski ušuljala u zgradu koja govori i svoj govor odašilje svima. Nastao je „Govori da bih te video“, 70-minutni *homage* umjetnosti radija, koja je, apsurdno, sve prisutnija *online*, ali u ovome strom formatu, na komercijalnom tržištu izumire naglo i bolno.

Moji roditelji imali su jedan tipičan komad namještaja za Jugoslaviju, bio je to krevet koji je u sebi, kao sastavni dio, već imao ugrađen radio prijemnik. Kada bi se oni ustali, prije nego li bi me odveli u vrtić, ušuljala bih se u njihov krevet i slušala taj radio

S Marijom Stojnić razgovarali smo nekoliko dana nakon završetka Beldocsa. Iznimno zanimanje lokalnih srpskih medija nije ju spriječilo da odvoji vremena za „Prosvjetu“. A vrijeme je, u filmskom svijetu, uostalom, kao i drugdje, vrijedna stvar, samo se mjeri u dužim potezima. Filmovi poput ovog opservacijskog dokumentarca ne nastaju brzo i lako. U pitanju su godine, kaže Marija Stojnić.

Marija Stojnić: Prva snimanja počela su 2016. godine i gotovo sav materijal snimljen je do kraja 2018. Montaža je također trajala dosta dugo, a rad je završen u novembru prošle godine. Zapravo više od 4 godine je ukupno rađeno na „Govori da bih te video“. Ideja za film krenula je od činjenice da sam oduvijek bila vezana za radio, još od djetinjstva. Moji roditelji imali su jedan tipičan komad namještaja za Jugoslaviju, bio je to krevet koji je u sebi, kao sastavni dio, već imao ugrađen radio prijemnik. Kada bi se oni ustali, prije nego bi me odveli u vrtić, ušuljala bih se u njihov krevet i slušala taj radio, mislim da se radilo o emisiji „Dobro jutro deco“. To mi je već zarana markiralo taj period djetinjstva i ostalo mi je kao draga uspomena, a boje glasova sa tog radija ostale su u memoriji i kasnije. U tinejdžersko vrijeme svi smo pažljivo snimali kasete sa muzikom sa radija i bila je velika sposobnost i umjetnost presnimati omiljenu pjesmu, a da točno uhvatiš početak i kraj. Kasnije, za vrijeme studija na Akademiji umjetnosti u Beogradu, imali smo sate i predavanja iz radiofonske režije. Vodio ih je profesor Miroslav Jokić koji nas je povremeno ugošćavao u redakciji dramskog programa Radio Beograda. To je prvi put da sam ušla na Radio Beograd. U tom periodu jako dobro sam se upoznala sa radio-dramom kao formom, a počela sam razvijati i neku ozbiljniju kulturu slušanja. Nakon završetka fakulteta otišla sam u Ameriku na magistarske studije i tamo sam počela da slušam neke druge radije ali i *podcaste*. U suštini, nisam se ozbiljno vraćala radiju sve do povratka u Beograd. Ideja za film se rodila kada sam se vratila u Srbiju početkom 2016. godine i u tom periodu moje osobne tranzicije u kojemu sam odlučivala što i kako dalje, počela sam redovito slušati noćni program Radio Beograda 3 i dnevne emisije Radio Beograda 2. Bilo mi je fascinantno da svaki

put kada si pustim radio, on potpuno oboji prostor i promijeni atmosferu sobe. Vjerujem da to ima veze i sa time da sam imala malo više vremena, te nisam radio slušala tek usput, već predano, i počela sam da razmišljam o karakteru radiofonskog zvuka i sadržajima koje slušam. Taj program na kojega sam od djetinjstva već i zaboravila da postoji, me najprije iznenadio da je ostao na tom nivou kvalitete kojega se sjećam. U svemu tome najviše me privukao taj fenomen zvuka i načina na koji on može promijeniti vlastitu percepciju realnosti, koliko može da transformira misaone tokove, a usput mi je to pomoglo da obnovim vezu sa vlastitim gradom, na jedan drugi način. Inače, koliko često u svakodnevnom životu staneš i iznenada razmišljaš o svemiru? Rijetko. Radio, na kojemu je upravo bila, primjerice filozofska rasprava o svemiru, te na to inspirira i natjera. Ili programi iz kulture koji se bave kritičkom mišlju, kompleksnim temama, pa čak i potpuno apstraktnim zvukom počnu da slušanjem otvaraju nova pitanja. Riješila sam da napravim film o tome. Moj kolega i prijatelj, inače direktor fotografije na filmu, Dušan Grubin, i ja, otišli smo na radio da vidimo kako sve to izgleda i imala sam u planu kratki film. Početak filma, sa dugogodišnjom domaćicom studija Dragicom, koja odbrojava i testira mikrofoni, ujedno je i snimljen prvog dana kada smo sa kamerom došli na Radio. Prvi kadar našeg istraživanja i prvi kadar filma. Ljudi sa radija su u početku bili pomalo iznenađeni zašto želimo da snimamo film baš o Radiju, a da od nas to nitko nije tražio, ali su nas divno primili i naše naredne tri godine snimanja tamo bile su godine otkrića i novih prijateljstava.

Film je konstruiran nelinearno i kolažno, ali opet u svojoj strukturi pokriva bitna mjesta radija kakva otprije znamo: spikere i studio za snimanje, magnetofonski arhiv, muzičare na probi, glumce koji snimaju radio dramu, itd. Koliko je narativ filma u samome početku bio jasan, a koliko je, ako jest, nastajao u hodu, inspiriran događanjima i situacijama u kojima ste se našli?

Marija Stojnić: Ono što vidimo u filmu nije sve što radio jest. To je jedan jako mali dio programa i sadržaja Radio Beograda. Zbog ograničenja u strukturi i trajanju, jako puno prostora, ljudi i procesa koji čine taj radio, jednostavno nisu stali u film. To se isto dogodilo i sa scenama slušatelja, kojih smo snimili barem tridesetak, a od kojih je tek nekih četvoro ušlo u film. Nisam se brinula oko poštivanja klasičnih pravila narativne linije, koliko o što boljem prikazu fenomena kojima se bavim, te sam vidjela film kao skup fragmenata koji će se slagati u priču prateći intuitivni osjećaj i biti refleksija mog doživljaja unutrašnjeg svijeta radija i vanjskog trenutka u svijetu. U startu sam znala da želim da primijenim dva redateljska pristupa, koja su na kraju izrodila tri estetike: jedan su čisto opservacijske scene svakodnevnog života na radiju gdje vidimo zaposlene i autore koji stvaraju program. To je taj realan, svakodnevni život, kome je u tretmanu slike ostavljen kvalitet epohe iz zlatnih dana Radija. Drugi i meni zanatski još izazovniji dio bilo je oživljavanje tog imaginarnog giganta, čije tijelo je predstavljala zgrada. Radio Beograd tu je postao karakter, izdvojio se kao junak filma koji postaje svjestan samog sebe i svog programa, postaje sam svoj narator. To se izdvojilo i u načinu snimanja, korištenju *slow-motiona* i interferencije izazvane svjetlom neona kojeg je puno unutar tog prostora. To svjetlo čini svoju vlastitu vibraciju i ponekad mi je izgledalo kao otjelotvorenje tih radio-valova i zvuka, dobiva masu i gustoću i u kombinaciji sa zvukom, pomaže sceni da transcendiru svakodnevni život u neku drugu ravninu. Osobno mislim da je

to efekt programa radija i to je moj unutrašnji doživljaj slušanja. Treći dio bili su mi slušatelji, oni koji slušaju taj program i kojima je on namijenjen. Taj dio sniman je također opservacijski i statično, ali sa drugačijim, suvremenijim tehničkim tretmanom nego svijet unutar radija, za koji smo koristili starije 16mm objektivne. Bilo je tu neobičnih situacija: od snimanja pastira koji dok čuva svoje kozice sluša klasiku, do ordinacije slijepog fizioterapeuta koji nikada ne gasi radio. Nažalost nije preostalo mjesta za sve to u filmu. Nemam problem sa time da ako nešto ne služi filmu, da to i izbacim, ma koliko god se osobno vezala za scenu. Već na početku sam se pomirila sa time da film neće biti pravedan, u smislu da reprezentira sve što radio jest, nije mi bila ni namjera raditi činjenični, povijesni film o Radio Beogradu. Htjela sam se baviti fenomenom zvuka, radiofonskog stvaralaštva i moći tog zvuka da čini istoriju i memoriju prisutnom, ali i da nas inspirira da zamišljamo i stvaramo nešto novo i da se igramo. Htjela sam da u svakodnevnom životu on bude naš saveznik, ali sam htjela pokazati i tu vječitu radionicu kreativnosti koja je i dalje živa. Naš dojam je možda da radio više nije toliko popularan, ali zapravo radio sluša puno ljudi, samo su to neki nenametljivi i ne toliko vidljivi ljudi. Kultura radija nije ono što vidimo u *mainstream* medijima, što ne znači da nije značajna i da nema svoju publiku. Mislim da su svi željni sadržaja koji ne degradiraju čovjeka i potiču ono bolje u ljudima. Optimistično, ali tako mi se činilo dok smo snimali film.

Ljudi sa radija su u početku bili pomalo iznenađeni zašto želimo da snimamo film baš o Radiju, a da od nas to nitko nije tražio, ali su nas divno primili i naše naredne tri godine snimanja tamo bile su godine otkrića i novih prijateljstava

U Hrvatskoj se, primjerice na Radiju 101, dogodilo da dođu novi vlasnici, podijele otkaze, proglase kulturu nepotrebnom, tekstove predugečkima jer su ljudi glupi pa ih ne razumiju, pa bace fonoteku od 70.000 naslova u smeće ili rasprodaju u *second-hand shop* i uspostave formatiranu *playlistu* i dobiju vlasnika koji ni ne razumije jezik. Ostao je 3. program Hrvatskog radija kao jedina oaza kulture, što možda ima veze i sa činjenicom da je on, baš kao i Radio Beograd, javni servis. Koliko je taj format javnog servisa ugrožen i možemo li tako protumačiti taj starinski šarm i patinu koju on ima?

Marija Stojnić: To je format koji ne podcjenjuje ljude. Radio Beograd je među najstarijima, ali koliko znam, u regiji ima stanica koje preživljavaju u toj formi. Kada sam razgovarala s ljudima iz inozemstva, na primjer urednicima iz Finske sa Yle (prva TV stanica koja je otkupila film), oni su bili pozitivno šokirani i oduševljeni činjenicom da postoji medij na kojemu se filozofski tekst može čitati dva sata. Nama je taj format dan, tu je, navikli

smo na njega. Upravo od tih ljudi iz inozemstva, dobila sam dojam i potvrdu da su ljudi gladni i žedni takvih sadržaja. Potrebno im je da uspore, da kroz program osjete vezu i prisutnost, nekakvu antitežu konfuziji izazvanoj infodemijom. Čini mi se da se ta brzina razvila dijelom pod pritiskom produktivnosti, dijelom spontano, sa razvojem tehnologije i dostupnosti informacija, koju su mediji samo pratili, prenebregavajući činjenicu da se ljudski kapaciteti, potrebe i pažnja ne mijenjaju istom brzinom kojom napreduje tehnologija. Nažalost, činjenica je da se većina radio stanica okreće tom bržem modelu, što diktira i današnji način života. Puno ljudi mi je nakon Covid-19 karantene reklo kako ne žele da se vrate u staru brzinu života. Ovaj film svakako mijenja vremenom svoja značenja, ali čini se sada, nakon pandemije, da smo svjesniji koliko je taj brzi tempo neprimodan i koliko smo bili umorni. Kada se život preselio *online*, došla je do izražaja i ta velika količina informacija sa kojima više ne znamo što da radimo. Radio Beograd je u suštini potpuna suprotnost tome, zato što ima pažljivo odabrani, pažljivo stvarani, sporiji i temeljniji program u kojega je uloženo vrijeme, trud i promišljanje. Tu prioritet nije brzina, nego kvaliteta.

Kultura radija nije ono što vidimo u *mainstream* medijima, što ne znači da nije značajna i da nema svoju publiku. Mislim da su svi željni sadržaja koji ne degradiraju čovjeka i potiču ono bolje u ljudima

Je li to možda naslijeđeni, socijalistički model pristupa radiju, ali i radu, brizi za radnike i zaposlenike, ali i brizi za slušatelje, odnosno kulturi koju je socijalizam želio učiniti dostupnom svima? Što, dakako, ovisi o načinu financiranja, u ovom slučaju, sredstvima javnog servisa kao javnog, općeg dobra.

Marija Stojnić: Radio Beograd postoji već 95 godina. Čini mi se da su neke vrijednosti koje su stvarane u prošlosti i danas dijelom na njemu zadržane, i vjerojatno da pristup o kojem govoriš jest oblikovao taj način rada, pa se u tom smislu može reći da su i dalje prisutni dijelovi tog nasljeđa, ali ne bih rekla da je zastario. Veliko je sada pitanje gdje je svemu tome mjesto u neoliberalnom kapitalizmu, gdje se gotovo sve privatizira i stavlja u službu profita, i kako sačuvati javna, opća dobra. Na radiju ima puno mladih ljudi koji rade i stvaraju. Bez obzira na povijesna događanja i ideologije, taj program je uvijek bio okrenut stvaranju boljeg čovjeka. Volim uspoređivati radio sa svemirskim brodom koji plovi kroz vrijeme i skuplja fragmente naših života. Samim time, to su i fragmenti vremena. Istina, kreativni vrhunac programa bio je za vrijeme Jugoslavije, i pitam se da li je to samo zbog toga što je zemlja tada bila najprosperitetnija. Dosta sam se time bavila dok sam preslušavala arhive radija. Interesantne su mi te poslijeratne generacije.

Poslije Drugog svjetskog rata, ljudi su morali bukvalno ispočetka stvarati novi svijet, dizati ga iz pepela, kao i poslije svakog razornog događaja. Postoji dio u filmu koji govori o toj generaciji. Vidjet ćete i shvatiti točno koji, ne bih voljela najaviti i upropastiti trenutak, jer se ljudi jako iznenade kada vide što je u tu svrhu korišteno. Film će biti u Hrvatskoj premijerno prikazan na ZagrebDoxu, pa neka to ostane za tu projekciju. Recimo to još ovako: radio je institucija koja ne gura prošlost pod tepih. I u najcrnijim danima, on je čuvao zdrav razum, kreativnu misao, stvaralaštvo, kulturu i umjetnost, ali ne u vidu eskapizma, već u traženju smisla, postavljanja vječitih pitanja. Radio je sve to preživio i tu je i danas, meni je to fascinantno, jer tu zajedno i u miru žive prošlost i sadašnjost, on je uz svoje građane još malo pa stotinu godina, i javno dobro koje se mora čuvati. Ako razumijemo tu povijest, lakše ćemo shvatiti što se to oko nas događa danas. Recimo, kad dođem u Berlin, svjesna sam i vidim da na svakom koraku taj grad drži svoju povijest na dlanu i pokazuje je. Zato taj grad živi u miru sam sa sobom.

Kada sam razgovarala s ljudima iz inozemstva, na primjer urednicima iz Finske sa Yle (prva TV stanica koja je otkupila film), oni su bili pozitivno šokirani i oduševljeni činjenicom da postoji medij na kojemu se filozofski tekst može čitati dva sata

Ovdje često zaboravljamo, nema kulture sjećanja. I naš odnos prema arhivima, ne samo radijskim, govori slično.

Marija Stojnić: Bitno je čuvati sjećanja, bila pozitivna ili negativna. Podobna ili nepodobna.

Radio, njegov program, bio arhivski ili novi, primarno je auditivan medij. Kako ga prebaciti u vizualni medij kakav je film? Čini mi se da si to odlično riješila, bez suvišnih eksploracija.

Marija Stojnić: Dosta sinestetično doživljam svijet oko sebe. Da ne mistificiram, te slike su mi došle bez muke, lagano. Čim sam prvi dan došla na radio, bilo mi je odmah jasno kako ćemo to riješiti, znala sam da možemo napraviti vizualni put zvuka. Zgrada Radio Beograda puno je pomogla tome, čim smo uključili kameru, dobili smo taj šum, kao da smo u nekom podvodnom svijetu. Namjestili smo brzinu snimanja treptaja svjetla i dobili taj efekt. Intuitivno sam znala da zvuk zahtijeva apstrakciju, u konkretnim situacijama nisam pratila kamerom ljude, nego linije prostora, boje i svjetla. Zvuk već ima svoju prostornost, fizičku kvalitetu, zato je na nekim mjestima u filmu ostavljen crni prostor bez ničega, jer sam željela da se zvuk prelje na gledatelja u kinu. Da ga doživi u prostoru u kojem je on, odnosno da taj zvuk „iscuri“ sa platna.

Dosta netipično, korištene su i eksperimentalne, elektroakustične kompozicije, poput komada Svetlane Maraš koji uključuje dijelove govora koje inače ne želimo da se čuju previše, poput udaha i izdaha prije izgo-

vorene riječi, sve pomiješano sa fragmentima arhiva koji u minijaturnim segmentima lete zvučnim prostorom.

Marija Stojnić: Radiofonsko djelo Svetlane Maraš „Jezik“ čula sam na prvom izvođenju i odmah sam znala da je prikladno za film, i „Jezik“ zauzima posebno mesto u ovom ostvarenju, jer je korišten pri građenju „karaktera“ samog Radija i dosta je prisutan u filmu. Ona tu skladbu nije posebno komponirala za mene, ali bila je idealna, kao i još neke eksperimentalne kompozicije drugih autora koje sam koristila. Sve što se čuje u filmu ili je iz arhiva Radio Beograda ili je tamo emitirano. Uključene su radio-drame, čitanja poezije i sve što bi inače emitirao radio. Moram pohvaliti Ivana Zelića, našeg dizajnera zvuka, iskustvo rada sa njim bilo je nezamjenljivo, i igrajući se zvukom dodatno smo nadogradili značenje i proširili dimenzije filma. Tokom cijele 2019. smo radili na tome, pa sam u tom periodu često dolazila u Zagreb. U procesu izbora zvučnih fragmenata, slušala sam neki unutrašnji osjećaj, čak i ako nisam odmah imala racionalno objašnjenje, od nekih segmenata bih se naježila do kostiju, čini mi se, ostali bi sa mnom danima. Na primjer, kad sam čula „Cosmos“ Carla Sagana u arhivi, odmah sam znala da će završiti u filmu.

„Govori da bih te video“ krenuo je dosta impresivno, prvo na IDFA, zatim MoMA, inozemni festivali, pa tek sada dolazi u regiju: na Beldocsu je bila srpska premijera, hrvatska je na ZagrebDoxu. Je li to u potpunosti producerska odluka?

Marija Stojnić: Autorski sam morala donijeti odluku za koju publiku radim, je li to samo domaća ili i ona inozemna. Znala sam da u oba slučaja nešto gubim, ali i nešto dobivam. Kako i vidite, donijela sam odluku da želim da film komunicira sa svijetom i to se dogodilo. Pri tome morala sam žrtvovati neke scene koje bi bile lokalno zanimljive, ali ih stranci ne bi shvatili. I financiranje filma išlo je u tome pravcu. Projekcija u MoMA-i je bio povratak mojoj drugoj kući, u New Yorku sam studirala i provela jedan lijep dio života i tako ga doživljam. Imali smo sreće da se tamošnjim selektorima film svidio.

Izbjegla si i da ti film, kako Dalibor Matanić kaže, postane „euro-puding“, gdje zbog gomile financijera, raznih radionica na kojima se peglaju scenariji, autori često popuštaju pod utjecajima i promijene sadržaj kako bi se svidio baš svima. Tako dobivamo nakaradne scenarije gdje svi putuju po državama koje su dale novac, samo da bi se to opravdalo.

Marija Stojnić: Radionice jesu mač sa dvije oštrice. Samo je na autoru koliko će biti ustrajan, iskusan i dovoljno jak da ne popusti, odnosno da obrani svoju viziju do kraja. Normalno je da će na, primjerice, *pitchingu* ili radionici, svatko imati svoje gledanje, ali do mene kao autora je da to iskoristim na najbolji mogući način, baš kao u pravoj školi ili na fakultetu. Ako se netko u tome ne snalazi, to može biti velika šteta za film. Mene su na prvim radionicama savjetovali da idem sigurnijim putem, da nađem klasičnu narativnu liniju i držim se toga. Bila sam otvorena za sve sugestije, jer sam bila svjesna da mi je ovo prvi film, čak sam i probala neke od tih savjeta, ali odabrala sam svoje. Važno mi je čuti ljude sa puno iskustva, važno mi je intergeneracijsko mentorstvo, mogu tu puno naučiti. Na „rough-cut“ radionici imala sam sreću da radim sa mentorima koji su savjetovali kako da poboljšamo komunikativnost, a zadržimo autorstvo. Ovo sve jest bilo rizično, bilo je i komentara kako nećemo uspjeti, da će biti jako dosadno za gledanje, ali kao autor, ako veruješ u svoj film, mora se istrajati do kraja.

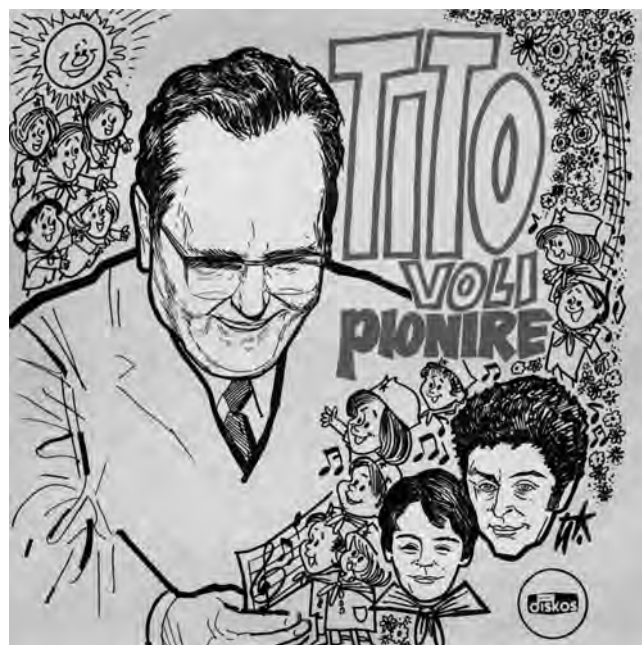
UTILITARNI DIZAJN RASPJEVANOG SOCIJALIZMA 1947. – 1990,
14. 7. 2020. – 24. 7. 2020., GALERIJA HDD, KUSTOS ŽELJKO LUKETIĆ

PJEVATE LI PJESME STARE?

PIŠE: **Bojan Krištofić**

Što je to danas vrijedno proučavanja u nizovima ostataka ostataka vinilnih omota revolucionarnih i rodoljubnih pjesama iz doba socijalističke Jugoslavije, što su ih od 1947. do 1990. državne diskografske kuće Jugoton i PGP-RTB objavljivale u gomilama? I kakve su danas političke implikacije takvih istraživanja, posebno s obzirom na (van)institucionalni kontekst u kojem se odvijaju?

Povod ovom tekstu izložba je koja se održala u drugoj polovici srpnja 2020., u zagrebačkoj Galeriji Hrvatskog dizajnerskog društva: *Utilitarni dizajn raspjevanog socijalizma 1947. – 1990.*, prema kustoskoj koncepciji Željka Luketića, svestranog istraživača masovne vizualne kulture, filmskog kritičara i selektora, nekadašnjeg urednika na Radiju 101, suosnivača glazbene izdavačke kuće Fox & His Friends (s Lerijsom Ahelom), *diggera* opskurnih rukavaca novije muzičke povijesti, i još štošta. Samo na temelju pravaca njegovih preokupacija mogao bi se natipkati zanimljiv zapis o suvremenim pristupima lokalnom i regionalnom pop-kulturnom naslijeđu, međutim, ovaj tekst neće biti toliko osvrta na samu izložbu, odnosno njezin sadržaj (mišljenja sam da je Luketić u svom tekstu *Raspjevani socijalizam: dizajn, diskografija, politika i propaganda*, objavljenom na Dizajn.hr-u, više nego prikladno ispunio taj cilj u kontekstu same izložbe), koliko razmišljanje o razlozima današnjeg proučavanja tako specifičnih primjera recentne prošlosti. Pri toj namjeri pomoći će mi sljedeći karakteristični citati iz Luketićevog teksta, koje koristim kao orijentire za vlastita razmišljanja – prvi: "Država nije štedjela na izgradnji slike o sebi, što se i danas prakticira, ali

u sasvim drugačijim uvjetima", i drugi: "Pitanje koje se postavlja u svemu ovome jest, zašto kolekcionari upravo najviše traže ta ideološki proskribirana, zaostala i propagandno obilježena izdanja?" Drugim riječima, što je to danas, konkretno, vrijedno proučavanja u nizovima ostataka ostataka vinilnih omota revolucionarnih i rodoljubnih pjesama iz doba socijalističke Jugoslavije, što su ih od 1947. do 1990. državne diskografske kuće Jugoton (Zagreb) i Produkcija gramofonskih ploča Radio televizije Beograd (PGP-RTB), prednjačivši u toj produkciji, objavljivale u gomilama? I, još važnije, kakve su danas političke implikacije takvih istraživanja, posebno s obzirom na (van)institucionalni kontekst u kojem se odvijaju te kakav je njihov doseg prema širokoj javnosti, odnosno, kako znanje prikupljeno tim istraživanjima rezonira sa suvremenosti, sa svakodnevnicom? Vrijedi istaknuti kako je po pitanju posvećenog, znanstveno i metodološki utemeljenog proučavanja masovne vizualne kulture samoupravnog socijalizma unazad desetak, pa i više godina, naročito puno učinjeno u sklopu javnih programa Hrvatskog dizajnerskog društva te Muzeja za umjetnost i obrt (koji često međusobno surađuju), s povremenim doprinosima drugih gradskih institucija poput Tehničkog muzeja, Muzeja suvremene umjetnosti i Galerije Klovićevi dvori, te inicijativa iz nevladinog sektora, kao što su, primjerice, bile izložbe *Omladinske radne akcije: dizajn ideologije* (2017., kustosi: Sanja Bachrach Krištofić i Mario Krištofić (um. organizacija Kultura umjetnosti)) i *Jugoton: istočno od raja 1947. – 1991.* (2014., koncepcija i produkcija: Tehnički muzej i Kultura umjetnosti) – pogotovo su istaknute dvije izložbe bile tematski bliske Luketićevom ovogodišnjem postavu, kao i starijoj izložbi što ju je realizirao u suradnji s Ahelom, *Socijalistički disco: ples iza jugoslavenske baršunaste zavjese 1977. – 1987.*, koju je pratila istoimena dvostruka LP kompilacija, izašla na njihovoj etiketi (2018.). Ako ovo obilje informacija,

a pobrojane su samo u najkraćem, nešto govori, to je da je očigledno sazrelo vrijeme za trezveniji odnos barem određenih društvenih skupina prema kulturnoj, pa i političkoj baštini samoupravnog socijalizma, usprkos tome što se političko klatno pri vrhu države sad već postojano niže od centra udesno, nekad više, nekad manje; pa ipak, potreba za ispravno, u smislu povijesnih činjenica, ispriopovijedanim i strukturiranim informacijama o pojedinim segmentima jugoslavenskog poratnog društva, nesumnjivo postoji. Da je nema, ovakve izložbe i projekti ne bi ni nastajali, niti bi bili javno financirani, makar oskudno. Nakon više od desetljeća takvih tendencija, to svakako jest činjenica. Međutim, kakvi su ishodi prikupljanja i sistematizacije takve partikularne građe? Je li njen politički podtekst uvijek bio pravilno kontekstualiziran od izložbe do izložbe, od projekta do projekta? Može li, naposljetku, izvlačenje jugoslavenskih revolucionarnih i rodoljubnih (zašto ne reći: partizanskih!) pjesama „iz naftalina“, kao i nosača njihovih zvukova, potaknuti procese koji će omogućiti da takve pjesme i njihovi simboli ponovo postanu prihvaćeno prisustvo u svekolikom javnom prostoru, ne samo u „bijelim kockama“ galerija i muzeja ili unutar korica različitih kataloga i monografskih izdanja?

Ono što u cijeloj priči držim izuzetno zanimljivim također je činjenica da se središnji simboli *našeg*, jugoslavenskog, samoupravnog socijalizma – crvena zvijezda petokraka, srp i čekić, Tito, trobojnica plavo-bijelo-crveno – u najširoj javnosti (s obzirom na odnos države prema tim simbolima, koja vlastitim miksom nacionalističke i neoliberalne agitacije i propagande u velikoj mjeri oblikuje javno mišljenje, mijesi ga kao tijesto) ne smatraju jednako provokativnima ovisno o kontekstu iz kojeg do javnosti dolaze. Primjerice, ama baš nitko nije imao problem s relativno malom izložbom u galeriji u strogom centru grada, kroz čiji su se postav na omotima ploča opetovano provlačili svi nabrojani simboli, kao što, koliko pamtim, nitko nije značajno negativno reagirao ni kada su u MSU ili MUO bile postavljene bitno veće izložbe, čiji su se motivi i teme također vrtjeli oko povijesnih sadržaja koje isti ti simboli predstavljaju. S druge strane, nedavno vrlo uspio pokušaj riječkog umjetnika Nemanje Cvijanovića da na prepoznatljivi Riječki neborder, u sklopu programa Europske prijestolnice kulture 2020. (konkretno, potprograma *Izvrnuti džep – umjetničke intervencije u javnom prostoru*, u produkciji Muzeja moderne i suvremene umjetnosti, kao dio programskog pravca *Doba moći*) postavi monumentalnu, izvrnutu zvijezdu petokraku ispunjenu s 2800 komada slomljenog crvenog stakla (koji simboliziraju isti

broj partizana/ki poginulih pri oslobođenju Rijeke u Drugom svjetskom ratu), i prije realizacije 20. rujna 2020. (datum kad je 1943. Zemaljsko anti-fašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske u Plaškom donijelo odluku o priključenju poratnoj Hrvatskoj Rijeke, Istre, Zadra i drugih krajeva koje je okupirala fašistička Italija), izazvao je brojne „kontroverze“ ponajprije zbog planirane pozicije, neizbježne u javnom prostoru grada Rijeke (inače, puni naziv rada je *Spomenik crvenoj Rijeci – samoobrambeni spomenik*). Nameće se zaključak – zvijezda petokraka, kao i progresivne, revolucionarne vrijednosti samoupravnog socijalizma što ih simbolizira, nisu nimalo problematične po društveni poredak ako su smještene u bezopasni, znanstvenim i kustoskim radom *okupirani* kontekst akademske i kulturne zajednice, koja zbog ograničenosti resursa na svom raspolaganju nužno ostaje ekskluzivna, koliko god se trudila da bude drugačija; no silovitiji iskorak u javnost, prvenstveno u polje percipirane vizualne kulture, izaziva žestoke reakcije, pa i od same ministrice kulture RH, koja bi zbog svoje pozicije trebala podržavati sav program što se producira u sklopu krupnog međunarodnog projekta poput EPK. Petokraka je, dakle, tek djelomično poželjna pojava u javnom prostoru, kao i sve što ide s njom, pa se postavlja i pitanje što bi se dogodilo da je ispred HDD galerije netko – iz vodstva ili publike, svejedno – glasno zapjevao *Sivi sokole* ili *Oj Mosore, Mosore*, a možda se baš moglo probati s takvim eksperimentom, pogotovo što se galerija nalazi vrlo blizu crkve u Palmotićevoj ulici gdje se „pod normalno“ služe mise zadušnice Anti Paveliću. Naravno, namjerno pooštavanje perspektive nipošto nije kritika u smjeru toga da je znanstveno istraživanje samoupravnog socijalizma nepotrebno – upravo suprotno, na već učinjenom treba nastaviti što sustavnije i učestalije graditi – pa ipak jest poziv na razmišljanje što se aproprijacijom epohalnog historijskog naslijeđa u, pri nedostatku boljih riječi, akademski kontekst dobiva, a što se gubi. Jer ključan epitet kako pop-pjesama tako i drugih vrsta umjetnosti nastalih izravnim poticajem jugoslavenskih komunističkih vlasti (i ne tek vlasti, imajući na umu da je i regionalni šezdesetosmaški pokret – s čijih je ramena kasnije potekao Novi val – tražio *de facto* više socijalizma, odnosno slojevitija tumačenja marksizma u društvenoj teoriji i praksi) baš je *revolucionaran* te samo kao *revolucionarne* (što je, primjerice, slučaj i sa spomenicima Narodnooslobodilačkoj borbi), usprkos visokim estetskim dosezima produkcije i reprezentacije, te pjesme mogu ostvariti svu svoju vrijednost i puninu svoje društvene uloge. Zato, umjesto zaključka, još jedno pitanje: *pjevate li pjesme stare?*

UZ PREDSTAVU „VJEŽBANJE ŽIVOTA – DRUGI PUT“ HNK RIJEKA

PLJUSKA U PLIŠANOJ RUKAVICI

PIŠE: Igor Ružić

Određena korespondencija prijelomnih godina nije zanemariva, jer je legendarna predstava prema romanu Nedjeljka Fabrija, u dramatisaciji Darka Gašparovića i režiji Georgija Para premijerno odigrana 1990., dok ova s istim naslovom, ali dodatkom „drugi put“ nastaje točno tri desetljeća kasnije, kad Rijeci i dalje nije dobro, ali bi joj možda moglo biti bolje

Neponovljivost sjećanja ono je što čini kazališnu umjetnost. Ne samo u pukom fizičkom smislu da je snimljena ili rekonstruirana kazališna predstava tek artefakt smanjene učinkovitosti, suvenir ili replika, nego i zato što se kazalištem osjeća trenutak samo onaj koji s njim živi, i za kojeg živi sam teatar. Ako je sjećanje zaista tek ostatak neke zbilje, makar i emotivne ili upravo i jedino emotivne, onda je pokušaj rekreiranja nužno osuđen na poraz, činjenični ili emotivni. Pokuša li se pak manipulirati tom finom i neuhvatljivom materijom, rezultat je puka laž, koja ne mora ne imati svoju kazališnu ili barem izvedbenu vrijednost, ali s izvornikom ima malo ili nimalo veze. Suvremeno kazalište voli rekonstrukcije, postao je to jedan od cijenjenih postupaka suvremenog visokog stila, preko kojeg se, nikome ne dugujući, uzdiže i autora i original ukoliko zahvat postane uspješan u materijalnom ili nekom drugom obliku. Posljedica je to sasvim logične pretpostavke da, kako već kazalište funkcionira, svako vrijeme nosi svoju verziju klasika i svoj specifičan pogled na kanonske tekstove, pa zašto onda ne pokušati slično se odnositi i prema vremenu samom, njegovoj logici i želji da se s klasikom nosi iz sebe samog.

Kad Wooster Group reciklira same sebe i Grotovskog, ne nužno tim redom, ili kad se Janez Janša vraća mladom Dušanu Jovanoviću i mladenačkom zanosu „Pupilijs“, u krajnjoj liniji i kad Kugla, tj. njezini ponovno sastavljeni ostaci, posvećuje „Kabaret tamne zvijezde“ samoj sebi nekoliko desetljeća mlađoj, snažnijoj, poletnijoj i idealističnijoj, ali ne još i idealiziranijoj, riječ je o posvetama koje izlaze iz istog ili sličnog kruga, sklopa kompatibilnih želja, poetičkih i procesualnih podudarnosti. Takve rekonstrukcije svojevrsno su vlastito, pa čak i privatno svođenje računa, koliko kazalište već jest i nije sasvim privatna stvar kako autora i izvođača tako i gledatelja njegove percepcije i/li sjećanja. Kad je riječ o obračunu sa samim sobom, ali onim drugim sobom prije promjena uzrokovanih svime što je preko svijeta i pojedinca u međuvremenu prošlo, dozvoljen je cijeli niz emocija, od onih razumljivo ugodnih do onih manje pozitivnih, ovisno već o tome kako pojedinac samog sebe, svoj kolektiv i okolinu vidi, koliko skladno ili manje skladno sa svima njima funkcionira, unutar i izvan „opusa“. Kakve god one bile, takve rekonstrukcije autentične su jer su neproverljive s obzirom da su duboko privatne, uronjene u autorsku intimu onda više ili manje ogrnute, skrivene, nadograđene trikovima zanata. Nešto je drukčija pozicija kad se rekonstrukcijom poželi osvojiti cijeli Grad i cijelo Kazalište i cijelu Povijest, ili, barem ove posljednje, možda ne baš cijelu nego „tek“ sasvim solidan komad. Sve je to bila inspiracija i želja, Hrvatskog narodnog kazališta u Rijeci sa središnjim projektom njegove Drame, ali i ne samo Drame, u godini koja je za Rijeku trebala značiti, znači i značit će nezaobilazni međaš. Naslov, čak i onima koji površno poznaju ne tako davnu, no ne baš ni samo jučerašnju povijest domaćeg kazališta, nedvosmisleno govori sve: „Vježbanje života – drugi put“.

Ideja je koliko očekivana, toliko i hrabra, čak u osnovi i drska: kao institucionalno kazalište i gradska kulturna Institucija, ponoviti naslov koji se nadvio kao prevelik teret i sjena ispod koje nitko i ništa kazališno u Rijeci ne može slobodno disati, pogotovo u obzoru onih koji se sjećaju da je prije, uvijek, bilo bolje. I određena korespondencija prijelomnih godina u toj odluci nije zanemariva, jer je legendarna predstava prema romanu Nedjeljka Fabrija, u dramatisaciji Darka Gašparovića i režiji Georgija Para premijerno odigrana 1990., dok ova s istim naslovom, ali dodatkom „drugi put“ nastaje točno tri desetljeća kasnije, kad Rijeci i dalje nije dobro, ali bi joj možda moglo biti bolje. Ili se barem tako činilo kad je projekt

Europske prijestolnice kulture došao do svog usijanja, tj. kad se nekoliko godina napora i priprema konačno pretočilo u program i kolektivni zanos, koliko god patetičan, ceremonije otvorenja, koliko god patetične.

Kazališne rekonstrukcije su autentične jer su neprovjerljive s obzirom da su duboko privatne, uronjene u autorsku intimu, skrivene i nadograđene trikovima zanata. Nešto je drukčija pozicija kad se rekonstrukcijom poželi osvojiti cijeli Grad i cijelo Kazalište i cijelu Povijest

„Vježbanje života“ (prvi put) pojavilo se u vrijeme kad je nacionalni i nacionalistički zanos već sasvim očito dosegao svoje vrelište i kad ni vremena ni mjesta za uzmak više nije bilo, pa se Fabrijevo pisanje s ključem o talijanskim i mađarskim posezanjima za komadima ili krpicama matice zemlje, a zapravo navodno cizeliranom strukturom i aktantskom pilom naopako kamuflirano rodoljubno prepucavanje preko živih i mrtvih, čini-

lo sasvim oportunističkom predloškom za izbjegavanje kiča ali ipak stajanje na stranu kolektivističkog zanosa. Predstava je nesumnjivo imala određenu lokalnu važnost jer lokalni kolorit, mnogostruki identiteti Rijeke i njezina zaista turbulentna povijest ješka su na koju se lako hvata građanska publika kakva čini pretplatničku strukturu i neslužbeno savjetodavno tijelo ne samo riječkog HNK nego i bilo koje druge Institucije, ne nužno samo riječke. Legenda je zato lako stvorena s obzirom da je za nju radilo gotovo sve, od redateljskog imena s iznimnim pedigreeom koji je samo par mjeseci kasnije samosveden na neskriveni kič, preko dramaturškog umijeća lokalnog kazališnog stručnjaka kojeg je karijera mogla odvesti i dalje od Rječine, predloška koji je posveta gradu i njegovim mukama ali koji krivnju uvijek svaljuje na druge, te ansambl predstave velikog zamaha u kojoj su se razne glumačke struje mogle uklopiti. Svi su u toj predstavi bili Riječani, svi koji su je gledali bili su Riječani, svi koji je se sjećaju su također Riječani. Navijačkim stilom: tko ne skače, tko ne skače...!

Današnja predstava na sve to pokušava odgovoriti, ali i, koliko god se vodstvo kuće pokušalo od toga ograditi ili to ironizirati i sakriti, zadovoljiti glad te iste publike za novim spektaklom, novim identitetskim adutom, novom sapunicom za ispiranje/opravlđavanje nacionalizma i šetebandjeraštva s različitih ili istih strana i povijesti i kazališta. Upravo zato što istodobno igra na toliko različitih karata, s toliko aduta i isto toliko mogućnosti za strmoglavljivanje, ona je na rubu same sebe, na koncu teško prihvatljiva svima kojima se obraća. U režiji intendanta Marina Blaževića, koji tako svoju dominaciju kućom s opernog širi i na dramski repertoar, i dramaturgiji mladog i, vjerojatno nimalo slučajno, ženskog tima koji čine Lucija Klarić, Maja Ležaić i Nikolina Rafaj, tkivo Fabrijevog romana, ali i tkivo Paro-Gašparovićeve predstave rastvara se u nekoliko slojeva, a formalno u deset strukturiranih epizoda: prolog, epilog i osam činova. Svaka je posvećena jednoj ženskoj figuri, jednoj od sadašnjih ili bivših glumica riječkog ansambla, s više ili manje ispovjednom digresi-

jom. Iznimka su početak i kraj ostavljeni Nevi Rošić, kao svojevrsnoj ikoni ali i utemeljiteljskoj sili predstave, ne samo zato što je jedna od fizički ključnih poveznica između „prvog“ i „drugog“ puta. Pojavljivanje te doajenke ne isključivo riječkog nego i domaćeg glumišta u cjelini, koja ponavlja svoju ulogu dok je istodobno nadograđuje odmakom i osobnim zapažanjima o gradu i kazalištu te sjećanjima koja nisu samo glumački romantična, jedan je od nesumnjivih aduta predstave, koliko god to bio nipošto njezin najoriginalniji aspekt. Jednostavno, čak i kad je jasno da će na kraju ona metaforički i zbiljski otići iz kazališta preko scene u kontraliht, i da će se samo za nju otvoriti stražnja vrata kazališta koja gledaju na kanal s prigodno morbidnim nazivom, prizor je ipak upečatljiv, ne samo za publiku kojoj je prva predstava u živom sjećanju.

**U režiji intendanta Marina
Blaževića, koji tako svoju
dominaciju kućom s
opernog širi i na dramski
repertoar, i dramaturgiji
mladog i ženskog tima
Fabrijevog romana, ali i
tkivo Paro-Gašparovićeve
predstave rastvara se u
nekoliko slojeva**

U takvom okviru, koji poistovjećuje kazalište i grad sa životom, ili životićem (kako bi ga nazvala jedna druga regionalna glumačka ikona), predstava previše revno odrađuje dug prema povijesti svoje kuće, prema publici koja čini i pamti tu povijest, prema gradu koji zna da novo može graditi samo uzimajući u obzir, ako već ne nužno i kao temelj, i ono što je bilo, kakvo god da je bilo. Intencija je i kritička, što gradirano izviruje iz gotovo svakog osobnog iskaza i kulminira u finalu predstave u prizoru nazvanom „Fronta žena“ kad članice ženskog dijela ansambla riječke Drame, Talijanske drame, Opernog zbora i Riječkog kazališta mladih „Kamov“ u izravnom gnjevnom obraćanju nabrajaju, kratko i jezgrovito, što sve s mitom o predlošku i „onoj“ predstavi ne valja iz rodni, ljudskih, književnih i kazališnih razloga. Od Fabrijevih neimenovanja ženskih likova, preko upravo gadjljivih opisa onoga što bi i po logici fabule trebao biti ljubavni čin, do zanemarenih epizoda i muškoj potrazi za Velikom Povijesnom Istinom svedenom na spisateljske, dramaturške i režijske, najblaže okarakterizirano, banalnosti. Pomalo to i jest željena pljuska gradu koji se s jednim romanom i jednom predstavom toliko identificirao da od njih ne može vidjeti dalje i više, unatoč stalnim i vlastitim, ili prije svega vlastitim, pokušajima.

Problem je u tome što je i ta pljuska zauzdana u svom celofanu, tj. u plišanjoj rukavici pa zvuči i izgleda prije kao kazališnopolitički manevar u rangju slapsticka nego kao iskrena i punokrvna želja za konfrontacijom, propitivanjem i rušenjem okoštalih mitova. Razlog za to je ostatak gotovo četirisatne predstave, koji je na razini povijesnog romantičnog igrokaza režiran iritantno repetitivno i statično te se čak ni ne trudi pokazati da je mišljen ironijski ili da služi kao strateška podloga za obračun. Unatoč sjajnim ispovjednim epizodama, potpuno zaumnom nastupu Mire Furlan koji se u cjelokupnom kontekstu predstave, najbenevolentnije gledajući, pojavljuje kao „friendly alien“ i spomenutim kritičkim žalcima, predstava zato na koncu ipak nema revolucionarnu snagu. Ona ne djeluje čak ni kao zametak pobune, nego kao novi kostim na istoj lutki, fusnotama obogaćena loša tradicija, dekupažom oplemenjena raspadajuća i, osim sasvim osobno i vrlo emocionalno, nevrijedna bakina komoda. Upravo zato što se kostimiranom događajnošću išlo na ruku klasičnom kazalištu prema proznom predlošku, što se moralo, čak i brodskim konopcem, nacrtati gotovo sve iz Fabrijevog romana koji se nominalno prezire čak i više od tradicionalnog kazališta i njegovih poštovatelja što ne pristaju na suvremenost, predstava ruši svoju vlastitu želju, a donekle i razlog postojanja. Jer, ako je Rijeka trebala dobiti novo „Vježbanje života“, a možda ga je već i dobila s „Leica formatom“ prema Daši Drndić koju također epizodno prisvaja, možda je ono trebalo imati manje veze s predstavom od prije trideset godina i romanom koji svoju kronisterijsku točnost može i dalje živjeti u mizoginim akademijama koje se klanjaju samima sebi, ali ne i u kazalištu koje bi htjelo zadržati reputaciju rušitelja tabua.

**U okviru, koji poistovjećuje
kazalište i grad sa životom, ili
životićem, predstava previše
revno odrađuje dug prema
povijesti svoje kuće, prema
publici koja čini i pamti tu
povijest, prema gradu koji
zna da novo može graditi
samo uzimajući u obzir, ako
već ne nužno i kao temelj, i
ono što je bilo**

Postoji, kao i gotovo uvijek, i gori pogled na stvari: da je ovakvo „Vježbanje života“, po drugi put točna kazališna refleksija Rijeke, na pola puta između provincijalnog klanjanja i sporadičnog, efektnog ali kratkotrajnog razdraženog urlika. Između Parafa i MIK-a, mitova i zbilje, ambicije i resursa, EPK i pandemije, Mrtvog kanala i Rječine, Grada koji teče i grada koji je navodno avangarda ali se ipak čini da stoji u mjestu.

POVIJEST BICIKLIZMA U GLINI

GLINSKI
VELOCIPEDISTI

PIŠE: Igor Mrkalj

Malo je poznato da je među prvim biciklističkim klubovima bio klub iz Gline, čije postojanje potvrđuje kratka novinska vijest: „Nekoliko mladića i mladje gospode glinske složilo se je, da ustroje klub biciklista u Glini u savezu sa onim u Sisku. Dosad ih ima 13 na broju i obdržavali su prvu sjednicu dne 6. lipnja“, piše petrinjski list Banovac od 9. lipnja 1894.

Preteču suvremenog bicikla, *velociped*, izložili su na Svjetskoj izložbi u Parizu 1867. otac i sin Pierre i Ernest Michaux, koji su na dotadašnju *drezinu*, koju je vozač pogonio odgurivanjem od tla, postavili ekscentrične pedale kojima se gonio vrlo velik prednji kotač. Ovo važno otkriće dalo je poticaja razvoju biciklizma, nakon čega je 12. ožujka 1868.¹ utemeljen prvi biciklistički klub u svijetu, „Véloce Club de Valence“, kojeg je slijedio „Véloce Club de Paris“, utemeljen 15. svibnja 1868. Nedugo zatim, 31. svibnja 1868., u Parizu je priređena i prva biciklistička utrka.

Od 1875. vožnja velocipedom (tada zvana *koturanje*) bila je način prijevoza u Zagrebu, Karlovcu, Varaždinu te još nekim okolnim mjestima. Uvođenjem lančanog pogona i izjednačavanjem veličine obaju kotača 1885. počeo je razvoj suvremenog bicikla. Tako je već 1885. osnovano u Zagrebu „Prvo

Banovac, Petrinja, 9. lipnja 1894. (memorandum)

hrvatsko društvo biciklista“, koje naredne 1886. počinje izdavati i prvi list *Hrvatski biciklist*. Narednih godina broj biciklističkih klubova naglo raste, pa je 14. travnja 1894. osnovan biciklistički savez pod imenom „Savez hrvatskih biciklista“ sa sjedištem u Zagrebu. Osnivači su bili tri kluba iz Zagreba te po jedan iz Karlovca, Varaždina i Siska.² No, malo je poznato da je među prvim biciklističkim klubovima tog vremena također bio klub iz Gline, čije postojanje potvrđuje kratka novinska vijest: „Nekoliko mladića i mladje gospode glinske složilo se je, da ustroje klub biciklista u Glini u savezu sa onim u Sisku. Dosad ih ima 13 na broju i obdržavali su prvu sjednicu dne 6. lipnja“, piše petrinjski list *Banovac* od 9. lipnja 1894.³ Riječ je o dragocjenom podatku, koji dosad nije bio poznat u literaturi, a koji otkriva početke biciklizma i biciklističkog sporta u Glini.

Povijesni izvori govore da je prva biciklistička utrka u Glini održana 7. listopada 1900., na relaciji Glina–Maja–Glina (15 km). U opširnom izvještaju petrinjskog *Banovca* piše kako je start i cilj utrke bio kod Više pučke škole u Glini, gdje je Odbor za utrku postavio vrpcu i slavluk. „Utrkuju se gg. Fegić, Jakšić, Janjatović, Mrksić i Rukavina“, piše u članku, kojeg potpisuje dopisnik iz Gline Mijat Matijević. On je detaljno opisao ovu spektakularnu utrku i njen završetak: „Prvi g. Jakšić, a tik za njim g. Fegić s razlikom 1 sekunde“, a minutu kasnije na cilj stiže i trećeplasirani Janjatović. U članku se također navodi prisustvo više stotina radoznalih Glinjana. Navečer, u dvorani Narodne gostione i uz pratnju tamburaškog društva, dodijeljene su prve tri nagrade, te je usput predloženo da se u Glini osnuje stalni klub biciklista, piše u opširnom izvještaju petrinjskog *Banovca* od 13. listopada 1900.⁴

Nema sumnje da su bicikli postali kulturološki fenomen, simbol mladih generacija i njihova doba, simbol brzine, slobode i fizičkih sposobnosti. Prema pisanju zagrebačkog lista *Srbobran* od 16. lipnja 1909., „Srpski soko u Glini priredio je 10. ovog mjeseca izlet u Topusko i ujedno za svoje članove utrku na kotačima“. ⁵ „Utrka je pobudila u okolici veliki interes ... Tačno u četiri sata krenuli su iz Gline sedam sokolaša na kotačima prema Topuskom. Prvi je stigao na metu u daljini 13 kilometara brat Vaso Jakšić za 30 ½ minuta. Odmah za njim stigao je brat Dmitrović, a za njim brat Krković. Poslije lijepe zabave povratilo se cijelo društvo pred veče u Glinu“, piše u

¹ Keizo Kobayashi, *Histoire du Vélocipède de Drais à Michaux, 1817–1870: Mythes et Réalités*, Tokyo 1993., str. 243; Andrew Ritchie, *Early Bicycles and the Quest for Speed: A History, 1868–1903*, San Francisco, 2011., str. 326.

² *80 godina biciklističkog sporta u Hrvatskoj: almanah*, priredio Stjepan Ljubić, Zagreb 1965.; „Biciklistički sport“ u: „Sportske organizacije do 1918.“ u: „Tjelesno vježbanje (fiskultura) i sport do oslobođenja“, *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, gl. urednik Igor Karaman, Zagreb 1980., str. 675–676.

³ „Klub biciklista u Glini“, *Banovac*, Petrinja, god. VII, subota, 9. lipnja 1894., str. 3.

⁴ Mijat Matijević, „Vijesti iz Gline“, *Banovac*, Petrinja, god. XIII, br. 42, subota, 13. listopada 1900., str. 2–3. Održavanje biciklističke utrke spominju: Бранка Прибић, „Глина крајем XIX стољећа. Скица јавног живота“ u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina-Zagreb 1988., str. 101; Mato Artuković, „Glina na kraju 19. stoljeća prema pisanju štampe“ u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 106.

⁵ „Српски соко у Глини“, *Србобран*, Загреб, год. XXVI, бр. 117, сриједа, 3. (16.) јуна 1909.

Vijesti iz Gline

Javio sam Vam, da će dne 7. o. mj. obdržavati biciklistička utrka iz Gline u Maju i natrag (15 klm.). Program te utrke, koja se imala obdržavati 7. u 3 ½ sata po podne, bio je sljedeći: 1. Utrkuju se gg. Fegić, Jakšić, Janjatović, Mrkšić i Rukavina. 2. Start i cilj jest kod više pučke škole u Glini. 3. za vrijeme utrke svirala je glasba kod starta, a po svršetku utrke pred „Narodnom gostionom“. 4. U 8 sati djeljenje nagrada u dvorani „Narodne gostione“. 5. Za vrijeme nagrada svirat će tamburaško društvo, a poslje će se obdržavati „plesni vjenčić“. 6. Pristup za občinstvo bijaše bezplatan.

Kakovom znatiželjnošću se je izčekivalo to sve, kako će se svršiti, najbolje se vidi, odatle, što je već oko 2 sata poslje podne bilo se skupilo na stotine ljudstva pred školom ne samo iz Gline, već i iz okolice. — Pred ciljem naredjen je bio slavluk i postavljen podium za odbor, koji je imao rukovoditi i paziti na red i taktičnost vozača. U 3 ½ sata došli su vozači na biciklima u svojim kostimima na startu, gdje su im uručene vrpce i brojevi, a zatim su otišli na određena mjesta, odakle će imati da podju. U isto vrijeme otišli su i drugi vozači, koji se nisu utrivali, kao pazitelji na svoja mjesta na cilj — Glinu-Maju — da paze na red i druge zapreke, dočim je u samoj Maji opet na cilju stajao odbor od 4 lica, koji je rukovodio dolazak vozača u Maju i odlazak natrag. Kad je sve pripravljeno i uređeno bilo, te se vozači stavili redom po brojevima — dade g. odbornik Fischer znak, da povorka krene do starta, ali u kupu i kad su tako stigli i došli do starta (pred vrpcom) opali samokres točno u 3 sata 51 čas — našto vozači krenuše brzinom, kako koji može. — Kojom znatiželjnošću je sad očekivano opet od publike, koji će se prvi vratiti i pobrati lovor prve nagrade? Koja uzbudjenost, neustrpljivost, znatiželjnost — — — prošlo 10 — 15 — 20 — minuta od odlaska — sve više: eto ih sad; prošlo i 30 časova, ali se čuje na jednom top, koji je imao najaviti dolazak prvog, te koji je bio nastavljen izvan Gline. Nasta opet užasni metež među publikom. I eto za 4 časa doleti na metu prvi g. Jakšić, a tik za njim g. Fegić s razlikom 1 sekunde, a tek za 1 čas kasnije g. Janjatović, dočim druga dvojica dodjoše istom za nekoliko 5 časova.

Nakon toga krene povorka pred „Narodnu gostionu“, gdje je svirala glasba. U 8 sati na večer dijelene su nagrade uz sudjelovanje mnoštvo građanstva. Kad su se svi sabrali — g. predsjednik tog odbora, Šulentić, pozdravi sakupljene — zatim odbor i na koncu bicikliste, koji su se žrtvovali za narodno veselje: zatim uzme prvu nagradu sastojeću od omašna roga na srebrnom stalku i preda g. Jakšiću kao prvom; zatim drugu nagradu preda g. Fegiću srebrni bokal, a treću g. Janjatoviću, biciklistu na mramornoj ploči za pritiskivanje pisama. Prva nagrada vrijedna je 40 K., druga 30 K., a treća 15.

Iza toga budu pozdravljeni g. predstojnik, i napokon načelnik mjesta Gline, koji su se srdačno zahvalili i obećali uvijek svoju podporu ovakovim narodnim podhvatima i ugodnostima. Iza toga počelo se je plesati, te je ta zabava trajala do pol noći. a onda se ugodna spomena kući na počinak vratili.

Ova zabava, kao mila i ugodna, jest nekoju gg. osokolila, te nastoje, da se podigne pravi klub biciklista, koji bi više puta publici priredio po kakovu malu ugodnu zabavicu. M.

(izvor: Mijat Matijević, „Vijesti iz Gline“, Banovac: list za pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo, Petrinja, god. XIII, br. 42, subota, 13. listopada 1900., str. 2–3.)

Klub biciklista u Glini. Nekoliko mladića i mladje gospode glinske složilo se je, da ustroje klub biciklista u Glini u savezu sa onim u Sisku. Dosad ih ima 13. na broju i obdržavali su prvu sjednicu dne 6. lipnja.

Banovac, Petrinja, 9. lipnja 1894. (potpis ispod novinskog članka)

članku koji potvrđuje biciklističku dominaciju Vase Jakšića, inače poznatog glinskog tiskara i knjižara.⁶

O glinskim biciklistima također je pisao Dragan Štefančić, poznati prosvjetni radnik iz Gline.⁷ U neobjavljenom memoarskom zapisu, on bilježi usmenu predaju starijih Glinjana prema kojoj 1912. godine „u Glinu dolaze iz Karlovca braća Korais. Otvaraju trgovinu cipela na opće nezadovoljstvo domaćih postolara. To su dva vesela momka. Brzo se saživljuju s građanima. Dovezli su sa sobom bicikla. Nesebično ih posuđuju, a i uče Glinjane voziti. Nabavljaju jeftino iz Karlovca novim prijateljima rabljene bicikle. Padaju građani s bicikla, rađaju se vicevi na razbite noseve“, piše Štefančić.⁸

Nakon Prvog svjetskog rata dolazi do omasovljenja mnogih sportova, pa tako i biciklizma, posebice u Zagrebu gdje je 1920. osnovan Koturaški savez Kraljevine SHS. Iste godine u Glini je osnovan i „Glinski sportski klub“, u kojem se najviše ističe nogometna sekcija.⁹ Međutim, zbog oskudnih uvjeta, skupih rekvizita i financijskih problema GSK jedva preživljava, zbog čega se 1924. gasi. Da li je u tom razdoblju možda postojala i biciklistička sekcija GSK-a, pokazat će daljnja istraživanja. No, početkom 1930-ih situacija se mijenja. Tako *Sportski list* iz Zagreba od 15. kolovoza 1931. javlja: „Doznajemo da se među omladinom Gline organizira pokret za osnutak športskog kluba, koji bi uz nogomet i biciklistiku gojio i druge športove. Kako se pokret nalazi u rukama mlađih i agilnih ljudi, nadati se je, da će im njihova namisao uspjeti tim više, što u Glini uz velik broj omladine ne postoji ni jedan športski klub.“¹⁰

Obnovu biciklizma u Glini nagovijestio je petrinjski list *Sloga* od 23. srpnja 1933., koji je donio vijest: „Danas u nedjelju 23. VII obaviti će se u Glini biciklističke utrke domaćih biciklista.“ Čini se da je ova kratka vijest bila vezana uz novoizgrađeno općinsko kupalište na rijeci Glini, koje je svečano otvoreno tog istog dana.¹¹ No nedugo zatim, petrinjska *Sloga*, koja je u međuvremenu promijenila ime i postala Jugoslovenska sloga, donosi 20. kolovoza 1933. novu vijest iz Gline: „Danas u nedjelju održavaju se u Glini biciklističke utrke. Najinteresantnija tačka je nastup mališa od 6–9 godi-
na starosti na — triciklima.“¹² Nema sumnje da je biciklizam u Glini ponovo

6 Igor Mrkalj, „Jakšićeva Glinu u slovu i slici“, *Novosti: samostalni srpski tjednik*, Zagreb, br. 877, 7. listopada 2016., prilog Kronika, str. 6–7.

7 Za biografske podatke o Štefančiću, vidi: Aleksandra Pereković, „Prvi ravnatelj“ u: *Srednja škola Glinu 1958.–2013.*, Glinu 2013., str. 20.

8 Dragan Štefančić, *Glinu – uz osvrst na opće događaje*, neobjavljeni rukopis, Glinu rujna 1984., str. 178. O poznatoj trgovačkoj obitelji Dragutina Koraisa, pišu Marija Vrbetić i Agneza Szabo, *Karlovac na razmeđu stoljeća: 1880–1914*, Karlovac 1989., str. 27–28, 79 i 108.

9 Милан Мркаљ, „Сто година ногомета у Глини (1913–2013)“, *Љетопис Српског културног друштва 'Просвјета'*, Загреб, свезак XVIII, 2013., str. 242–244.

10 „Glinu“, *Sportski list*, Zagreb, god. IV, br. 167, 15. kolovoz 1931., str. 8.

11 „Glinu“, *Sloga*, Petrinja, god. I, br. 2, 23. jula 1933., str. 2; Igor Mrkalj, „Glinske kabine: povijest kupališta na rijeci Glini“, *Prosvjeta*, Zagreb, br. 152–153, decembar 2019., str. 46–48.

12 „Glinu“, *Jugoslovenska sloga*, Petrinja, god. I, br. 6, 20. avgusta 1933., str. 2.

Drške krađe bicikla. Kradljivci su počeli opasno operirati po Glini. Nakon nekoliko provala i krađa sada su se bacili na bicikle, koje ostavljaju vlasnici pred kućama. Tako je prošle i pretprošle nedjelje ukradjeno pet komada bicikla. Svakako je najdrskiji podvig bio, kada je ukraden nov bicikl slastičara i medicara Ljubidraga Kalajžića. On je na čas došao poslom u slastičarima braći Maraković i ostavio bicikl pred kućom. Nije bio ni tri minute u kući i kada je izašao već je bicikl bio ukraden. Bicikl je marke Olimpija, ispod sjedala je broj 428.604, crne boje visoki ravni guvernal, sjedalo kožom presvučeno. Kako je nedavno kupljen nije registriran, pa tako treba paziti, da se uhvati kada ga kradljivac bude htjeo registrirati. Tko pronađe bicikl ili pomogne da se pronađe, dobiva od g. Kalajžića nagradu od 500. dinara.

Banovac, Petrinja, 27. studenog 1938.

uzeo maha, o čemu govori još jedna vijest *Jugoslovenske sloge* od 10. rujna 1933: „Nedavno je osnovan biciklistički klub u Glini te su prošle nedelje priređene i biciklističke utakmice Glina–Gore–Glina. Uz ostale vrste športa evo Glinjani napreduju i u biciklistici.“¹³

Sportski list iz Zagreba od 5. siječnja 1934. objavio je opširan članak koji govori o važnim promjenama u sportskom životu Gline: „Konačno su ovih dana stigla od vlasti potvrđena pravila „Glinskog športskog kluba“ u Glini, koji je osnovan još pred 7 mjeseci.“ U članku koji najviše govori o planovima nogometne sekcije („klub osokoljen time podnio je molbu na općinsku upravu, da mu pokloni zemljište zvano „Obrstarija““), također se navodi kako G.Š.K. „imade također i biciklističku sekciju, koja je već javno s uspjehom nastupila na utrci u Sisku“. „Treningom i voljom klub će napredovati i nadamo se, da će časno zastupati našu Glinu“, piše u zaključku ovog važnog članka.¹⁴ Nedugo zatim, 21. siječnja 1934., održana je i glavna skupština „Glinskog športskog kluba“ na kojoj je izabran Upravni odbor. Tom prilikom izabrani su predsjednik, potpredsjednik, tajnik i blagajnik kluba, zatim dva odbornika i tri člana časnog suda. Također je izabran pročelnik nogometne sekcije, kao i „pročelnik koturaške sekcije g. Metikoš Božo“, piše *Jugoslaven-ska sloga* od 11. veljače 1934.¹⁵

U ilustriranom tjedniku *Svijet* iz Zagreba od 11. kolovoza 1934., objavljen je prigodni članak i šest fotografija tadašnje Gline.¹⁶ U tom članku navode se neki važni podaci iz vremena Vojne krajine (Prva banska pukovnija

Prigodna značka „Glinskog športskog kluba“ koji je imao i svoju biciklističku sekciju – značka iz 1939.

sa sjedištem u Glini, pukovnik Jelačić), a zatim kaže kako je Glina danas „uredjen gradić s razvijenom trgovinom i pravilnim smještajem ulica“. Kao kotarsko središte, „imade sve odgovarajuće javne urede“, također i bolnicu, željezničku stanicu, direkciju šuma, realnu gimnaziju i Dom maloljetnika, „jedan od najvećih zavoda te vrste na Balkanu“. Od raznih znamenitosti, tu su katolička crkva sv. Ivana Nepomuka i pravoslavna crkva Presvete Bogorodice. Zatim spomenik kralju Petru, koji je nedavno podignut ispred općinskog poglavarstva. U središtu mjesta također se nalazi „lijep park“, a nedaleko njega „park Oberstarija“, u čijoj je blizini novoizgrađeno općinsko kupalište. Mjesto ima električno svjetlo i „dobre uvjete za razvitak“ te novu gradsku upravu, koja „marljivo radi“. Članak završava konstatacijom da Glina danas „broji do 2.000 stanovnika“. Pa ipak, članak malo govori o društvenom životu Gline, a još manje o prijevoznim sredstvima – motornim vozilima i biciklima, kojih je tih godina u Glini sve više. Dragocjene podatke o broju prijevoznih sredstava otkriva petrinjski list Banovac od 18. srpnja 1938. Prema iznesenim podacima, „osobnih automobila registrirano je 13, 12 otpada na samo mjesto. Teretnih auta registrirano je 6, na Glinu otpada 5. Motorkotača registrirano 7, iz Gline 5. Bicikla registrirano je u čitavom kotaru 137 od kojih u samom mjestu ima 50. Prema lanijskoj godini broj bicikla je znatno porastao što je pridonijela niža taksa i porez na bicikle na registraciju“, piše u ovom važnom članku.¹⁷

Nedugo zatim, Banovac od 14. kolovoza 1938. donosi vijest iz Gline u

¹³ „Glina“, *Jugoslovenska sloga*, Petrinja, god. I, br. 9, 10. septembra 1933., str. 3.

¹⁴ Hinko Kräusel, „Glas iz Gline“, *Sportski list*, Zagreb, god. VIII, br. 298, 5. siječnja 1934., str. 8; Arhiv Jugoslavije, Beograd, fond 14, Ministarstvo unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, fascikla 59, jed. opisa 175, karton 47, Pravila Glinskog sportskog kluba; odobrena od Ministarstva fizičkog vaspitanja naroda „25. novembra 1933.“

¹⁵ „Skupština i športska zabava G. Š. K.“, *Jugoslovenska sloga*, Petrinja, god. II, br. 6, 11. februara 1934., str. 3.

¹⁶ Milan Babić, „Glina“, *Svijet: ilustrovani tjednik*, Zagreb, god. IX, br. 7, 11. VIII. 1934., str. 138.

¹⁷ „Glinske vijesti. Registracija motornih vozila i bicikla“, *Banovac*, Petrinja, god. IV, br. 29, 18. srpnja 1938., str. 3.

Glinjski građani Dane Metikoš (stoji s biciklom), Branko Kajganić (u sredini) i Đorđe Minić, snimljeno u Ulici žrtava fašizma u Glini 1959. (izvor: osobni arhiv Branka Kajganića).

kojoj, između ostalog, piše: „Pođete li na večer ulicom naići ćete na bicikle bez osvjetljenja, a takovih imade mnogo. Takove prekršitelje treba strogo kažnjavati. Na kolodvorskoj cesti milina je samo vidjeti kako biciklisti voze pločnikom. – Zar policija o tome ne može povesti računa?“, zapitao se dopisnik petrinjskog lista.¹⁸ Zatim je u *Banovcu* od 27. studenog 1938. objavljena još jedna vijest iz Gline, pod naslovom „Drske krađe bicikla“. Prema toj vijesti, „kradljivci su počeli opasno operirati po Glini. Nakon nekoliko provala i krađa sada su se bacili na bicikle, koje ostavljaju vlasnici pred kućama“, piše *Banovac*. „Tako je prošle i pretprošle nedjelje ukradeno pet komada bicikla. Svakako je najdrskiji podvig bio, kada je ukraden nov bicikl slastičara i medicara Ljubidraga Kalajžića. On je na čas došao poslom u slastičarima braći Maraković i ostavio bicikl pred kućom. Nije bio ni tri minute u kući i kada je izašao već je bicikl bio ukraden. Bicikl je marke Olimpija, ispod sjedala je broj 428.604, crne boje, visoki ravni guvernal, sjedalo kožom presvučeno. Kako je nedavno kupljen nije registriran, pa tako treba paziti, da se uhvati kada ga kradljivac bude htjeo registrirati. Tko pronađe bicikl ili pomogne da se pronađe dobiva od g. Kalajžića nagradu od 500 dinara“, poručuje *Banovac*.¹⁹

Jedan od najvažnijih sportskih događaja tog vremena bilo je svečano otvorenje novog igrališta u Glini, o čemu piše *Hrvatski dnevnik* iz Zagreba od 26. svibnja 1939. Tako je za 28. svibnja najavljena nogometna utakmica između Glinjskog športskog kluba i A.S.K. Croatia iz Zagreba. Također, istog dana „u 10 sati prije podne bit će priređena biciklistička utrka Glina–Topusko–Glina 25 km., a poslije podne na igralištu velika sportska zabava, na kojoj svira vojnička glazba iz Karlovca“, piše *Hrvatski dnevnik* iz Zagreba.²⁰ Međutim, kako pišu zagrebačke *Novosti* od 2. lipnja 1939., „proslava Glinjskog športskog kluba i otvaranje novog igrališta prošlo je u znaku – kiša i poplava. Sve što je najljepše bilo na programu, omelo je nevrijeme. Ipak je

Dječak na biciklu u Ulici narodnog heroja Jose Marjanovića u Glini 1961. (izvor: HR-HDA-1422/R.311/129).

na prvi dan proslave došlo oko 400 ljudi, koji su iako pokisli uživali u lijepoj igri svečara, koji je pobijedio zagrebačku Croatiju sa 6:2! ... Biciklistička utakmica Glina–Topusko i natrag pokazala je kao pobjednika Miloša Malobabića od GŠK-a, drugi je bio Ivan Vitković iz Petrinje“, pišu zagrebačke *Novosti*.²¹

Drugi svjetski rat i splet povijesnih okolnosti doveli su do sloma Kraljevine Jugoslavije i stvaranja zločinačke ustaške NDH, koja je ideološki i politički bila dio „novog evropskog poretka“ pod dominacijom nacističke Njemačke. NDH ubrzo počinje sa provođenjem politike uništenja nepoželjnih nacionalnih, vjerskih i „rasnih“ dijelova stanovništva, odnosno Srba, Židova i Roma, kao i nepoćudnih Hrvata. Nepunih mjesec dana kasnije, 11. i 12. svibnja 1941., u Glini je, bez nekog neposrednog povoda, uhapšeno oko 400 glinskih Srba, muškaraca starijih od 16 godina, koji su zatvoreni i mučeni u zgradi zatvora Kotarskog suda u Glini, odakle su kamionima prevezeni u obližnje selo Prekopa, gdje su ubijeni u masovnoj ustaškoj likvidaciji u noći s 12. na 13. svibnja 1941. U ovom genocidnom masakru nad srpskim civilnim stanovništvom također su ubijeni Vaso Jakšić i Božo Metikoš, koji su značajno obilježili povijest biciklizma u Glini.²²

Nedugo zatim, 1. lipnja 1941., pred župnom crkvom u Glini održana je velika ustaška skupština na kojoj se okupilo mnoštvo građanstva i seljaštva iz bliže i daljnje okoline te brojni ustaški prvaci iz Petrinje, Siska i Zagreba.

¹⁸ „Glinske vijesti. Potreba tehničkog pregleda motornih vozila“, *Banovac*, Petrinja, god. IV, br. 32, 14. kolovoza 1938., str. 5.

¹⁹ „Drske krađe bicikla“, *Banovac*, Petrinja, god. III, br. 47, 27. srpnja 1938., str. 4.

²⁰ „Otvorenje igrališta u Glini“, *Hrvatski dnevnik*, Zagreb, god. IV, 26. svibanj 1939., str. 16.

²¹ „Duhovska proslava »Glinjskog sportskog kluba«,“ *Novosti*, Zagreb, god. XXXIII, br. 150, 2. juna 1939., str. 10.

²² „Попис Срба Глине и околине убијених у прољеће 1941. године“ у: Бранко Вујасиновић, Чедомир Вишњић, Ђуро Роксандић, *Глина 13. маја 1941. : у поводу 70. годишњице усташког злочина*, Загреб 2011., str. 73 i 75, kao žrtve pod rednim brojem 126 i 211.

Tom prilikom govor je održao je dr. Mirko Puk, predratni odvjetnik i organizator ustaškog pokreta u Glini te ministar pravosuđa u Vladi NDH. Njegov trijumfalni govor prenijele su tadašnje novine, koje u opširnom izvještaju također pišu o biciklistima, u kontekstu vladajuće ideologije i propagande („Na tribini nalazio se ministar dr. Puk zajedno sa svim ustaškim prvacima. Uzdignutim desnicama pozdravljali su uzorne redove seljaka i seljakinja, konjicu i bicikliste, koji su u brojnim redovima dolazili jedni za drugim. . . . Mimohod je počeo odredom biciklista, iza kojih su slijedili konjanici iz Svrčica, Gredjana, Male Soline, zatim seljaštvo iz brojnih sela.“).²³

Međutim, iz lipnja 1941. potječu još dva podatka, koja se odnose na povijest biciklizma u Glini. Tako u svom memoarskom zapisu poznati novinar i član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije Milan Despot, piše: „Vrativši se u Glinu, nastavio sam radom. Naravno, mnogo opreznije. Nisam se više ispred nosa ustaša vozio na biciklu idući na sastanak Komiteta. Promijenio sam i putove. U gradu se više uopće nisam javno pojavljivao.“²⁴ Despot piše i kako je tih dana često slušao vijesti preko Radio Moskve i Radio Londona. Njegov memoarski zapis dopunjuje memoarski zapis još jednog poznatog komuniste, Ranka Mitića, tadašnjeg sekretara Kotarskog komiteta KPH Gline. Mitić piše da je vijest o napadu nacističke Njemačke na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. donio upravo Milan Despot („22. VI 1941. održali smo sastanak KK KPH Gline u Balincu. Na dnevnom redu bilo je razmatranje situacije i tekućih problema. Dok smo razgovarali o tome, došao je Milan Despot na biciklu iz Gline i rekao nam: „Drugovi! Jutros u zoru Njemačka je napala Sovjetski Savez.““).²⁵

Nakon oslobođenja Gline 1944. i konačnog oslobođenja zemlje 1945., počinje obnavljanje sportskog života u poslijeratnoj Jugoslaviji. Od 1946. u Zagrebu djeluje Fiskulturni savez Hrvatske, a u Glini bivši članovi i funkcionari predratnog GŠK-a osnivaju Fiskulturno društvo „Banovac“. Iako je društvo imalo sedam sekcija („za osnovni tjelesni odgoj; za nogomet; za ping-pong; za kuglanje; za lahku atletiku; za šah; za propagandu i agitaciju“), ni jedna od njih nije bila biciklistička, kako nam otkriva „Zapisnik osnivačke skupštine fizkulturnog društva u Glini održane dne 10. II. 1946. u prostorijama Radničkog doma“.²⁶ Pa ipak, danas znamo da je prvih poslijeratnih godina održana barem jedna biciklistička utrka, o čemu svjedoči sačuvana fotografija iz privatne arhive tadašnjeg općinskog činovnika Mihajla Pađen, na čijoj poledini piše: „Glina, 1. maj 1948. g.“²⁷

U sklopu zaključaka II. Kongresa Fiskulturnog saveza Jugoslavije u Zagrebu 3. listopada 1948. održana je Osnivačka skupština Biciklističkog saveza Hrvatske.²⁸ U njenom radu nije bilo delegata iz Gline, a u govorima

koji su slijedili istaknuto je da je Osnivačka skupština BSH došla kao nužan nastavak rada, omasovljenja i djelovanja fiskulturnog pokreta. Naglašeno je da *biciklistika* (termin koji se tada i još nekoliko godina kasnije koristio) kao sport ima sve preduvjete da proдре među narodne mase, poveže gradove i sela jer biciklizam ne poznaje udaljenosti, piše u programskoj knjižici BSH.

„Zapisnik sa osnivačke skupštine Sportskog društva „Banovac“ u Glini održane dne 5. V. 1950. u prostorijama sedmoljetke“, detaljno govori o transformaciji nekadašnjeg Fiskulturnog u Sportsko društvo Banovac. Međutim, ni u ovom novom društvu, koje ima sedam sekcija, nije formirana biciklistička sekcija. Od kolovoza 1955. društvo izdaje list Banovac, godišnjak koji donosi vijesti iz istoimenog sportskog društva i njegovih raznih sekcija. Urednik lista je poznati prosvjetni i sportski radnik Dragan Štefančić, koji je 1957. pokrenuo rubriku „Da li znate?“ u kojoj se nalazi 21 pitanje iz lokalne povijesti. Među njima nalazi se i pitanje „Tko je vozio prvi bicikl u Glini?“, nakon čega slijedi odgovor: „Svetozar Breberin 1902. godine“, što je zanimljiv, no očito netočan podatak.²⁹ Zatim je naredne 1958. list *Jedinstvo* iz Siska donio sljedeću vijest: „Ove godine Prvi maj Glinjani su proslavili svečaniye nego dosada. . . . Organizirana je biciklistička trka na relaciji Gline–Topusko–Glina.“ Iako članak ne navodi broj učesnika ove biciklističke trke, niti njihova imena, u članku piše da su „pobjednicima u trci biciklima“ dodijeljene prigodne nagrade.³⁰

„Međunarodni praznik rada – 1. maj – proslavljen je veoma svečano u svim našim komunama“, piše sisačko *Jedinstvo* 1963. godine. „Uoči Prvog maja održane su svečane akademije, a na 1. i 2. maja priređeni su izleti u prirodu“, piše u opširnom izvještaju. „2. svibnja 1963. Glinjani su organizirali izlet na Pogledić, gdje se nalazi spomenik palim lugarima u NOB. Tom prilikom održana je i biciklistička trka Gline–Pogledić“, piše na kraju izvještaja.³¹ Nije nevažno spomenuti da je u rujnu 1963. počela i dugo očekivana industrijalizacija Gline, kada je otvoren moderni industrijski pogon „Pamučne predionice Gline“ u kojem je posao našlo 350 radnica i radnika.³²

U svibnju 1965. *Jedinstvo* javlja da su „u toku posljednje pripreme za jednu od najvećih sportskih priredbi u ovoj godini na području našeg kotara. Radi se o velikoj biciklističkoj utrci, koja je dobila ime „Trka oslobođenja Banije“, a bit će organizirana ove godine po prvi put, u okviru proslave 20-godišnjice oslobođenja. Trka kroz Baniju održat će se 8. i 9. svibnja, a imat će dvije etape u ukupnoj dužini od preko 160 kilometara“, piše u opširnom članku. Tako će prvog dana, u subotu, vozači voziti na stazi Sisak–Sunja–Kostajnica–Dvor, a drugog dana, u nedjelju, na relaciji Dvor–Gline–

²³ „Hrvatski Kordun i Banija iz žarišta ustaške misli Gline kliču: »Poglavniče, Ti zapovijedaj, a mi ćemo slušati!«, *Hrvatski narod*, Zagreb, god. III, br. 109, 3. lipnja 1941., str. 3. Najnovija istraživanja potvrđuju da je dr. Mirko Puk bio nalogodavac ovog genocidnog masakra; vidi: Igor Mrkalj, „Slovenac među Hrvatima i Srbima: Franc Žužek, župnik u Glini, 1927.–1955.“, *Tragovi : časopis za srpske i hrvatske teme*, Zagreb, god. 1, br. 1, 2018., str. 136.

²⁴ Milan Despot, „Gline 1941. godine“ u: *Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka*, Karlovac 1971., str. 612; „Despot, Milan, novinar“ u: *Hrvatski biografski leksikon*, svezak 3, Zagreb 1993., str. 322.

²⁵ Ranko Mitić, „Neka sjećanja sa Banije“ u: *Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka*, Karlovac 1971., str. 565.

²⁶ Милан Мркаљ, „Сто година ногомета у Глини (1913–2013)“, *Летопис Српског културног друштва 'Просвјета'*, str. 248–251.

²⁷ Fotografiju mi je 2013. ljubazno ustupio njegov sin Ljubinko Pađen. Danas je u vlasništvu njego-

vog sina Dejana Pađen, koji se već dugi niz godina rekreativno bavi biciklizmom.

²⁸ *Osnivačka skupština Biciklističkog saveza Hrvatske. Izvještaj, povijest hrvatske biciklistike, pravila i zaključci*, Zagreb 1948.; Stjepan Ljubić, „Trideset godina Biciklističkog saveza Hrvatske“, *Povijest sporta*, Zagreb, br. 39, lipanj 1979., str. 3384–3385.

²⁹ „Da li znate?“, *Banovac*, Gline, br. 2, 1. V. 1957., str. 5. Na glinskom pravoslavnom groblju nalazi se porodična grobnica Breberin; vidi: Igor Mrkalj, „Glinsko groblje“, *Prosvjeta*, Zagreb, br. 138–139, septembar 2017., str. 19–26.

³⁰ Ilija Samardžija, „Gline: Svečaniye nego ikada“, *Jedinstvo*, Sisak, god. VI, br. 248, 3. svibnja 1958., str. 3.

³¹ „Svečano proslavljen 1. maj“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XI, br. 510, 2. svibnja 1963., str. 2.

³² Mirko Belošević, „Pamučna predionica Gline 1959/1963/1986. godine“ u: *Gline. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 461–467.

Petrinja-Sisak. Organizatori trke očekuju oko 80 biciklista iz Siska, Zagreba, Karlovca, Osijeka, Pule, Nove Gradiške, Koprivnice, Varaždina, Ljubljane i drugih gradova.³³

Ova utrka pokazala se vrlo uspješnom, pa je dogodine, 7. i 8. svibnja 1966., održana „druga po redu biciklistička trka „Oslobođenje Banije“ u kojoj je nastupilo oko stotinu vozača i 20 ekipa iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Makedonije. Bila je to jedna od najvećih sportskih priredbi ove godine ne samo u kotaru Sisak, nego i u našoj Republici“, piše Jedinstvo, koje dodaje: „Drugog dana, u nedjelju, trebala je biti vožena druga etapa od Dvora do Gline i dalje do Petrinje, u ukupnoj dužini od 92 kilometra. Ali kiša, koja je sasvim uništila i onako tešku cestu koja vijuga po po usponima banijskih brda, primorala je organizatore da u zadnji čas izmijene stazu. Vozači su autobusima prebačeni do Gline, odakle je uslijedio start druge etape, sada skraćen na svega 35 kilometara.“³⁴ Na cilj u Sisak prva je stigla ekipa „Određ“ iz Ljubljane, dok je u pojedinačnoj konkurenciji najbolji plasman ostvario Stjepan Posavec iz Varaždina. Prema pisanju *Jedinstva*, „od sisačkih vozača najbolje se plasirao Ljubiša Muždeka – 39. u generalnom poretku“ („Muždeki ponovo pripao pokal Jedinstva“). Nije nevažno spomenuti, da je Muždeka poznati biciklista, rođen u selu Buzeta kraj Gline, i da je u to vrijeme bio vrlo uspješan član Biciklističkog kluba „Sisak“. Osvojio je naslov prvaka Hrvatske za bicikliste „kontraše“ (1965) i bio treći (1966), dok je na prvenstvu Jugoslavije bio trinaesti (1966).³⁵

Naredne 1967. Sportsko društvo „Banovac“ u Glini zapada u organizacijske i financijske, a onda i rezultatske poteškoće, zbog čega se početkom 1968. gasi.³⁶ Međutim, sredinom naredne 1969. društvo se obnavlja, a o tom razdoblju stagnacije sporta i fizičke kulture u Glini kritički izvještava sisačko *Jedinstvo* od 22. svibnja 1969. „Već dvije godine sportski život u Glini sveden je samo u školske okvire. Neshvatljivo je da je ovaj općinski centar s 4.000 stanovnika, velikim brojem radničke i školske omladine, lijepim sportskim terenima i s četiri sportske dvorane na kojima bi pozavidili i mnogo veća mjesta, toliko vremena bio lišen sportskog života“, piše Jedinstvo. „Prošle jeseni je potekla inicijativa da se u Glini oformi jedinstveno sportsko društvo, što je sredinom prošlog tjedna konačno i učinjeno.“ Zatim se navodi kako je „na osnivačkoj skupštini u prepunoj dvorani Skupštine općine“ bio prisutan „i veliki broj omladine“. „U neobično živjeloj diskusiji“ učestvovali su i sportski i politički rukovodioci glinske općine. „Svi su oni izrazili nesebičnu podršku da se u Glini osnuje jedinstveno sportsko društvo. Nakon bogate diskusije prihvaćen je prijedlog da se takvo društvo osnuje i da se zove „Banija“. U njegovu sastavu djelovat će nogometna, rukometna i još neke sekcije za koje se pokazao interes.“³⁷ Međutim, ni u novom društvu nije bilo biciklističke sekcije, a očito ni interesa da se ona pokrene.

Pa ipak, o važnosti bicikla u svakodnevnom životu građana Gline govori zanimljiva reportaža objavljena u *Jedinstvu* od 23. travnja 1970. U reportaži piše: „Pet stotina i šezdeset radnika najveće glinske radne organizacije – Pamučne predionice, i isto toliko bicikla – moglo bi se reći, kad tvornička sirena označi završetak rada smjene. Slično ostalim velikim tvornicama, Pamučna predionica prednjači u broju bicikla u Glini. Njeni radnici ovim praktičnim prijevoznim sredstvima stižu svakodnevno na posao, i tek tu i tamo motociklom“, piše u reportaži u kojoj je objavljena i atraktivna fotografija, za koju novinar kaže: „Naš snimak napravili smo u vrijeme zatišja, dok su još Victorie, Panonije, Rogovi i tko još da nabroji sve marke od dvadesetih godina naovamo, čekali svoje vlasnike za povratak u Viduševac, Dragotinu, Klasić, Prekopu... Najpopularnijim vozilima, to dokazuje i naš fotos, pridaje se posebna pažnja. Montažna nadstrešnica zaklanja ih od kiše i sunca.“³⁸ U prilogu razvoju biciklizma u Glini svakako ide i činjenica da je u istom broju *Jedinstva* objavljen i članak o tome kako je glinsko poduzeće „Trgopromet“ proširilo svoju prodajnu mrežu i svečano otvorilo novi Robni magazin koji je dobro opskrbljen i u kojem se, po svemu sudeći, mogu nabaviti i novi bicikli.³⁹

Sredinom 1970-ih Glina bilježi snažan društveno-ekonomski napredak.⁴⁰ Grade se i novi uslužni, stambeni i stambeno-poslovni objekti, kao i objekti društvenog standarda, pa Glina sve više poprima urbani izgled. U društvenom životu građana Gline važnu ulogu imao je „brico koji se zvao Pajo Opačić“, piše u svom memoarskom zapisu inženjer Marijan Jozić.⁴¹ „On je bio naš susjed. Dolazio je na posao iz Karlovačke ulice na crvenom biciklu marke „Alpes“. Takvih bicikla nije u Glini bilo puno. Bicikl bi stajao naslonjen na zid njegove brijačnice. U to doba nije ga ni trebalo zaključati ili lancem zavezati za neku štangulu“, jer, prisjeća se Jozić, „to je bilo vrijeme kad se normalno živjelo i uživalo.“

Zatim je u rujnu 1981. u sportskoj rubrici *Glinskog vjesnika* objavljena fotografija mnoštva građana Gline okupljenih duž glavne gradske ulice, kako s velikim interesom prate biciklističku trku u kojoj sudjeluje mnoštvo biciklista. U potpisu atraktivne fotografije piše: „Doček biciklista u Glini, na prolaznom cilju IV etape biciklističke trke „Kroz Jugoslaviju“, što je u to vrijeme bila poznata i prestižna sportska manifestacija.“⁴² Za povijest biciklizma zanimljive podatke također donosi *Večernji list* od 20. rujna 1984. Prema opširnom članku, „Odjel tehničke robe u Robnoj kući „Petrinja“ opet je dobro opskrbljen biciklima, koji se dobro prodaju. Trkači bicikl s pet brzina stoji 18.110 dinara, a trkači „Maraton“ 29.986 dinara. Muški bicikl „Specijal“ je nešto jeftiniji i stoji 11.218 dinara. Od dječjih bicikla tu je „Gazela“ po 4.219 dinara, „Danijela“ po 2.630 i „Bond-silver“ po 5.606 dinara. Cijena „Pony“ bicikla je 11.820 dinara.“⁴³ Tako je bilo u Petrinji, a prema sjećanjima Jovana

33 „8. i 9. svibnja. Biciklistička trka »Oslobođenja Banije«, *Jedinstvo*, Sisak, god. XII, br. 612-613, 1. svibnja 1965., str. 9.

34 Božidar Jakolić, „Velika smotra mladosti: održana II tradicionalna biciklistička trka »Oslobođenje Banije«, *Jedinstvo*, Sisak, god. XIII, br. 668, 14. svibnja 1966., str. 9.

35 Miroslav Matovina, *Leksikon sporta općine Sisak 1845–1983: organizacije – ljudi – događaji*, Sisak 1985., str. 70–71 i 78, gdje se navodi da je Ljubiša Muždeka rođen 20. listopada 1941. u selu Buzeta kraj Gline.

36 Mirko Klobučar, „Šta je sa sportom u Glini: »Banovac« diskvalificiran“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXIII, br. 980, 22. ožujka 1968., str. 12.

37 Mirko Klobučar, „»Banija« – jedinstveno sportsko društvo u Glini. Prvi korak ka oživljavanju sporta“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXIV, br. 1041, 22. svibnja 1969., str. 12.

38 Josip Frković, „Bicikli, bicikli...“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXV, br. 1097, 23. travnja 1970., str. 2.

39 „Novi robni magazin u Glini“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXV, br. 1097, 23. travnja 1970., str. 2.

40 Milan Mrkalj, „Društveno-ekonomski razvoj općine Gline u poslijeratnom razdoblju“ u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 453–460.

41 Devetnaesto poglavlje „Britva susjeda Paje“ u: Marijan Jozić, *Ja, Marijan Jozić*, Hoofddorp 2016., str. 52. Knjiga je objavljena u Nizozemskoj, na hrvatskom jeziku. Jozić je stanovao u glavnoj gradskoj ulici (Ulica žrtava fašizma).

42 „Sport“, *Glinski vjesnik*, god. 4, br. 25-26, kolovoz-rujan 1981., str. 9.

43 Željko Krznarić, „Bicikla nikad dosta“, *Večernji list*, Zagreb, god. XXVIII, br. 7707, 20. rujna 1984., str. 7.

Katića iz Gline, koji se dugi niz godina rekreativno bavio biciklizmom, slična ponuda bila je i u glinskom Robnom magazinu, koji se nalazio preko puta njegove kuće („u Robnom magazinu također si mogao kupiti bicikle „Rog“ Ljubljana s pet i deset brzina“).⁴⁴

Najznačajniji društveni događaj u Glini tog vremena bilo je svečano obilježavanje postojanja 700 godina grada Gline, čija je središnja manifestacija bio znanstveni simpozij „Glina 1284 – 1944 – 1984“, najavljen za 6.–8. listopada 1984. u Spomen domu žrtava fašizma.⁴⁵ „U povodu održavanja simpozija te obilježavanja Dana općine, bit će upriličeno više kulturnih i sportskih manifestacija“, piše *Večernji list* od 21. rujna 1984. „U nedjelju, 23. ovog mjeseca, u organizaciji Općinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Gline, a pod pokroviteljstvom Večernjeg lista i Arene iz Zagreba, održat će se prvi put Biciklijada Glina–Klasnić–Glina“, piše u članku.⁴⁶ Ovu sportsko-rekreacijsku manifestaciju darovima za sudionike potpomogli su *Vikend Zagreb*, *Jedinstvo Sisak*, *Segestica*, *Gavrilović*, *Radio Petrinja*, *Privredni pogoni Budućnost Glina*, kao i brojne društveno-političke organizacije općine Glina. U najavi *Večernjeg lista* još piše: „Sudionici biciklijade kreću u nedjelju, u 9 sati prije podne, ispred Spomen doma u Glini. Cilj je spomenik 7. banijske udarne divizije u selu Klasnić, gdje će za sudionike biciklijade biti priređen prigodni program i bit će im uručeni darovi pokrovitelja.“ Nakon biciklijade, novine su izvijestile kako je „odaziv, unatoč lošem vremenu, bio dobar, a vožnja cijelim putem uzbudljiva i za sudionike i za mještane, koji su s velikim zanimanjem gledali kolonu.“⁴⁷ „Poslije dolaska u Klasnić, na cilj kod spomenika 7. banijske udarne divizije, održan je mali završni ceremonijal. Delegacija sudionika položila je vijence na spomenik.“ Treba reći i da su svi sudionici dobili priznanja i simbolične poklone pokrovitelja *Večernjeg lista*, *Arene* i *Vikenda*. „Za najstarijeg sudionika proglašen je Leon Marak, za najmlađeg Igor Vojnović, za najstariji bicikl Borka Relić, za najoriginalniji bicikl duet Kemal Žorž i Dragiša Bogunović, a za mis biciklijade proglašena je Radmila Banjanac, kojoj je pripao i Zlatni cvijet *Vikenda*“, piše *Večernji list* od 26. rujna 1984.⁴⁸

Četiri godine kasnije, kao rezultat simpozija kojeg su zajedno organizirali Skupština općine Glina i znanstvene institucije iz Zagreba, u dvorani Spomen doma u Glini 14. svibnja 1988. svečano je promoviran zbornik radova *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*. Ovom događaju koji je imao ne samo znanstveni i kulturni, već i općedruštveni značaj, prisustvovali su brojni gosti, kao i članovi Glavnog i Uređivačkog odbora.⁴⁹ Poslije promocije u Glini, zbornik je promoviran u Zagrebu 16. lipnja i Beogradu 21. lipnja 1988. Sa

sedamdeset tri znanstvena priloga u publikaciji enciklopedijskog formata na preko 600 stranica, podijeljenih u devet kronološko-tematskih blokova, zbornik je postao dragocjeni doprinos povijesti Gline. Međutim, iako je bila riječ o djelu od kapitalnog značaja za lokalnu povijest, u njemu nije istražen razvoj biciklizma, niti biciklističkog sporta u Glini.⁵⁰

Početkom 1990. Glina je razvijenija nego ikada, međutim, njen daljnji razvoj zaustavio je raspad Jugoslavije, ali i privremeni raspad Hrvatske 1991. Nakon reintegracije teritorija 1995., ali ne i reintegracije ljudi, mnogo toga se promijenilo u životima Glinjanki i Glinjana, pa ipak, potreba za biciklima nije nestala. Počevši od 2000., Grad Glina organizira Međunarodnu biciklističku trku „Glina“, a od 2009. u okviru proslave Dana pobjede i domovinske zahvalnosti, Dana hrvatskih branitelja i Dana Grada Gline organizira Biciklijadu „Glina–Topusko“. Također je aktivna i Osnovna škola Glina, koja je 19. svibnja 2016. u sklopu svog tradicionalnog Sportskog dana organizirala za svoje učenike i Biciklijadu, u suradnji s glinskom Policijskom postajom.⁵¹ Vrijedi spomenuti i da je 14. studenog 2017., u okviru razvojnog projekta „cikloturizma“ Sisačko-moslavačke županije te uz financijsku pomoć Ministarstva turizma i Ministarstva kulture Republike Hrvatske, u blizini sportsko-rekreacijskog centra u Glini postavljena replika starinskog bicikla kao turističke atrakcije.⁵² Zatim je 19. listopada 2019., povodom „Ružičastog listopada“, mjeseca borbe protiv raka dojke, Gradsko društvo Crvenog križa Glina organiziralo biciklijadu „Pedalu okreni, Glinu pokreni“, s ciljem prikupljanja pomoći ženama s područja Gline oboljelim od ove opake bolesti. Riječ je o prvoj biciklijadi ovog tipa, koja teži da postane tradicionalna. Biciklijada je okupila preko 150 sudionika – malih i velikih biciklista iz Gline i susjednih gradova, a dužina biciklističke rute bila je 13,5 km. „Ruta je vožena od Gline preko Prekope i Dvorišća do Donjeg Viduševca i natrag do Gline. No cilj nije bila pobjeda, već sudjelovanje“, piše u prigodnom članku.⁵³

Osim ove humanitarne akcije Gradskog društva Crvenog križa Glina, postoji još jedna humanitarna akcija koja se provodi već više od deset godina, ali o kojoj se vrlo malo zna. Riječ je o akciji u kojoj je zabilježeno više od 7.000 popravljenih bicikala. Mnogi od njih su donirani i prosljeđeni „siromašnoj populaciji oko Gline. Riječ je uglavnom o povratnicima. Više od 500 bicikala na taj je način donirano u zadnjih pet godina“, pišu *Novosti: samostalni srpski tjednik* od 31. siječnja 2020.⁵⁴ Ove bicikle popravljaju i doniraju volonteri Biciklopopravljaone Zelene akcije iz Zagreba koja promovira biciklizam i društvenu solidarnost. Njima je ovaj članak posvećen.

⁴⁴ Intervju s Jovanom Katićem. Glina, 23. kolovoz 2019.

⁴⁵ „Proslavljena 700. godišnjica grada Gline“, *Jedinstvo*, Sisak, god. XXXIX, br. 1843, 11. listopada 1984., str. 1; „Simpozij 1284–1944–1984. Povijesno mjesto Gline“, isto, str. 4. Spomen dom podignut je 1969. na mjestu porušene pravoslavne crkve, u kojoj su noću 29. na 30. srpnja 1941. ustaše izvršile genocidni masakr – masovni pokolj srpskog civilnog stanovništva dovedenog s područja susjednog kotara Vrginmost.

⁴⁶ Mirko Jambrošić, „Prva »biciklijada«, *Večernji list*, br. 7708, 21. rujna 1984., str. 7.

⁴⁷ Rajko Polić, „Uzbudljiva »biciklijada«, *Večernji list*, br. 7712, 25. rujna 1984., str. 7.

⁴⁸ Mirko Jambrošić, „Radmili cvijet »Vikenda«. Pod pokroviteljstvom »Večernjeg lista«, »Arene« i »Vikenda«, *Večernji list*, br. 7713, 26. rujna 1984., str. 26.

⁴⁹ „Zbornik dokaz prošlosti“, *Glinski vjesnik*, Glina, god. VI, vanredni broj, 13. lipnja 1988., str. 8.

⁵⁰ U članku Milivoja Vojnovića, „Razvoj tjelesnog vježbanja i sporta u Glini do 1945. godine“ u: *Glina. Glinski kraj kroz stoljeća*, str. 566–574, biciklizam se uopće ne spominje.

⁵¹ <https://www.glina.hr/biciklijada-osnovne-skole-glina/>. Među učesnicima biciklijade bio je i

Alfred Jecel, policajac iz Slatine, koji živi i radi u Glini, a član je Biciklističkog kluba »Roda« Sisak.

⁵² <https://www.grad-glina.hr/replika-starinskog-bicikla-kao-turisticka-atrakcija-postavljena-u-glini/>. Razvojni projekt u kojem sudjeluje Grad Glina uključuje „razvoj cikloturizma, označavanje ruta, postavljanje biciklističke signalizacije i znakova, solarnih bike stupova, izradu biciklističkih karata kao i izradu mobilne aplikacije“.

⁵³ <https://www.glina.hr/pdrzana-prva-biciklijada-pedalu-okreni-glinu-pokreni/>. Biciklijada je startala ispred bivšeg Spomen doma žrtava fašizma, kojeg su lokalne vlasti odlukom od 23. rujna 1995. preimenovala u Hrvatski dom, nakon čega su 21. listopada 2014. donijele još jednu odluku, kojom su izrekle zabranu okupljanja, polaganja vijenaca i paljenja svijeća na tom mjestu. Stoga, ako prva odluka lokalnih vlasti već pokazuje nedostatak političke inteligencije, onda druga, kojom se zabranjuje komemoriranje nevinih žrtava, predstavlja civilizacijski pad, čiju dubinu je sve teže izmjeriti. Igor Mrkalj, „Spomenici NOR-a Gline i glinskog kraja“, *Prosvjeta*, Zagreb, br. 141, decembar 2017., str. 36–39.

⁵⁴ <https://www.portalnovosti.com/trideset-zelenih-godina>

ЈЕДНА РАТНА ЕПИЗОДА

КРВАВИ
КОРАНСКИ МОСТ

пише: Жељко Кресовић

Из свега реченог је видљиво да то није могао урадити сам, тада 19-годишњи Мишо Храстов.

Кроз једну “фантомку” провиривале су зеленкасте очи Србина, Карловчана.

Било је још Срба под фантомкама.

Проћи ће године, судит ће се, ослобађат ће се. Мишо Храстов ће бити одликован “Оредном Краља Звонимира”, и бити проглашен хрватским витезом!?!

21. септембар 1991.

Одмах на почетку желим да кажем постављањем овог поста није ми била намјера узнемиравати духове прошлих времена, него само помен на људе који погубише главе самим почетком несретног рата, за све нас са тих простора.

Данас кад се са некакве дистанце на све може гледати мало трезвеније, зашто су у ствари губљени животи и са једне и са друге стране?

Ми ћемо имати неку своју истину, друга страна ће имати неку своју истину и гледање на све.

Мајке ће једнако плакати и у Крњаку, Војнићу, Перни, Сјеничаку..., баш као и оне у Карловцу, Белајским Пољицама, Дугој Реси, Драганићу....

Пуно је тога речено и писано о овом немилом догађају 21.9.1991. године.

Међутим ријетко када је вршена некаква анализа и ријетко се када говорило о НАЧИНУ КАКО ЈЕ ТО УРАЂЕНО.

Добро, рат је био (у самом зачетку)...

У рату се губе главе.

Да је на мосту дошло до пушкарања, обостраног отварања ватре, на Кордуну нико никад ни ријеч не би рекао.

Овако!?

Имао сам прилике говорити са свим преживјелим са моста, изузев са Јаснић Небојшом. Већину их знам годинама.

Пеурача Миле је био инспектор СУП-а који се скинуо из милиције и прешао у службу тадашње ЈНА у чину капетана прве класе, у том моменту је вођа групе у пратњи Ненада Трбојевића “Перише” у чину поручника.

Обзиром да су носили чинове, њих двојица су издвојена од групе и практично чиновници су им спасили главе.

Кобну грешку чини старији водник Бабић Никола, једини из цијеле групе који није са Кордуна.

Поријекло вуче из Личког Тишковца.

Био је одјевен у чојану униформу обичног војника, без подофицирских ознака, што ће га коштати главе.

Прва жртва је био Сипић Јован, један од млађих резервиста (најмлађи је био Поповић Небојша).

Претпоставка је да је и њега униформа првога коштала главе. Имао је на себи камуфлажну униформу “Мартићеве милиције”.

На то је реагирао Васо Бижић, те је и он заклан. Водник Бабић као војно лице ће протестовати, након чега ће бити заклан па масакриран. Браниславу Маџарцу ће бити поломљена рука.

Све ово догађало се уз и на “градској” обали ријеке.

Касније ће издвојени официри Пеурача Миле и Трбојевић Ненад “Периша” проћи торттуру хрватских затвора у Карловцу и Реметинецу у Загребу, те ће крајем 1991. године у децембру бити размијењени на Купи код Небојана. У истој групи са њима размијењени су Шарац Светозар и Мркић Душко.

Корански мост преживјет ће Душко Мркић “Мркела” са трајним посљедицама, те Светозар Шарац коме је на мосту избијено око. С њима сам имао прилике дуго разговарати приликом наших сусрета код “Рајевог млина”, низводно од моста на Корани у Вељуну, за вријеме купања на Корани, ратних година.

Бранка Маџарца срест ћу почетком новембра 1994. године на Бувачи и ту ћу чути његову причу.

Чињеница је да су били разоружани и некаква прича о нужној одбрани “не пије воду”.

Узнемирени радом тенкова у Г. Мекушју шаљу курира да пренесе поруку да се од тамо ништа не предузима према мосту.

У међувремену је отворена ватра из Мишиног “ултимаха” 5.56 мм и аутоматских пушака 7.62 мм.

Првенствено је пуцано по ногама, да нападају. Та два калибра муниције су неоспорно утврђена на свим вјештачењима.

Налази балистичких експерата указују на више извршитеља. Што је њима рађено ножем, то се не може радити људима у стојећем ставу. Поведени су натраг према мекушанској обали Коране.

Ватра је отворена из непосредне близине, са једне стране док су стајали уз сами руб банке моста.

Они који су били даље бацају се на леђа преко ограде моста, уз повике:

— БЈЕЖМО... ПОБИТ ЋЕ НАС!!!

Касније ће на суђењу та реченица бити круниски доказ, ослобађајуће

пресуде?!?!? Значи, ватра је отворена из “ултимаха” и аутоматских пушака, прије тих повика.

У води су се нашла четворица. Смртно рањен у води ће издахнути, односно удавити се Пеурача Миле, због тешке ране на артерији и искрварити. (Да не буде забуне ради се о млађем Мили Пеурачу, који има исто презиме и име као и вођа групе).

Користећи сумрак и збрку која је настала на мосту, а очито је настала велика пометња кад нису одмах кренули у потрагу за онима

**Ми ћемо имати неку своју истину,
друга страна ће имати неку своју
истину и гледање на све. Мајке
ће једнако плакати и у Крњаку,
Војнићу, Перни, Сјеничаку..., баш
као и оне у Карловцу, Белајским
Пољницама, Дугој Реси, Драганићу...**

који су се побацали у воду, Душко Мркић “Мркела” се успијева дочепати обале, и испод чамаца дочекати јутро.

Шарац Светозар се успио касније довући до камиона гдје су га пронашли, и гдје му је око избијено од ударца кундаком. Обадва њих доспијевају у руке хрватске полиције и пуким случајем остају живи.

Препознао их један заједнички познаник, полицајац из саобраћајне полиције.

Мађарац, коме је поломљена рука на мосту, након скока у воду притајио се уз обалу ријеке и у рану зору кроз минска поља успио доћи до касарне у Г. Мекушју.

Јаснић Небојша је искористио ноћну таму и извукао се из Коране...

Из свега реченог је видљиво да то није могао урадити сам, тада 19-годишњи Мишо Храстов.

Кроз једну “фантомку” провиривале су зеленкасте очи Србина, Карловчана. Било је још Срба под фантомкама.

Проћи ће године, судит ће се, ослобађат ће се...

Мишо Храстов ће бити одликован “Оредном Краља Звонимира” и бити проглашен хрватским витезом!?!

Е мој Боже, нашто витештво спаде!?

Фрањо Туђман ће га лично одликовати.

Невезано за ову тему, негдје крајем јануара, почетком фебруара 1993. године сусрест ће се уз “Вукове са Вучјака”, са којима су били заједно на Коридору и наши “кордунашки кујари” (увијек су ми у том несретном рату били смијешни ти називи “специјалци” за пар дерана са мињђушом у уху, без обзира за коју су страну ратовали. Кад год загусти слали су их гдје је год требало зачепити некакву рупу) са гардијским јединицама ХВ, далматинским “Пауцима”, па онда са славонским “Кунама” које су их замијенили на том дијелу ратишта. Тешка борба ће се водити да се овлада Паљувом и Кашићем, селима у

Равним Котарима, на благој доминантној узвишици. Прелазит ће три пута из руку у руке у једном дану, једнима па другима. Тако нешто се можда и може назвати витешком борбом, које је мало виђено у овом посебно прљавом рату.

Не треба читати “Женевску конвенцију” да би знао што смијеш чинити, а што не.

Сватко од нас има неки свој властити кодекс.

Вјероватно га стекнеш рођењем, и надоградиш одгојем.

Може Мишу одликовати тко хоће и орденом каквим хоће, и ослободити га кривице (Мишо није био сам), али...

Срећом је и у Карловцу и на Кордуну било толико памети да се овакве ствари нису поново догађале за цијело вријеме трајања ратних сукоба!!!

Светозар Шарац, један од преживјелих свједочи о томе слиједеће:

“То је био мој први дан у “резерви” ЈНА, када сам као професионални возач обукао униформу ЈНА у оближњем селу Крњак, како бих учествовао у евакуацији касарне ‘Логориште’. Под командом резервног капетана ЈНА Милета Пеураче, нас 24 углавном резервиста возача у једном “пинц гауеру” и једном војном камиону, кренули смо у Карловац да евакуишемо возила и људство које је тамо остало, а све то је наводно било договорено са хрватским МУП-ом. Међутим, када смо негдје предвече стигли на Корански мост, сачекала нас је блокада.

Два хрватска полицајца су тражили да се предамо. Морали смо. На мосту је остало 15 резервиста. Спровели су нас преко моста, 150 метара, на градску страну и негдје на крају, у песку поред саобраћајнице, наредили да сви легнемо. Момка из Крњака који је био у маскирној униформи одмах је заклао један од тих људи. Комшија тог човека, Васо Бижић, тада је закукао да то не чине те је и он заклан. Нас 13 унезвјерених потјерали су поново мостом на другу страну Коране. Тада су се испред нас створила тројица у маскирним униформама који су са буквално два метра отворили рафалну паљбу из “калашњикова”. Имали су маскирне капе на главама.

Из несвијести сам се пробудио око поноћи. Преко мене су лежали мртви. Устао сам и одвукао се до камиона и ушао на мјесто сувозача. Поново сам се онесвијестио, а тргла ме је бука док су управо пристигли хрватски бојовници убацивали лешеве мојих другова у камион. Тада је један од њих примјетио да сам жив у кабини. Када је притиснуо кваку, испао сам из возила и сјећам се само да ме је тај човек снажно ударио кундаком. Видио сам како ми око испада, и пао поново у несвијест...”.

За крај једна бизарна прича коју само живот може написати.

НЕБОЈША ЈАСНИЋ, један од преживјелих... “Био сам за шанком, а за столовима су седели мени непознати људи. За једним столом седела су двојица који су стално погледавали према мени. У једном тренутку конобарица ми отвара пиво које нисам наручио. Упитао сам је да ли то кућа части, а она ми покаже према столу за којим су седели ти људи, и ја препознам Храстова. Вратио сам пиво и потпуно слуђен изишао напоље”, препричава Небојша свој блиски сусрет са човеком који му је брутално поклао комшије, а сада му се у родном Крњаку цинично смеје у лице и хоће да му плати пиво...

IN MEMORIAM – ВИДОЈЕ ВУЈИЋ (1951-2020)

СТЕПЕНИЦЕ ЗА НЕБО

Портиру на улазу управне зграде Приморско-горанске жупаније учинило се да су се врата отворила и затворила, као да их је залупио вјетар. Одгонетку загонетке донио је глас који се као ехо спустио низ стубиште.

– Вујић јеее...!

Тако је на посао долазио тадашњи први човјек жупаније, жупан, професор емеритус, др. сц. Видоје Вујић. Он није путовао лифтом, јер у доброј форми у каквој га сви знају, од дизала бржи био је. Вриједан и упоран човјек којему ништа није било тешко, професор Вујић био је и спорташ те се бавио гимнастиком, ногометом, одбојком те председавао Боксачким клубом Ријека и био председник Хрватског боксачког савеза.

Рођен 1951. године у Зворнику, одакле је и донио свој ведри дух на школовање у Ријеци и Загребу. Године 1978 дипломирао је на Педагошком факултету, 1985. магистрирао на Свеучилишном центру за економске и организацијске знаности, а 1991. на Економском факултету Свеучилишта у Ријеци обранио је докторски рад под насловом "Међузависност промоције кадрова и продуктивности рада у увјетима знанствено-технолошке револуције". Након тога услједиле су чак 4 послједокторске дисертације, којима се заиста може похвалити мало тко. На Факултету за Туристички и хотелски менаџмент Опатија изабран је 2007. године за редовитог професора и знанственог савјетника за подручје економије, поље менаџмент и управљање. Др. сц. Видоје Вујић први је у Хрватској утемељио Катедру за управљање знањем. На преддипломском, дипломском, послједипломском и докторском студију предавао је више колегија: "Управљање знањем", "Управљање промјена корпорације", "Менаџмент људског капитала", "Подузетништво у услужним дјелатностима", "Менаџмент циљева и времена" и "Пословна етика и култура". У својству гостујућег професора одржао је бројна предавања на другим факултетима, разним савјетовањима и конгресима у земљи и иностранству. Био је гостујући професор на Економском факултету у Загребу, Поморском факултету у Ријеци, Универзитету Нови Сад на мастер програму Подузетништво који се реализује у оквиру UNESCO катедре за студије подузетништва Универзитета у Новом Саду и Докторским студијама на Свеучилишту у Марибору, а прије 3 године промовиран је у почасно звање професора емеритуса. Недуго након тога именован је и замјеником председника Вијећа емеритуса.

Живот проф. Вујића увијек је био паралелни "слалом" између пословног, реалног свијета и свијета знања и знаности, иза којег је остао неизбрисив траг за заједницу, за Ријеку, за Жупанију, за Хрватску, за регију... Његова свестраност огледала се у бројним активностима којима се посвећивао током свога живота, као и чланствима у бројним удругама, струковним удружењима и институцијама. Паралелно уз свеучилишну каријеру, као што је прескакао по 4 степенице долазећи на посао, у истом ритму стизао је на нешто ново, нешто више... Године 1974. Међународна шпедиција Трансјуг, 1988. ХГК Жупанијска комора водитељ пословне школе, 1997. потпредседник жупанијске Скупштине, 2001. члан поглаварства за школство, знаност и технологију, 2005. поглаварства за gospodarство и замјеник председника. Обнашао је бројне дужности, био је замјеник жупана, а од 2011. до 2013. жупан Приморско-горанске жупаније. Од 2013. године, као волонтер, обављао је дужност председника Жупанијске коморе Ријека Хрватске господарске коморе. У обнашању разних дужности у gospodarству, јавној управи и знаности много тога је иновирао, осмислио, унаприједио, удружио, интегрирао, стандардизирао, реорганизирао и реструктурирао. Био је акредитирани учитељ и тренер подузетника и менаџера, члан Еуропске академије знаности, Rotary клуба Ријека, Хрватске удруге менаџера квалитете и Хрватског друштва економиста, као и Председништва Хрватске удруге за информацијску и комуникацијску технологију, електронику и микроелектронику (МИПРО); председник НО Хрватске удруге менаџера (ЦРОМА); члан Председништва Јадранско-јонске регије и замјеник председника ИНСУЛЕУР-а у Социјалном вијећу ЕУ.

Самостално је водио, координирао и судјеловао у раду више знанствених пројеката, био је регистрирани истраживач и рецензент Министарства знаности Републике Хрватске. Уз сав рад у политици и реалном сектору, написао је из подручја подузетништва и менаџмента, пословне етике и културе, управљања знањем и људским капиталом 9 уџбеника, 13 књига у суауторству те објавио више од 450 знанствених и стручних радова. У Институту Carl Düisburg Köln у Њемачкој специјализирао је 1990. подузетнички и партиципативни менаџмент. У Аустрији је 1997. стекао сертификат Европске организације за квалитету Менаџер и Просудитељ система квалитете. Посједовао је сертификат учитеља подузетништва и тренинг менаџера с постдокторске специјализације у Низоземској 1998/1999. За своје знанствено дјеловање и рад професор Видоје Вујић добио је више награда, одликовања, повеља, плакета и признања. Добитник је награде за животно дјело Хрватске удруге менаџера и подузетника. Добитник је Дунавског цвијета Универзитета у Новом Саду за развој знаности и њено повезивање с привредом и Сребреног грба Вањско трговинске коморе Босне и Херцеговине за допринос и унапређење знанствене, господарске и културне међународне и регионалне сарадње. Одликован је Редом Звјезде Талијанске Републике. Године 2015. примљен је као редовити члан у Аустријску академију знаности, а у јулу 2019. године уручено му је и највише признање талијанског председника Ред Звјезде Талијанске Републике.

У одиста необичним околностима епидемије короне, ограничени прописаним дистанцирањем, простором и бројем судионика, на Ректорату Свеучилишта у Ријеци, најближи пријатељи и сарадници одржали су комеморацију преминулом професору емеритусу др. сц. Видоју Вујићу. Ректорика Свеучилишта у Ријеци Сњежана Пријић Самарџија, градоначелник Ријеке Војко Оберснел, деканица Факултета за менаџмент у туризму и угоститељству Дора Смолчић Јурдана, председник Хрватске господарске коморе Лука Буриловић, приморско-горански жупан Златко Комадина, сажели су своје посљедње поздраве у књигу добрих спомињања.

Видоје Вујић био је човјек изнимне енергије, прагматичан, брз у просудби, с јасним циљем и без икаквих потешкоћа у провођењу. Бирао је сараднике с којима се надопуњавао. Имао је посебан осјећај за међународну сарадњу и успоставу мостова међу народима путем господарства. Посебним напорима, својим знањем и искуством и одлично припремљеним сусретима, као председник ХГК Жупанијске коморе Ријека успио је задобити повјерење бројних иноземних изасланика која су исказивала жељу за пословном сарадњом.

Врхунски стручњак, професор старог кова и велики gentleman, с одличним смислом за хумор, увијек отворен, спреман на разговор, савјет, увијек с погледом у будућност и увијек проактиван, вукао је напријед, као прави лидер. Никад се није бојао изазова, напротив, радо се хватао укоштац с њима и то је нешто што су сви цијенили и по чему се велики људи разликују од осталих. Давао је све од себе, без задршке, био спреман помоћи, саслушати и савјетовати своје дјелатнике. Од сарадника је тражио велику одговорност и дисциплину. Био је строг, али праведан.

Био је жива, племенита, конструктивна личност, свеучилишни наставник који је волио свој посао и предано га радио. Господин Вујић оставио је дубок траг, као одличан предавач и студентима близак педагог, врстан потицатељ међународних господарских веза, активни ротаријанац, освједочени социјалдемократ и човјек који је био поносан на своју обитељ и волио ју надамсе.

И на самом крају, као важан детаљ биографије великог човјека и српске националне заједнице у Ријеци, потребно је истаћи да професор Вујић нити једне године у четврт стољећа дјеловања СКД-а „Просвјета“ у Ријеци није пропустио обновити чланство у Друштву за себе и своју супругу Стану. Присутан на бројним манифестацијама и свечаностима, као и Светосавским академијама, и као активан члан овог пододбора са позиције жупана ПГЖ-а, дошао је наомак остварења још увијек актуалног пројекта – градње српског културног центра у Ријеци.

Да би постигао све што је остварио спавао је успут. Радио је до касних ноћних или раних јутарњих сати. Када би заспао, већ је било вријеме да устане. Радио је 25 сати на дан. Онај сат вишка (или мањка) одузимао је од наредног дана. Можда је и то разлог његовог раног одласка, а отишао је као што је и живио. Прескачући степенице. Никада није тражио мир, али је мир пронашао њега. Негдје далеко, тамо далеко, гдје људи овог старог кова могу једино наћи мир. У свемиру. Нека је вјечна слава и хвала професору Видоју Вујићу, господину и добром човјеку.

Драгиша Лаптошевић

IN MEMORIAM – TONKO MAROEVIĆ (1941-2020)

TONKO

U utorak, 11. avgusta 2020. godine u 79. godini života umro je akademik Tonko Maroević.

Otišao je i ostavio nas u nevjerici nad tom viješću jedan od najboljih naših prijatelja u ovom gradu. Otišao je zagrebački ulični čitač, čovjek koji je bez predaha sve svoje nosio sa sobom i kojem su zagrebačke ceste bile podjednako prirodan prostor za prihvatanje tuđe poezije, koliko i svaki drugi.

Obično smo ga sretali oko stare Sveučilišne, na putu od stana do Instituta, sa platnenom torbicom na ramenu, visoko podignute glave, gospodskoga izgleda i sa knjigom pred očima, pravog kao svijeća. Srećom, uglavnom su to bile tanke, pjesničke knjižice koje je bilo lako nositi. Prošao bi takav Runjaninom da ne svrne ni pogled na resorno Ministarstvo kulture, jednu od brojnih institucija koje bi ga morale po dobru pamtiti.

Po dobrom ga pamti i Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“. Bio je uredan član Biblioteke, u koju je dolazio najčešće po pjesnike, ali i sve ostalo što je stizalo iz Srbije, dolazio nam je na skupštine i svetosavske akademije, govorio na tribinama, sjedio s nama uz čašu vina s gostima iz Beograda. Kad su knjige i pisci u pitanju, bio je nezasitan, a srpsku je poeziju doživljavao kao dio vlastitog jezičnog iskustva. Možda su mu intimno bili bliži Talijani koji su u prošlom povijesnom poglavlju napustili Hrvatsku, ali pratio je i izbjegle Srbe i sve što je radilo naše Društvo. Imao je rijetku, danas i ovdje, širinu za sve što je tuđe, a nije imao nikakvih problema sa svojim Hrvatstvom. Jer tu je širinu popratila još rjeđa ljudska dobrota i toplina.

Često smo se sretali na ulici i uvijek nastavljali isti razgovor. Interesirao se što radim i čitam, a jedna od stajalnih tema bio nam je njegov sugrađanin, Niko Bartulović. To je njega mučilo više nego mene, ali stalno je ponavljao kako bi ga on želio spasiti za hrvatsku književnost i kako mu je otac pričao da je Niko pred rat želio da se pomiri sa katoličkom crkvom. Danas teško provjerljivo, već zato što se tom tragičnom ličnošću niko ne bavi istraživački, ali za Tonka je, razumljivo, izvor bio neupitan. U jednom od zadnjih susreta u biblioteci reče nam onako usput: „Vuka ne volim, volim Dositeja“. Ambлематски став, razumljiv, jer u oporom gorštaku iz Petnice, i ako ostavimo po strani njegove česte formulacije o jeziku, nije bilo ničeg mediteranskog.

Poznao sam ga i iz rada u Ministarstvu kulture, iz Komisije za otkup knjiga. Znao je misliti i tuđim glavama, pa i onom pomoćnika ministra, kojem je uvijek bio potpora. Stalno se jadao kako bi sve to trebalo i pročitati, a onda valjda i otkupiti. Imao je osjećaj za književnu marginu i autore koji su živjeli na njoj. Sve je znao i svi su ga poznavali i utoliko i nije bio dobar administrativac, a do toga mu nije bilo ni stalo.

Da se sada možemo sresti, bilo bi nam obojici neugodno. Vrlo je dobro znao da nema zamjenu, da se osjećamo ostavljeni. Tonko Maroević je bio Čovjek čije odsustvo ne mogu nadoknaditi sve knjige ovog svijeta, pa ni njegove.

Čedomir Višnjić

BALKANSKI PUTOPIS

TRI SLIČICE IZ
SOFIJE

PIŠE: Muharem Bazdulj

Kao jedini južnoslovenski narod koji je bio izvan Jugoslavije, Bugari su iz naše perspektive uvijek imali neku ambivalentnu auru. Ima to veze i sa specifičnim istorijskim iskustvima koja su s njima imali prvenstveno Srbi, a zatim i Hrvati te, naravno, Makedonci. Mjesec dana sam hodao po Sofiji, otvorenih očiju i otvorenog srca, vodeći bilješke, sa idejom da se te bilješke i ta iskustva u budućnosti pretvore i pretoče u neku putopisno-esejističku prozu

Zahvaljujući ljubaznosti i dobroj volji bugarske kulturne fondacije „Next Page“ cijeli sedmi mjesec ove – pandemijske – 2020. godine, proveo sam na književnoj rezidenciji u Sofiji. Nije mi strano iskustvo književnih rezidencijalnih programa, ali ovo je bilo u mnogo čemu jedinstveno. S jedne strane, to je već navedeni kontekst ovog konkretnog istorijskog trenutka. Drugo i važnije, međutim, tiče se mogućnosti otkrivanja nekih „balkanskih paralela“ koje su mi ranije izmicale. Kao jedini južnoslovenski narod koji je bio izvan Jugoslavije, Bugari su iz naše perspektive uvijek imali neku ambivalentnu auru. Ima to veze i sa specifičnim istorijskim iskustvima koja su s njima imali prvenstveno Srbi, a zatim i Hrvati te, naravno, Makedonci. Mjesec dana sam hodao po Sofiji, otvorenih očiju i otvorenog srca, vodeći bilješke, sa idejom da se te bilješke i ta iskustva u budućnosti pretvore i pretoče u neku putopisno-esejističku prozu. Ovo što slijedi su tek tri sličice iz te potencijalne buduće veće cjeline.

1. SINAN I MILUTIN

Pamćenje ima svoju logiku, pa je nekad u poetskom smislu istinitije od dokumenta. To su one stare priče kako Bogart nigdje u „Kazablanci“ ne kaže

Semu da to ponovo svira, odnosno da Šerlok Holms nigdje ne pojasni kako je neka stvar zapravo elementarna. Ima onaj spot koji je TV Sarajevo godinu prije rata emitovao milion puta, gdje Goran Bregović sa sunčanim naočalama stoji iznad zamagljenog Sarajeva dok se čuju zvona i ezani. Pa kaže kako se taj grad ispod njega zove Sarajevo, kako je sada podne u Sarajevu, pa se čuju ezani, kako kaže, „džamije, crkve, katedrale“. Pa još kaže da je to jedino mjesto na zemaljskoj kugli da se sve to skupa može čuti u isto vrijeme i da zvuči toliko lijepo. Završava rečenicom koja pokazuje da ono što se desilo dogodiće i nije bilo neko iznenađenje: „Bilo bi šteta da to jednog dana stane.“

U mom sjećanju, on kaže jedino mjesto, a zapravo, provjerio sam danas, kaže „jedno od rijetkih“. Zašto sam ja to pogrešno upamtio. Zato što se u lokalnoj mitomaniji u praksi zapravo uvijek sugerše unikatnost. Nedostaje, naravno, još pominjanje sinagoge, ali to ćete svakako čuti u nekoj od sarajevskih varijacija u prvih pola sata nakon što stignete u grad, pa čak i prije nego stignete, u praktično svakom turističkom letku.

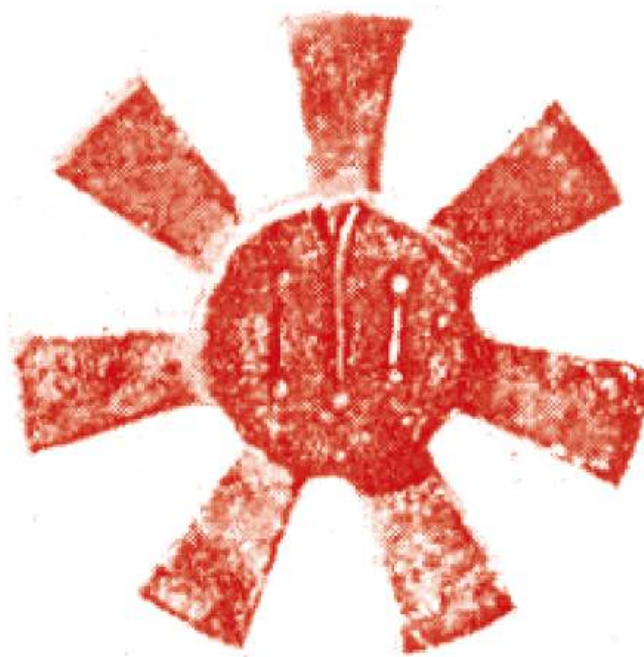
Bugari su kao i Mađari došli iz Azije, ali su se lijepo – slavenizovali. Prihvatili su slavenski jezik, no znači li to da su manje usamljeni? Možda je to the usamljenost, kad si drukčiji, a hoćeš to da sakriješ

Ne znam kako se Sofija predstavlja turistima, ali znam da prva asocijacija na Sofiju nije takozvana multikultura, a opet spram sklada bogomolja koje sam danas vidio u najmrtvijem centru Sofije, Sarajevo djeluje kao loša kopija.

Kad se odozgo spuštaš prema Bulevaru Vitoša, toj žili kucavici centra

Rozeta iz Pliske, 7. - 9. stoljeće

grada, sofijskoj Knez Mihailovoj/ Grabenu/ Ferhadiji, ugledaćeš najprije onaj fazon kakav u Beču postoji kod ulaza u Hofburg, onu konzervaciju istorijskog palimpsesta odnosno arheoloških nalaza, koji kao da su inspirisani onim što priča Defose nakon što se vrati sa drumu za Kalibunar u „Travničkoj hronici“. Pogled, znači, sam od sebe ide prema dolje. Kad podigneš glavu i pogledaš desno, ugledaš – džamiju. Lijepu, ne preveliku, ovako klasično balkansko-otomansku. Džamija je oker-crvenkaste boje, samo je vrh munare plav, kao nebo u koje se zabija. Obilazim oko džamije. Zapravo je veća nego što iz daljine izgleda. Ima neku čudnu monumentalnost. Kad se vratim u stan, na sveznajućem internetu pronalazim da se zove Banja Baši i da ju je projektovao lično Mimar Sinan.

Direktno preko puta, s druge strane istog bulevara, što se zove po kneginji Mariji Luzzi, je stara gradska natkrivena pijaca, što bi se reklo – Markale. (Bugari kažu Халите.) A s druge strane ove zgrade je sinagoga; ne bilo kakva, ogromna, treća najveća u Evropi, jer veće su samo one u Budimpešti i Amsterdamu. I nije ova sinagoga samo istorijski spomenik, kao oni konzervirani arheološki nalazi iz doba starog Rima. U Sofiji još postoji jevrejska zajednica zato što su Bugarska i Danska jedine evropske zemlje što su bile ili okupirane od strane Njemačke ili su bile dio Sila osovine, a koje svoje Jevreje nisu predali nacistima. Različite su to istorije, ali jednako fascinantne. O bugarskom slučaju je jako lijepo pisao Cvetan Todorov u knjizi „Krhkost dobrote“. A način na koji su svoje sugrađane, zemljake i ljudsku braću drugog vjerzakona štitili plovdivski i sofijski mitropolit Kiril i Stefan ako i nije priča kakva kod nas nema presedana, jeste priča zasluženno proslavljena širom svijeta. Bilo bi lijepo kad bi barem približno poznata bila, recimo, priča o tuzlanskom muftiji Kurtu.

Nedaleko od sinagoge je lijepa, neobično kaldrmisana ulica po imenu Pirotska. U uličici lijevo kafana Трето polybpeme. A bukvalno dva minuta hoda dalje – katolička crkva, zapravo katedrala, što nosi ime Svetog Josifa. Ispred je spomenik papi Jovanu XXIII koji je blagoslovio Vojtila kad je 2002. bio u Sofiji. Naposljetku, naravno, u gradu sa izrazitom pravoslavnom veći-

nom, pravoslavnih crkava je bezbroj. Ali ona najbliža, ona koja se doslovno naslanja na ove tri bogomolje, udaljena od svake od njih jedva koju stotinu metara zračne linije je Saborna crkva svete Nedelje.

Po zvaničnim podacima, izvorno potiče iz 10. vijeka, mada je navodno na istom mjestu bio hrišćanski hram još u četvrtom vijeku, prije nego je hrišćanstvo postalo zvanična religija u Rimskom carstvu. Na mjestu starog drvenog hrama u devetnaestom vijeku je napravljena velelepna crkva. U njoj se 1925. godine, desio čuveni teroristički napad bugarskih komunista kada su pokušali da ubiju kralja Borisa III. U tome nisu uspjeli, ali jesu ubili više od stotinu i pedeset ljudi. Naposljetku, crkva je slavna i po tome da se u njoj čuvaju mošti srpskog kralja Milutina, pa je mnogi stari vjernici nazivaju i crkvom Svetog kralja.

Ulaz u crkvu kao crkvu je, naravno, besplatan, ali je fotografisanje zabranjeno ako se ne plati karta od pet leva. Dostojevski bi, pomišljajući, doživio nervni slom kod ovakve varijacije na rimsku praksu. Podsjeća to, naime, na činjenicu da koliko god ulazak u famoznu rimsku baziliku Svetog Petra u lancima bio besplatan, reflektor koji osvjetljava Mikelanđelovog Mojsija koji je u debeloj sjeni operiše na bazi evro-kovanica; ubaciš dva evra i reflektor svjetli valjda minut-dva.

Vraćam se u stan razmišljajući ovako: komad zemlje na kojem su u Sofiji i džamija i sinagoga i katedrala i saborna crkva je podjednak onom na kom su u Sarajevu stale četiri bogomolje ista četiri vjerzakona. Međutim, Begovu džamiju nije sagradio baš Mimar Sinan, sinagoga nikako ne spada među najveće u Evropi, sarajevska Saborna crkva makar lijepa po važnosti ne spada u istu kategoriju sa Crkvom svete Nedelje, jedino bi katedrale po nekoj umjetničko-istorijskoj vrijednosti mogle eventualno biti tu negdje.

A opet, nikom u Sofiji ne pada na pamet da svoj grad nazove „evropskim Jerusalimom“. Ljudi su možda samo pametni, jer zašto bi se sami od sebe, što bi rekao Tarik Haverić, poredili sa „neuralgičnom tačkom planete, gradom koji je postao simbol 'ubilačkih identiteta', podignutih zidova i komunitarne podijeljenosti.“

Svaka čast Sarajevu, ali da je Sofija imala svog Bregovića gdje bi joj bio kraj.

2. DVA AZIJSKA BRATA

Pičim kroz Bulevar cara Jovana Asena II, ali ne žurim i ne idem nigdje konkretno, pa se uvlačim u poprečne uličice. Mnogo mi se sviđaju imena ulica: Modesta Musorgskog, Viktora Igoa, Leonarda de Vinčija, Aviceninina. Ima nešto veličanstveno u ovoj prigodnoj aproprijaciji evropske kulture: ruski kompozitor, francuski pisac, italijanski slikar i paradigmatici renesansni čovjek, mavarski filozof; jedan je pravoslavac, jedan musliman, dvojica su katolici, a svi su dio bugarske kulture, samim tim što su dio svjetske kulture. To je ono kao kad je Borhes govorio Argentincima da im pripada cjelokupna Zapadna kultura.

**Među svim srpskim piscima,
ispade Nušić najbolja
poveznica sa susjednim
narodima. Nušiću niti ko
osporava srpstvo (mada je
bio Cincar), niti bilo kom
smeta. U Sarajevu se onaj dio
bošnjačke elite koji se gadi
Andrića, u posljednje vrijeme
kune u Nušića**

Bješe li ono da je Sabato govorio o argentinskoj usamljenosti? Ljudi su došli iz drugog svijeta, s drugog kontinenta i sačuvali jezik. Na argentinski način su u Evropi usamljeni Mađari. Došli su iz Azije, sačuvali svoj jezik i tako i poslije hiljadu godina čuvaju neku staru odavno nestalu kulturu. Bugari su kao i Mađari došli iz Azije, ali su se lijepo – slavenizovali. Prihvatili su slavenski jezik, no znači li to da su manje usamljeni? Možda je to *the* usamljenost, kad si drukčiji, a hoćeš to da sakriješ.

Zamisli dvojicu braće; odlaze, recimo, iz Bosne za Njemačku kad jedan ima devet, a drugi jedanaest godina. Ovaj mlađi se potpuno germanizuje, govori njemački bez akcenta, izbjegava da pred drugim ljudima uopšte pominje porijeklo. Stariji njemački govori kao karikaturni gastos, napija se redovno uz Sinana Sakića, druži se samo s „jugosima“. Prvi je Bugarska, drugi je Mađarska; ne bih se ja usuđivao da nagađam koji je usamljeniji.

U samom Bulevaru cara Jovana Asena II malo duže zastajem kraj istoimene osnovne škole koja me mnogo podsjeća na jugoslovenske osnovne škole te pored bioskopa Кино Влаикова, prozvano po ženi koja ga je osnovala Mariji Vlaikovej, rođenoj u Bitolju, nepoznate godine, učiteljici i dobrotvorki, trećoj ženi mnogo poznatijeg Todora Vlaikova čiji je praunuk diplomata Radko Todorov Vlaikov koji je trenutno bugarski ambasador u – Beogradu!

Mali svijet.

3. NUŠIĆ I VAZOV

U Bulevaru patrijarha Evtimija, na broju 14, ugledam najprije poznat (auto)portret. To je Branislav Nušić?! Da, to je restoran koji se zove „Нушич“ i u kom se prodaje srpski roštilj, što ovdje kažu српска скапа. Šta ti je *soft power*, razmišljam opet. Kako bi se mogao zvati bugarski restoran u Beogradu kad bi postojao? Eventualno „Hristo Stoičkov“. Ko je uopšte bugarski Nušić, ko je njihov najvažniji dramski pisac iz druge polovine devetnaestog i prve polovine dvadesetog vijeka.

U stanu imam neke publikacije o bugarskoj književnosti, neke kao istorijske preglede. Površnim listanjem ne nalazim da je Nušiću neko jako blizak. Jedino što mi bar malo liči je Иван Вазов, mada je on, rekao bih, Bugarima važniji nego Nušić Srbima. Vazova (1850. – 1921.) zovu „ocem bugarske književnosti“, po njemu se zove Narodno pozorište u Sofiji. Ima i neku međunarodnu težinu, po njemu se zove jedna ulica u Bratislavi. Prevodili su ga i kod nas, ali teško mogu da zamislim da se neki restoran u Beogradu zove „Vazov“ (mada je dobro ime). Među svim srpskim piscima, ispade Nušić najbolja poveznica sa susjednim narodima. Nušiću niti ko osporava srpstvo (mada je bio Cincar), niti bilo kom smeta. U Sarajevu se onaj dio bošnjačke elite koji se gadi Andrića, u posljednje vrijeme kune u Nušića. Koliko im je Andrić islamofob, toliko im je Nušić islamofil. Igra se Nušić normalno u hrvatskim kazalištima. Petrit Imami je pisao o Nušićevom susretu sa Isom Boljetincem, a generalno mi se čini da sam čitao kako je iz albanske perspektive upravo Nušić onaj među klasičnim srpskim piscima koji im je, kad je o odnosu sa Albancima riječ, najmanje sporan.

Nije Nušić toliko poznat kao kafanski tip, ali krstio je lokale svih vrsta: od kafića („Nušić“) i kluba („Ben Akiba“) u Beogradu, do roštilj-restorana u Sofiji.

Povodom stotinu i sedamdesete godišnjice Vazovljevog rođenja, u parku pored pozorišta koje nosi njegovo ime otvorena je izložba u organizaciji Gradske biblioteke u Sofiji. Panoi koji čine izložbu protežu se duž jedne staze u parku, ali barem u ovom trenutku se ne čini da privlače preveliki interes. Gledam te stare fotografije, reprodukcije, mape i kratke natpise i kao da pratim film u *fast forwardu*. Dvije scene naročito pamtim. Vazovljev roman „Pod jarmom“ smatra se najvažnijim klasičnim djelom bugarske prozne književnosti, a njegov prevod na engleski izišao je prije originala. Znao je čovjek još onomad važnost velikih jezika. Ovaj roman je pedesetih godina prošlog vijeka prvi put ekranizovan, a u toj filmskoj adaptaciji se, još kao mala djevojčica, prvi put pred kamerama ukazala Silvi Vartan.

Biće da je tek autosugestija, ali čini mi se da iz kafića pokraj obližnje Gradske galerije, čujem pjesmu:

*L'amour c'est comme une cigarette
Ça brûle et ça monte à la tête
Quand on ne peut plus s'en passer
Tout ça s'envole en fumée
L'amour c'est comme une cigarette
Ça flambe comme une allumette
Ça pique les yeux ça fait pleurer
Et ça s'envole en fumée*

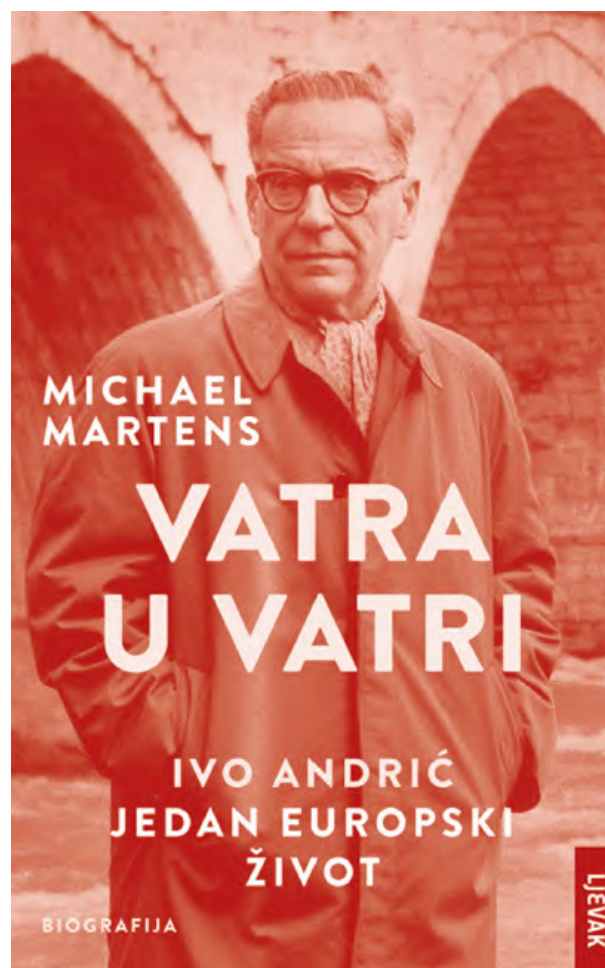
MICHAEL MARTENS, *VATRA U VATRI (JEDAN EUROPSKI ŽIVOT)*,
PREVEO ANDY JELČIĆ, NAKLADA LJEVAK, 2020.

ŽIVOTOPISAC PROTIV PISCA

PIŠE: **Dorđe Matić**

Martensova knjiga će imati i kod nas apologete, one koji po običaju neće znati da je pristanak na potkazivanja velikog pisca zapravo legitimacija njihove sramote, svih ovdašnjih poluiintelligenata – hrvatskih, bosanskih i dijela srpskih koji će se zluradovati knjizi. A ima ih podosta ionako, i previše

Pojava prve biografije Ive Andrića na njemačkom govornom području, a ujedno, sasvim ironično, i prve takve u nas, bez sumnje je događaj za kulturu. To što s tim događajem odmah i mnogo stvari ne valja drugi je pak problem. Kao što je i problem da ova knjiga odslikava samom sobom jednako i sramotu za tri ovdašnje kulture – srpsku, prije svega, kojoj je Andrić izborom pripadao, a onda i hrvatsku i bosansku. Iz toga: da je u pitanju prvi pregled života i rada, često se ovih dana negiralo i navodile se recentne knjige – “Pisac i priča” Žanete Đukić-Perišić kao najreferentnije djelo, zatim dva nezaobilazna, već skoro klasična rada Miroslava Karaulca, “Mladi Andrić” i “Andrić u diplomatiji”, “Kraljevina Jugoslavija i Treći rajh 1939-1941” i “Istorija i politika” Dušana Glišovića te “Angažovani Andrić” Ratka Pekovića i Slobodana Kljakića. Ipak, radi se o drugačijim vrstama knjiga i nijedna od njih nije potpuna Andrićeva biografija – Đukić-Perišićina knjiga u podnaslovu je označena kao “stvaralačka biografija”, koncentrirana na suodnos djela i života dakle; Karaulčev “Mladi Andrić”, kao što sam naslov govori, stao je u prvom dijelu piščeve biografije, dok je Glišović vezan za Andrićev politički i diplomatski život. No, težište je drugdje: sva su ova prevažna djela zapravo namijenjena akademskoj publici, intelektualcima i elitnom dijelu kulture. Dosad zaista nije bilo nikakve popularne biografi-

je, knjige koju bi mogla čitati najšira publika, a ne jedino stručnjaci i akademska javnost, drugim riječima biografije kakvu sve velike kulture imaju o svojim najvećim piscima i kakve se vani objavljuju višekratno i periodično (recimo biografije Dickensa i Shakespearea kao najčešće). Tu su pak spram našega najvećeg pisca, iz manje književnih, a redom kompleksnih ideološko-historijskih, i čak psiholoških razloga, zakazale i nekadašnja jugoslavenska kultura, pa nakon raspada i srpska, koje se ovakva knjiga najviše ticala. Prosto rečeno, dosad nije bilo biografije Andrićeve “za narod”.

Zato, kako bi taj isti narod rekao – “kad nećemo mi, hoće dušmanin”. Kako sa svime, tako i ovdje, u ovom slučaju. Naročito u ovom slučaju, štoviše.

Objavljena najprije u bosanskom pa u srpskom izdanju pod naslovom u doslovnom prijevodu s njemačkog jezika na kome je napisana, “U požaru sv(j)etova”, citatom iz čuvene Andrićeve pripovijetke i sa značajnim podnaslovom “Jedan europski život”, knjiga je, manje u BiH (razumljivo), a mnogo više u Srbiji izazvala jake reakcije. Sada, nekoliko mjeseci kasnije knjiga se evo pojavila i u hrvatskom izdanju pod izmijenjenim naslovom koji je doduše nastavak citata po kojem je prvobitno nazvana (vjerojatno iz komercijalnih razloga između ostalog, da se ne

bi po potpuno ujednačenim omotima prva dva izdanja slučajno zami-jenila s "istočnim" izdanjima), pod poetičnijim imenom "Vatra u vatri", autora Michaela Martensa, novinara i dopisnika Frankfurter Allgemeine Zeitunga, kojem se na ovitku tepa i da je "pisac" te, naravno, "stručnjak za balkanska pitanja".

**Dosad nije bilo nikakve
Andrićeve popularne
biografije, knjige koju
bi mogla čitati najšira
publika, a ne jedino
stručnjaci i akademska
javnost, drugim riječima
biografije kakvu sve velike
kulture imaju o svojim
najvećim piscima**

Martens, za razliku od najveće većine stranaca koji se iz raznih, najčešće loših i pogrešnih razloga muvaju po ovim krajevima decenijama, svladao je naš jezik i prepoznao, a u nekom smislu očito i zavolio Andrićevu književnost. Ovakva knjiga se naime, čak i kad je naručena i sa svom ostalom prtljagom, ne piše bez dijela istinske sklonosti prema umjetnosti onoga čija se biografija piše. Kao potvrdu klišeja o marljivoj vlasti vlastite kulture, Martens je izokrenuo i istražio impresivnu količinu arhivskih stvari, dokumenata, knjiga, obavio mnogo razgovora i intervjua da bi napravio nešto po sebi zahtjevno – za njemačko govorno područje i tržište napisao životopis jedne krajnje kompleksne umjetničke i historijske ličnosti, i pisca koji je, bez obzira što se o tome najčešće "misli" i govori, zapravo teško prevodiv. Pisca, jednako važno, iz zemlje o kojoj se i dalje tamo malo zna, o kojoj kad se i misli, pogrešno se misli, kao i o njenoj zamršenoj kulturi. U krajnosti – umjetnika iz zemlje koja više ni ne postoji, no prema kojoj je, što je tek poseban nivo i tabu o kojem bi trebao poseban tekst, sama Njemačka ima(la) sasvim mjerljive, dokazane i teško oprostive historijske dugove, doslovno i metaforički. Sama činjenica da je Nijemac napisao četiri stotine stranica papira gdje vrlo pitko, na mjestima lucidno i čak duhovito, iznosi svoju zadivljenost Andrićevom literaturom i u kontinuitetu njenu vrijednost argumentira kao objektivnu, kao uvijek važeću po svim umjetničkim i drugim valemima – sve to pohvalno je i impresivno, kao i kompliment radnoj etici, upornosti i, s obzirom na zahtjevnost materijala, umješnosti da se tema približi široj, inojezičnoj publici.

Avaj.

Već je nekolicina autora – to će reći autora iz Srbije dakako – napisalo svoje kritike i glavne zamjerke knjizi, s implikacijom da to što se našlo i označilo kao pogrešno, kao i uostalom toliko toga što dolazi s

onih strana odakle autor knjige dolazi, nikad nije samo lično ni jedino autorovo, nego je odraz i manje vidljivih, ne dokraja osviještenih procesa, utjecaja koji dolaze iz drugačijeg izvora od ličnih stavova, a maskiranih kao takvih. Naravno, na stvari je kao i uvijek podmuklog djelovanja utjecaja ideologije i jedne dublje, kako ju je jedan staloženi kritičar precizno nazvao "imperijalne imaginacije". Ili u najkraćem: Martens, kao i mnogi što su s tamošnjih strana, kako je Džoni Štulić pjevao, "stigli po zadatku", ne voli centralnu ideju za koju je u historijsko-filozofskom, idejnom i etičkom smislu Andrić stajao čitavog života. Ta ideja zvala se Jugoslavija – a njoj je kroz različite (pred)oblike, borbe, ostvarenja, društvene i političke formacije, Andrić pripadao uvijek, bez odstupanja. Dubinska antipatija spram te ideje i svega što se direktno i dijalektički odnosi na nju – bila to Mlada Bosna ("terorizam s književnim ambicijama", kako Nijemac citira revizionistu Christopfera Clarka u jednoj od analogija), kao začetna iskra, bila to predratna Srbija i ona u Velikom ratu, ili kasnije NOB, pa obje Jugoslavije, Aleksandrova i Titova – sve je to autoru ove knjige zapravo odbojno, što se između redova a ponegdje i eksplicite precizno čita. Takav impliciran, a na mjestima sasvim direktan animozitet što prožima tekst u skoro svakom pokušaju historijske retrospekcije, pojeo je gotovo sve što valja u vješto napisanoj i protočnoj, mada, vidjet će se, u ključnim pitanjima krajnje nesuptilno pisanoj knjizi punoj proizvoljnosti. Primjera je poizbor, a đavo je po običaju u detalju, bilo ideološki, psihološki ili stilski, pa samo nekoliko nasumice odabranih, čisto da vidimo što imamo na stvari: u potonjem smislu, reklo bi se najbenignijem, Andrić je za mlađu publiku dvadesetih u Beogradu bio "cool" (sic!), što je stilski propust na nivou novinara-početnika; u drugom smislu mjesto koje dobiva u Ministarstvu vera Andriću ne odgovara jer je "ateist" (Andrićeva metafizika neotkriveno je i skoro nezapočeto polje); a u najprisutnijem, ideološkom smislu, tekst vrvi malim "nagaznim minama" čija je strategija u sugestijama, implikacijama, odnosno asocijativnosti – za Martensa tako kraj prve Jugoslavije predstavlja i kraj opstojnosti "nacije" – jugoslavenske nacije, koju on ovako piše, pod navodnicima; Srbi na Vidovdan "slave ubojstvo Murata i Franje Ferdinanda"; ocilima sa srpskog grba i on pripisuje narodnu etimologiju kao da je jedina važeća kroz ono pučko "Četiri S" ("Samo sloga Srbina spasava") – sve do težih stvari i do besramne analogije gdje je Meštovićeva kiparska apoteoza jugoslavenstvu izjednačena sa Arnom Brekerom i "ludosti nacionalsocijalističkog elitizma", ili još besramnija gdje se Černozemski, ustaše i VMRO, ubojice kralja Aleksandra u Marseju, jednače s Gavrilom Principom. I tako redom, na bezbroj mjesta.

Strategija međutim koju je Martens izabrao za Andrića, može svojom prividnom racionalnošću i validnošću zavarati namjere. Pod ambicijom da odvoji "djelo i biografiju", da secira "razliku djela i pisca", njemački autor sačinio je dosljedno pripreman i izveden pokušaj ubojstva karaktera i ličnosti na četiri stotine stranica papira. To provodi tako bez izuzetka da se točke gdje bi se kritički moglo zaustaviti gube zbog prevalencije tako nategnutih primjera da stvar na momente postaje nevoljno komična u svojoj volovskoj tvrdoglavosti, a povremeno – što zapanjuje s obzirom na očitu bistrinu pisca – i u nevjerojatnoj banalnosti i tuposti opservacija i interpretacije.

Da pojednostavimo, u ionako pojednostavljenoj distinkciji i binar-

nosti, što autor kaže: Andrić je doduše veliki pisac, ali je od početka, kako lično, tako i služeći Ideji, gotovo čitavog života bio "oportunist", hladni karijerista koji, kako Martens citira jednog od naših očajnika, "nikoga ne voli" (!), a manje-više sve što je uradio u životu izvan književnosti bilo je najčešće proračunato, kukavički, s distancom i iz koristi. Naravno da autor ovakvu insinuaciju ne može ostaviti da samo tako stoji, pa daje odmah lukavo i kontraprimjere, mjesta Andrićeve velikodušnosti, moralnosti i hrabrosti, ali tek kad svaki put postavi neki maliciozni primjer slabosti i navodne hladnoće. Ili obratno – po principu "no good deed goes unpunished", što bi rekli Englezi, pa svaka epizoda i mjesto Andrićeve ljudskosti i moralnog karaktera mora bar negdje da se nagrdi poslije. Izgleda da je boraveći ovdje Martens dobro upoznao naš svijet, shvatio po kojem refleksu reagiraju ovdašnji subjekti i na šta će se primiti, i još bolje svladao demagoške trikove podvaljivanja koji u ime lažnog balansa, kritičnosti i "objektivnosti" (!) jedva primjetno a učinkovito prljaju – i gdje, recimo, čak ni vlastite uspjele fragmente kao divan dio o Andrićevom prijateljstvu s Markom Ristićem ne može izdržati a da na kraju ne zablati niskim udarcem – ispada da je s Ristićem prijateljivao i zbog toga što je ovaj "podrijetlom iz imućne beogradske građanske obitelji, komunist, i da nakon rata odmah dobiva visok položaj u novoj državi", a što će "za Andrića (...) imati još i vrlo praktičnih prednosti". Dakle i snobizam i srebroljublje i političko koristoljublje.

Objavljena najprije u bosanskom pa u srpskom izdanju pod naslovom "U požaru sv(j)etova", citatom iz čuvene Andrićeve pripovijetke i sa značajnim podnaslovom "Jedan europski život", knjiga je, manje u BiH, a mnogo više u Srbiji izazvala jake reakcije

Pošto Martens svoje pretpostavke i tvrdnje o karakteru naravno ne može dokazati – u svemu što je iznio niti jednog jedinog *neupitnog* i *nedvosmislenog* fakta u tom smislu zapravo nema (a kako i bi kad mu je glavni "svjedok" za pitanje Andrićeva karaktera nesretni Branko Lazarević, kad o Andrićevom odsustvu pakosti sudi okrutni autoritarac Đilas, i, kao najridikulozniji, mučno-komični primjer "rugala se sova sjenici" psihologije, kad mračnjak Ćosić Andrića zove mračnim, baš kao što isti okreću kaputa drži lekcije o Andriću koji "nema ideala"), i budući je sve samo čista spekulacija i čitanje biografije koja je sa takvog stanovišta i pitanja motivacije potpuno misteriozna, sastavljena od samih ambiva-

lencija, lakuna, tišina i otvorenih mjesta – onda kreće i u pseudopsihološko čerečenje preko tekstova i nazovi interpretacija literature Andrićeve. Tu kreće drugi omiljeni "metod" u ovoj knjizi – čitanje likova kojima se pripisuju autobiografske crte i karakterne osobine. Oni se čitaju i s ideološke i s lične strane Andrićeva hipotetskog karaktera i uvjerenja, često se i miješajući u istom psihologizirajućem zafriku.

Ideologija nastranu, to ostavljamo, makar retorički, svakome da sudi prema vlastitim nazorima i uvjerenjima, ali evo gdje je u takvom čitanju krimen očit i mjerljiv.

Pod ambicijom da odvoji "djelo i biografiju", da secira "razliku djela i pisca", njemački autor sačinio je dosljedno pripreman i izveden pokušaj ubojstva karaktera i ličnosti na četiri stotine stranica papira

Način kako je to izvedeno do iritacije je pogrešan i manjkav, i to sa sasvim drugačijeg razloga – što niti jedan kritičar dosad nije primijetio ni uzeo u obzir, valjda naviknut i otvrdnut od prošlih decenija. Čak da hipotetski i retorički na tren uzmemo da su analogije između Andrićevih likova i pisca samog točne, da je u pravu (što nije, jer – da se ne šalimo – kad je to bilo da žurnalista dođe glave Divu?) – *stil* i manir kojima svoja čitanja iznosi kroz tekst, izrazito su zbrzana, površna i loše obrađena, i to ironično i nesretno baš najviše kod Andrićeve umjetničke proze – opaske recimo o "Prokletoj avliji" i "Travničkoj hronici", o onim trajno enigmatiskim, beskrajno slojevitim likovima, kao i *flah* i usputne primjedbe o konzulu Defoseu i o čudesnom liku ilirskog doktora Kolonje u najdirektnijoj su suprotnosti s nedostižnim rafinmanom proze koja se čita. Sva ona čudesna, beskrajno osjetljiva, dvosmislena, bježeća mjesta, nekad lakša od zraka a nekad tamna kao duboka i opasna šuma, s mogućnošću i izborima teškima kao život sam, u likovima, u opisima, fragmentima, daleka kao jedva čujan šum, sve naslućeno, sve višestruko, kao beskrajno ogledalo u ogledalima andrićevskih znakova i značenja, ona gospodstvena diskretnost kad govori u ključnim idejama i nijansama dalekih nasluta vlastitih emocija, onaj "gotovo bogobojazno preblagi adaggio", kako je sam Miroslav Krleža napisao za svoga suparnika, *delikatnost* izraza i osjećaja što ju je Andrić u našoj književnosti doveo do nedosegnutog vrhunca – sve što je najvrjednije, što je Andrić u riječi postvario kao jedva očuvane i s ogromnom mukom i trudom uobličene tajne čije čitanje valja zapravo zaslužiti vlastitim taktom, diskretnošću i ljubavlju – o svemu tome Nijemac piše bez mrve obzira i profinjenosti, stilske i idejne, indiskretno i uprošćeno kao da je iz kakvog tabloida, kao

kad ružno podastire i ledenohladnim pogledom gleda ta tako krhka i lomljiva mjesta, paučinu duševnu i misaonu u zamršenom i teškom odnosu literature i života – vrhunske literature i silno kompleksnog života. Takav neosjetljiv pristup nešto je što ide izvan idejne ili političke podjele i stavova: to je stvar stilske dakle, a iz nje odmah misaone, slijedom, motivacijske grubosti. Stilska, retorska grubost i neosjetljivost, naročito kad se o Andriću govori, što se vidjelo ranije i kod nedostatnih kritičara odavde, nije nešto periferno – ona je točka na kojoj se dijele poštenu, plemeniti i diskretni umovi od intelektualnih siledžija.

Martens je novinar, s novinarskom pameću, on nema discipline biografa, naročito književnog biografa, što je poziv, *kunst* i sprema *sui generis*, koja nije za svakoga. Za to mu u obradi povijesne, biografske i literarne građe nedostaje i naročita vrsta sposobnosti koju književni biografi imaju – da smire proučavani umjetnički tekst u kontekstu biografije, okrenu ga više puta, da isti podatak iz života u odnosu na analogiju s književnim tekstom ispituju s više strana i da se klone paušalnosti i direktnih sudova, čak i kad su osposobljeni za procjene i sudove – i da citatu ostave da malo diše prije nego se krene u tumačenje. Najvažnije: da umjetnički tekst takve vrijednosti i sami honoriraju vlastitim trudom i stilskom kvalitetom. Nedostatak toga ovdje samo dijelom ima veze sa spremom i senzibilitetom istinskog biografa, ali zato, kružno opet, ima s prvobitnim i glavnim zanimanjem, reportera, izvještača i, kako bi Nabokov rekao, “svim vrstama novinarskih uopćavanja”.

Martensovi su refleksi i antiintelektualistički, naime, i to je nešto što je razvidno u skoro svakoj od takvih opaski i kritika, podsmješljivo fraziranih najčešće, u analizi takozvanih kontradikcija, kao i stvarnih Andrićevih proturječnosti, ljudskih i idejnih, koje Nijemac pobraja iz literature, pisama, novinskih tekstova, literature, fikcije, kritike i esejistike. A iz toga ide glavna, pogrešna premisa koja rađa svaki sljedeći nesporazum primjer: nastranu ponovo ideološke zaslijepljenosti i predrasude (koje su suštinske) – nego Martens naprosto ne razumije ključno kod Andrića – ne razumije ni u pokušaju ni u nasluti što znači biti umjetnik i pjesnik, ne shvaća senzibilitet i promjenjivost, makar bila i kapricioznost – sve to strano je njegovom novinarskom mozgu. Tako on fundamentalno ne shvaća – i kako zapanjujuće za Nijemca, za nekoga iz kulture Hölderlina i Manna! – osnovno: da pjesnik tamo gdje zajutri, često ne zanoći, i da, onako kako su besmrtno pokazali mnogi, od Emily Dickinson do Whitmana, od Prousta i Joycea, vođeni *osjećajem*, impresijom prije nego sviješću, pišćeve se promjene događaju kroz čitav život, one su jedina i prava istinska konstanta. A kad se kontradikcije u impresijama ili rečenicama kojima se Andrić pronosi o stvarima društvenim i nacionalnim – o tome recimo da jednom o Zagrebu piše dobro, drugi put prezirno, da je, privatno sasvim, svome tetku, časnom Matkovčiku i svojoj tetki jednom zahvalan, a drugi put ih postpuberalno zove “glupima” – kad se to uzme kao dokaz unaprijed postavljene bukvalističke teze i podvodi pod dokaze o Andrićevom oportunizmu, neiskrenosti i intelektualnom nepoštenju, rezultat je i odbojan i svjedoči ne samo o tendenciji s kryptoideološke strane nego, izgleda, i ovom dodatnom nivou nerazumijevanja ili sljepila (nek se bira slobodno). Bolno je bilo u uspomenu na Andrićevu već desetljećima tako uporno ocrnjivanu sjen vidjeti kako se kao mesarskom žagom čereče rečenice iz lične korespon-

dencije – svjedočanstva prirodne, urođene osjetljivosti i uznemirenost, dubine i izrazi jednom sretne, drugo očajavajuće, skrivene i neurastenične duše mladog poete Andrića. Tako, primjerom, nad “analizama” pisama mladog Andrića, čovjek se iskreno preneseno zasrami za nezvanog biografa, zastidi nad neosjetljivošću, neopremljenošću za nijanse i suosjećanje, nad dubokom i neizlječivom žurnalističkom demagogijom. Martens se tu trajno postavlja kao kakav Philister, od onih koji će svaku obranu prava umjetničke duše da mijenja mišljenja i osjećaje vidjeti kao lažni i neodgovorni *Schöngeisterei* za podsmijeh jer titraj razapete duše u teškim, surovim vremenima sa svoje pozicije trijumfalističkog postfactum nepitanog i nepozvanog sudca naprosto nije u stanju osjetiti, to je za njega nepoznanica.

Martens je novinar, s novinarskom pameću, on nema discipline biografa, naročito književnog biografa, što je poziv, *kunst* i sprema *sui generis*, koja nije za svakoga. Za to mu u obradi povijesne, biografske i literarne građe nedostaje i naročita vrsta sposobnosti koju književni biografi imaju

Nije Nijemac prvi da to ovako govori i radi, da se služi ovakvim “metodom” čitanja – naprotiv, ako išta, moglo bi mu se i tu poreći autonomnost i reći ponovo da je bivajući predugo u ovim krajevima počeo suviše “da liči”, u smislu licemjerja i grubosti prekaljenih i decenijama treniranih lajavaca čije se sve priče i “stavovi” inače pobraju i tipologiziraju u ovoj knjizi. To su glasovi koje znamo odavno, koji dolaze desetljećima, prvo iz potaje i tame u druga vremena, a onda s raspadom zemlje, i sve glasnije i na kraju potpuno javno – u Bosni i, naravno, u Hrvatskoj, po mjeri vlastitih trauma i kompleksa spram Andrića, ali nažalost i na sramotu, potkazivanja i od dijela srpske inteligencije i ulice, što je za poseban stid.

Kako je surova ideologizirana pamet, kako neosjetljiva kad, kao u onoj engleskoj frazi, “raspinje leptira na kotač”. Sve nakon toga, sve greške i paušalnosti dolaze odatle, iz takve nesposobnosti, nepovjerljivosti, ograničenja i rigidnosti duha i uma. Tako je i ovaj Martens možda htio da ima zahvat cvajgovski, a ispao je na kraju uvozna verzija Krste Cicvarića.

Zbog toga upravo, zbog tih osobina, knjiga će imati i kod nas apologete, one koji po običaju neće znati da je pristanak na potkazivanja velikog pisca zapravo legitimacija *njihove* sramote, svih ovdašnjih polu-inteligenata – hrvatskih, bosanskih i dijela srpskih koji će se zlu radovati knjizi. A ima ih podosta ionako, i previše.

ПРИВРЖЕНОСТ

Драго Кекановић

Мом Александру посвећено

Београд, новембар 1456.

Био је то Олрик, нико други, нити њему налик. Муж наше господарице Кантакузине Катарине Бранковић, грофице Цељске. Бијаше то, дакако, његова округла глава са саластим подвољком, укосом одваљена од лијевог рамена, с три недоречена засјека испод десног ува и равним резом преко врата. Да ли је сјекачу понестало снаге да заврши замах мачем, па је морао сјећи и с друге стране, и да ли је Олрик одмах издахнуо или је положен на камени астал (за којим сједимо!) и приклан добро одмјереним ударцем, није се дало установити. У томе нам ни Ладислав Хуњади, танконоги младац златне гриве, није био од помоћи. О, напротив. Премда се тај догађај збио прије двије недеље у овој трпезарији београдске куле, и премда од Ладислава нико није захтијевао да поново свједочи, он је из дана у дан мијењао исказ и све несувислије противуријечио ономе што је јуче, прекјуче, па и малочас, свеједно, изрекао. А говорио је жустро и промукло пискутаво, као да га није напуштала јарост. И све се више запетљавао у преинакама неважних детаља. Час се, тако, заклињао да је с грофом Улрихом II Цељским заподјенуо само кавгу, и да су с обје стране пале тешке ријечи, јесу, али да му двобој, а камоли убиство, нису били ни на крају памети. Онда је, опет, признавао да је с исуканим мачем намјеравао заплашити супарника и натјерати га да се одрекне права на пријесто Угарског краљевства. У једној је варијацији, примјера ради, (а упозоравајући писаре да му запишу сваку ријеч), у Олриковим (како га Срби и иначе називају) очима видео страх ужаснуте звијери ухваћене у клопку, а други пут се клео да је Олрик, у ствари, насрнуо на њега и стјерао га у ћошак, па није имао другог избора него да замахне мачем. На то би, обично, услједила дуга шутња и признање да се он, (кад боље размисли!), ничега не сјећа; све што се десило, збило се у слијепом жару борбе. Узалуд му показујемо крваве трагове на каменом луку, он није видео да је Олрикова глава одлетјела кроз прозор. Да, трупло је пало на под и зазвечало, то је чуо, а онда и видео да из њега шикља крв на све стране, све до њега, у овом, (ево, показивао је) ћошку. Затим би пао на кољена и, по ко зна који пут, преклињао Господа да му подари опрост.

Када су стражари преда ме, напоскон, истресли из вреће Олрикову главу, Ладислав је исукао мач и истрчао из трпезарије као да га неки преостали Турчин чека иза угла. На наш позив да застане и потврди пред повјеренством да је ово заиста глава наслединог кнеза Светог Римско-Њемачког Царства, намјесника Чешке, бана цијеле Славоније и намјесника Угарске, татора малодобног краља и српског зета, да не набрајам даље, није се осврнуо. Или јесте?! Успомене су замка, сјећање вара, што сам старији све му мање вјерујем, али бих се могао заклети да се младић ипак осврнуо са стравом у очима, а онда побјегао, као што већ људи бјеже од онога чему не могу умаћи. Остала ми та слика.

Било како било, мени није требала потврда убице да предам Олрикову главу осталим члановима вијећа. Када се она поново вратила до мене, трипут сам се прекрстио и показао на дрошке коже на којима се разазнавао крст у облику сретне дјетелине са четири листа. Судије, секретари и писари, или шта су већ све били, нису могли сакрити олакшање. О, јесте, бољи им доказ не треба. Неко су вријеме, удовољавајући задаћи, окретали Олрикову главу на ову или ону страну, а лако се она, мада натрула и изгрижена зубићима волухарица и пухова, онако бундеваста котрљала по каменом асталу, и сваки би се пут, из било ког угла гледано, на окрвањеним дроњцима од подвољка и врата, указивала црна печка. Тај крст, сретну дјетелину, печу, назовимо је како хоћемо, Олрику II Цељском утиснуо је пољупцем нико други него арханђел Михаило, док је као дјечак спавао испод лиснате крошње дивљег кестена у родном, питомом Кршком. Сви смо знали ту причу. И до мене је дошла фабула о арханђеловом намјеснику на земљи, давно. Прије тридесетак година, заправо. У Смедереву. Када су Бранковићи опремали младенку Кантакузину за одлазак у далеко Цеље, свом женику. Колико је ту било радосне трке и пожуривања! Не, далеко било, нисам учествовао у тој веселој пометености на двору деспота Ђурађа Бранковића и сватовском слављу што кћерку удају за угледног мужа; тада сам био само деспотов соколар, слуга, уосталом. А сада одрубљену главу тог угледног мужа помно прегледавају вијећници и пописују сваку ситницу: цијели палац дубоко нагрижен десни образ, расцијепљено лијево уво, десно око испало из дупље и пало све до нагрицканих усница, до коријена одгрижен врх носа, грумен косе исчупан (!!) из тјемена, и шта све не. Једва сам дочекао да заврше. И да одмакнем од себе глупаве примисли како ни арханђели у нашем вијеку више нису савршени, како су постали непажљиви и алкави, и сличне. А олакшање које ме је преплавило потписом и печатом на записнику, било је слично ономе давном, смедеревском: када је шарена и гласна свадбена поворка с Кантакузином и двјеста дворкиња, војника и свештеника превалила бријег и замакла у прву удолину, и више се није ни чула ни видјела.

Остале су ми, додуше, још двије обавезе. Прва: да Кантакузини пошаљем глас да се спремамо на повратак у Цеље. И друга: да позовем заробљене турске љекаре и да им наредим да Олрикову главу пришију на његово трупло. Провјерени вјештаци да мртвима пришивају удове и главе, већ према потреби, тако да изгледају као да су цијели и јуче преминули, одмах су се прихватили посла.

С Олриком у металном ковчегу, опремљени за повратак, дуго смо, међутим, чекали да се грофица Цељска огласи из своје одаје за тиховање. Имао сам, дакле, времена да се на миру запитам како је њен, вазда промућурни супружник, тако наивно пао у замку својих најљућих противника, и то баш сада када се попео тако високо и престигао мрске Хабзбурговце, једном заувјек?! Зашто је тако глупо пострадао? Шта га је завело?! Зар није чуо да је пао Константинопољ, и да су Турци кренули на Запад?! Уколико се превише занио турском улогом да дјечака Ладислава Посмрчета доведе на упражњено краљевско пријестоље, нимало га то не оправдава што је тако кобно закаснио да брани Београд! Он, у боју увијек први, никад задњи! И како је сметнуо с ума да му стари непријатељи Хуњадијеви никада неће опростити што је млади краљевић баш свог турског татора, између толиких угарских велможа, именовао за намјесника Угарског краљевства? Како није помислио да ће га још више замрзити? На што је мислио тог дана када је, упркос свим наговорима да никако не прелази Дунав и да не улази у Београд, кога су уосталом већ обранили Угри, понешто Бранковићевих оружника и проповједник Иван Капиштран, с крижарима, дакако? И како је наумио да славу њихове побједе припише дјечаку-краљу, а и себи, наравно? Та држао је под својом влашћу Штајерску, Крањску и Корутанску, Славонију и Загорје, па му ни то није било доста већ је пожелио и Угарско краљевство! Зар је заиста био толико славохлепан? Да није препознао ни један знак уроте чим су Угри с претјераном радошћу примили младог краља?! Дошао му је, уосталом, и један Угар, издајница, каквих се увијек и међу свима нађе, који му је понудио помоћ у бијегу, али је он с презиром одбио његову понуду и отишао на заједничку јутарњу мису. Али ни тада, када га је Хуњадијев савјетник позвао у војничку трпезарију, ништа није посумњао, већ је послушно пошао за њим. Тек када се нашао очи у очи с Хуњадијевим и Силађијевим војницима схватио је да одавде неће изаћи жив без жестоке борбе. Али, био је сам, без пратње, а њих је десеторица. Његов покушај да их придобије ријечама, попраћен је смијехом. На њихово питање: (а чуо сам од повјерљивих свједока, и таквих се увијек нађе!) зашто сад, кад има ионако превише, посеже и за њиховим посједима у Угарској, могао је одговорити како је и одговорио: да не осјећа нимало кривице, и да се само покурава вољи свог краља и кршћанској вјери. На што су се Угри, и то сам дознао, грохотом насмјали као да гледају представу путујућег циркуса. Онда су повадили оружје. И Олрик је исукао мач, прекасно.

А ни за толико отежање и одуговлачење Кантакузине Катарине грофице Цељске да напустимо коначно Београд, нисам имао разумјевања. Преда ме су тих дана у београдској тврђави истресли 87 (све је записано и потписано) одсјечених људских глава, и можда сам био уморан од толиког присуства смрти, свакако сам био уморан, али ми никако није улазило у главу да она сада сатима јеца (а дан одмиче, и магла пада на Саву) над човјеком који јој је донио само бол и патњу?! Али што ти знаш о љубави између мушкарца и жене, мужа и супруге, стотину сам пута, затим, упитао самог себе. И сваки пут одговорио: ништа! Ништа! Волио сам Кантакузину безграничном љубављу, (баш тако запиши, Димитрије) и истом страшћу која нас је давно спојила у један, или, можда, два, загрљаја и пољупца. А да сам је разумио, нисам. Да Олрих и Кантакузина одавно нису били у правом браку, онако како га људи замишљају, јер је Олрик одавно њу запустио као супружницу и жену, и како годинама само накратко свраћа у Цеље, Вараждин и Загреб, препуштајући паметној Гркињи, како ју је увијек (признајем) поносно називао, да води бригу о његовим градовима, дворцима и посједима, а да се сад, послје толико жена које су му сјеле у крило, као да је сишао с ума, заљубио у некакву Циганку у бечком предграђу и тамо скрасио, па више и не свраћа у дворац, већ шаље само гласнике када му понестане новца. Уза све што је знала и морала знати, Кантакузина му је остала вјерна, а лијепа и замамна, и то запиши, Димитрије, очи моје, перо моје, као ружа у посљедњем цвату.

„Помолимо се Богородици прије пута, оче Герасиме, за грешну душу мог Олрика“, позвала ме је, напоскон.

Одмах сам пао на кољена, некако ми се чини да сам ближи Богу ако клечећи молим, али ма колико се усрдно обраћао Владицици, нисам могао пригушити звекет чизама и гласове војника који су ходником проносили одсјечене главе, као да износе натруле мисираче. И мрзио сам самог себе што их чујем, и што се не могу предано молити за покој душе човјека ког сам, није тешко претпоставити, презирао из дна душе, али који има право да га супруга молитвама испрати на други и, кажу, бољи свијет. Покушавао сам сад свим силама да се придружим њеној молитви, али није ишло. Никако. Родитељко једног од Тројице, не прими ми ово за grijех, шапутао сам, узнеси ме до трећег неба, Пресвета, пошаљи облак свјетлости овој овци изгубљеној, не дај ме онима што су у тами и сјенци, пошаљи ми росу да угаси пламену пећ, утишај море и вјетрове, не дај ме тами, набрајао сам и покушавао се усредсредити на молитву, али опет није ишло. Опрости, Владицице чиста.

Кантакузина се заиста ломила у раменима и, гутајући ријечи молитве, неутјешно јецала. Не, није ме зачудило што су брзо прискочиле дворкиње Станија и Стојна и помогле јој да се наслони на њих. Ужаснула ме је спознаја да сам поново заказао, и да је дужност опет заковала жељу. Раменом сам био наслоњен на њена уздрхта кољена, образом сам јој додиривао обли кук, био сам јој најближи, Станија и Стојна су, уосталом, стајале иза наших леђа. Шта ме је онда приковало за камени под?! Зар јој нисам могао понудити груди да се на њих ослони? Зар нисам?! А нисам.

Жича, новембар 1429.

Загнута гримизном багреницом украшеном драгим камењем и бисерима и са позлаћеном круном преко чела, дјевојчица је потрчала према нама. Након пет-шест корака је застала и предала багреницу првом дворјанику. Тако нас је дочекала: обрадована и насмијана, у небеско плавој дугој хаљини о коју се саплитала у трку. Тамо, са Жичом иза њених леђа, у заласку јесењег сунца и сјенкама манастира, толико загасито црвених зидова као да су заиста обливени згрудваном крвљу светитеља. Она, Кантакузина, кћерка деспота Ђурађа Бранковића, отроковица мојих година.

Мог оца Јеронима, нашег магарца Данијела и мене, с два сокола у кавезима преко његових леђа, стражари су зауставили у усјеку путељака и нису пуштали ни корак ближе, па се дјевојчица, у сталној борби да јој свечана хаљина не омета кретање, и да како-тако избјегне јаруге на путељку, поприлично морала потрудити да стигне до нас. Мало је онда, опет, застала, да ухвати дах и да се благо наклони мојем збуњеном и покислом оцу, у згужваној и блатњавој дубровачкој ношњи. Он се толико смео да се није стигао ни сагнути у наклон, а камоли да затвори разјапљена уста и барем смакне капу с главе. Али, њу то није засметало, закорачила је и погладила наостријешеног и запрепаштеног Данијела преко главе и врата. Онда је стала преда ме. Ступила је, боље је рећи, на два-три корака до мене. И сад бих се могао заклети да ме није ни погледала, ни окрзнула погледом, као да ме нема, јер је широм растворених очију, и с распламсалим усхићењем зурила у соколове. Преко чијих сам глава, признајем, заборавио пребацити капице, па су се и птице, иако ужмуране и сморене од дуга пута, знатижељно загледале у љепушкasto румено лице и расцвале уснице које им нешто гугућу, гучу и шапућу, пијучу и цокћу. Брзо су, међутим, растресле перје, посложиле крила и устобочиле се, спремне на сваку наредбу нове господарице, принцезе са златном круном.

Мени се учинило да љепшег дочека нисмо могли пожељети у Рашкој, али је отац, док је Кантакузина још трчала према нама, увјерен да смо се нашли усред неке дугочасне дворске церемоније у манастиру српских краљева, стигао промрсити кроз зубе како смо стигли у погрешан час и погодили ко прстом пркно. Зашто сам подигао соколове изнад главе и одскочио, одмакнуо се у страну, ни данас не знам. Али, измакнуо сам се, као да узмичем од неочекиване разбојнице која ми је наумила отети благо и сакрио иза оца, испод магарца. И ту сам, намакнувши напокон капице на птичје очи, што клечао, што чукао. Кантакузина се насмијала мом кукавичлику и мојој себичности, или шта је то већ било, да је изненада, такође сјела испод магарца, а у прегибу се и мигољењу да буде ближе птицама, сударила с мојим челом, носом, уснама, једном, па још једном, тако да смо се сљубили и уснама и слином и зубима и језицима, на што се искревеља, заколутала очима и исплазила ми језик, на начин на који одрасли плаше малу дјецу. А ја само што нисам зајецао од бијеса и стида.

„Ви сте тело моје душе!“, гугутала је соколовима.

У међувремену је, из дубоких сјенки манастира, измиљела деспотица Јерина с Маром, Стефаном и Ђорђем, сви су били у најсвечанијим одорама и сви су је дозивали. Као да је нагло оглувјела, она није обраћала пажњу на то што јој довикују мајка, сестра и браћа, сваки са својим соколом на запешћу, згурени зоограф, такође, који је одједном истрчао, запомагао и псовао више на грчком него на српском. Тај је трабуњао да ће, уколико се млада госпођица не уразуми и одмах врати у припрату, бити одговорна за смрт монаха и затирање манастира на Светој Гори, јер Турци траже откупнину да их не нападу и поробе.

„Долазим, ево ме, стижем“, обећала је она, на грчком такође. „Али тек онда када још једном видим своје соколове, нећу прије“, условила је на српском. „Нека им овај дубровачки клипан скине капице с очију, јер нисам завршила разговор с мојом душом“, рекла је.

И тада су нам се први пут укрстили погледи.

Мого сам прешутјети, али нисам, морао сам изланути, бришући нос:

„Откад то душа има тијело, козо једна!?“

„Одувек, магарче! Само што ретки то знају!“, одбрусила ми је. „Људи су толико згранути доласком смрти и умирућем телу, да на душу увек забораве! И онда не виде да смрт потиरे само тело, а да никад не може доскочити души, и да јој она увек измакне. И шмугне, будалице, пре него што она замахне косом, претвори се у мравца, комарца, лептирицу, која је у том часу излетела у ноћ. А после ће се враћати, да ти покажу да смрти заправо нема, само ти нећеш разумети, блесане, да мртви никуд не одлазе и да се увек враћају“.

„Мељеш глупости!“, рекао сам.

„А ти си ми много паметан!“, засмијала се и повукла ме за нос. „Пази да ти не исцури сва памет!“, загрцнула се од смијеха.

На сву срећу, магарац се узврпољио и ошиноу нас репом. Знао сам Данијела. А сигуран сам да је и он, на свој начин, знао да не могу изаћи на крај с тако безочно дрском саговорницом; уплашио сам се да ће се још и пролитати на нашу заваду. Али, није. Би тај, иначе. Али му је на моју срећу у трбуху круљила глад.

Неочекивано, Кантакузина је на часак зашутјела, а онда ми се осмјехнула, заводљиво и враголасто, могло би се рећи. Али је мене тај пријетворни осмијех подсетио на пренемагања мојих трију сестара: када год би ме снубиле да станем на њихову страну. Био сам тада у једанаестој или дванаестој, понављам, али сам разумио што је посриједи. На дугом ходу од Дубровника до Рашке,

чак су се и мом неповјерљивом Јерониму поткрале несувисле реченице, које сам, послје, требао уклопити у мозаик истине. А сва је истина да су соколови наручени као мираз за удају најмлађе деспотове кћерке румених образа у неку далеку и страну земљу на Западу, свакако на Западу. Све је то (откуда?) знао и мој отац. А због тога смо тако дуго одлагали тај пут у Србију, (за Јеронима Рашка није постојала), све док се у нашој радњи (шкатуља пуна птица, шта радња) на Пилама није појавио црномањаст косооки младац с два прелијепа сокола, сваки у свом кавезу, соколом и соколицом, заправо, с добром понудом и прихватљивом цијеном. Све је на њему указивало да је у бијегу, и да ће прихватити сваки износ достатан да се укрца на први брод у грушкој луци. Толико му је отац, иако смо разумјели тек понеку турску или арамејску ријеч, и исплатио. Одуставши чак и од доброг трговачког обичаја да цјењка, што је за мене граничило с чудом. Тада смо се тек отиснули у српску недођију. Када сам поглед укрстио с очевим погледом, он је, на моје запрепаштење, климнуо. Покорни је син смакнуо капице с глава соколова. А Кантакузина је загрољала:

„О, мили моји лепотани! Дошли сте, дошли!“, само што није кликнула. „А како да их зовем, трговче?!“ упитала је Јеронима. „Соколови обично имају имена“.

Ни Јероним, а ни ја нисмо знали њихова имена, јер толико нисмо разумијевали ни турски ни арамејски, (ако је то био турски или арамејски?!), мада је момак стално понављао двије ријечи, обраћајући се час соколу, час соколици, као да их моли за опрост, једва смогавши снаге да искорачи на улицу.

„Ни-ко-и-Ни-ка“, промуцао сам, а замуцам се увијек кад нешто слажем, мада сад нисам лагао, јер сам баш тако, сјећајући се слогова болног опроштаја, поред износа дуката, уписао њихова имена у нашу књигу рачуна.

„О, како лепа имена!“, усклинула је и испружила руке према мени.

Ја сам у наручју још увијек држао кавезе и нисам разумио што она сад намјерава с тим испруженим рукама.

„Помози ми да устанем, паметњаковићу!“

Спустио сам кавезе, заобишао сам Данијела и ухватио је за руке. Неспретан, међутим, каквог ме је Бог дао, поклизнуо сам се и повукао је за собом; да није било Данијела и његових леђа, пали би у блато. Овако је испало још погубније: Кантакузина је с радосном вриском свом тежином пала на моја прса и још ме обгрлила објема рукама око врата да одржи равнотежу. И опет смо се сударили челима, носевима и уснама, тако да су нам зазвечали зуби. Што је њој, ма колико било болно, било и смијешно. Када се одмакла два-три корака, церемонијално се наклонила и рекла:

„Ја сам Кантакузина. А како је теби име?“

„Дам-јан!“, некако сам промуцао.

На то се она опет засмијала:

„Дамјан?! Ти да си — Дамианос?! Побједник и кротитељ?! Погрешно су ти име дали, бедни соколару! Промени га!“

Хтио сам јој одвратити да ми не мора преводити што моје име значи на грчком, али сам се некако суздржао. Хтио сам јој, затим, рећи да се не радује прије времена својим соколовима, јер да тек предстоји лов на зечеве и препелице, лисице, можда, или шта ће им њен отац, деспот Ђурађ подметнути као мамце не би ли, прије куповине, провјерио њихово ловачко умијеће. У ушима су ми одзвањала очева мрмољења: Ђурађ је витез, међу првима, а такви које Дубровник свечано дочекује и још му се клања, не купују мачка у врећи, њему не можеш продати муда под бубреге, мој брајко, има тај соколова, орлова и јастребова на избор, и можемо се само молити Богу да ови наши лијеви сиротани преживе међу његовим грабљивцима. На пола стазе до манастира, Кантакузина се изненада окренула и потражила погледом соколове. А и боље је да није потражила моје очи: у њима би прочитала само залеђену зебњу од пораза у сутрашњем надметању: неуспјех наших соколова била би пропаст за болесну мајку, и за тетку Јелку, и за брата Влаха и за моје три сестре. Ни Јероним, довољно сам га окрзнуо погледом, више није био увјерен да ће се остварити оно о чему је бунцао у сну: да га је срећа поново погледала и тутнула у руке сребро и злато, које ће далеко надмашити висину погодбе с деспотом; и у сну је, да, мој отац трговао, и никако се није могао договорити са самим собом да не прецијени, а да опет и не спусти превише, и не испадне — лош трговац и будала.

С врата храма, међутим, поново се окренула и поново искревељила и, машући длановима изнад главе, насмијана, показала ми „магареће уши“ Е, то јој нисам могао остати дужан: И ја сам њој исплазио језик и показао „козје уши“. И добио такву ћушку од Јеронима да сам се једва одржао на ногама.

Тако смо се, ето, упознали. И ту ћемо стати, Димитрије, за данас је било доста. Шути, не рогобори, нема ништа ружније за чути него кад нијемак глагоља с патрљком језика, и пусти ме да уживам у давним сликама. Овдје сунце, иако смо на југу, не чини ли ти се, пребрзо залази. Лијепо је овдје, међу брдима, зар није? Не, не мораш ми их описивати, слијеп сам, али не заборави да видим, видим на свој начин и осјећам топлину ових каменних гора. Топло ми је, и лијепо. Ваљда сам остарио на овом путу. Људи на путу брже старе, па се и мени то догодило. Не знам. Знам само да је вријеме да осушиш перо и склопиш дивит, јер више није вријеме за слова. А и не бих хтио да ме једног дана прокунеш како си искапао очи у мраку записујући успомене и казивања једног слијепог и исхлапјелог старца кога су ти манастирски оци повјерили на бригу.

ПОЗДРАВ ИЗ АИГУЕСА

Боривој Солоњић

Даброва долина, Дабродол или Бибертал је котлина испод западног побережја Папука, окружена пространим бреговима благих падина који се спокојно таласају једни за другима, носећи на себи богат покров шума, поља, воћњака и винограда. А у најнижем дијелу котлине, у широком појасу око ријеке, безбрижно бујају ливаде... Несумњива је допадљивост крајолика, и лирска је и еротска, чулна, јер је у својим најбољим тренуцима мирисна, пјенушава, опојна и свилена. Уз мало довијање маште, откривате да наликује на лијено протегнуту жену, са главом планине у даљини и шумовитим косама, плећима пуним винограда и њедрима с полукружним дојкама брежуљака, боковима и пруженим удовима који мирно обгрљују простор, те плодним трбухом поља, и крилом најнижег дијела долине, шумовитим, у којему су топли извори... И машта се ту прене, разбуђена сликом коријенске чакре, извора постојања, или „поријекла свијета“, оним скривеним, магичним и моћним предјелом, што га је једном, истинито и са здравим допадањем, а и једини како треба, овјековјечио бесмртни сликарски делија – Курбе.

Привлачност бруји испод свега виђеног. Због топлих и љековитих извора у крилу котлине, мјесто је било насељено у антици, па се приликом градњи и ископавања темеља могу наћи бројни римски остаци: кипови, натписи, саркофази, бронца, стакло. На натписима се спомињу цареви Антонин Пио, Марко Аурелије, Комод и Септимије Север. Забијежена су латинска имена службеника и војника из тог мјеста: Aelius Lucius и Ulpius Sosseius. Није ли могуће да су то били Илија Лучић и Љубо Кочајић, или некако слично? Није немогуће. Како су првобитни Илири у овом крају касније постали Славени а ови се подијелили под разним именима, од којих су најпознатија Срби и Хрвати, нека тумаче хисторичари, који се око тога никада неће сложити, па нас баш и не обавезују. Нама се чини да је становништво увијек исто, или небитно друкчије, једино су му мијењали имена. Преименовање је понекад сва историја. Понекад дођу дивљи и истјерају питоме, гоњени нуждом или неком другом силом, али после сваке гунгуле ствари дођу на исто или готово на исто. Питоми, када мало подивљају, знају и да се врате. Када не би имали ратоборне вође и попове, народи би се дивно слагали и прожимали: мирно стварање и размјена им је у генетском коду. Ко не вјерује, нека испита. У турским ратовима су феудалци склонили кајкавске кметове на сигурнија имања у Аустрији, Мађарској и Словачкој; на спаљену земљу Турци су населили штокавске Србе/Илире из Баније, Лике и Босне. Увидјевши да је ријеч о добрим борцима, Аустријанци су убрзо, сарађујући углавном са православним поповима, превукли дио тих Срба/Илира на своју страну границе. Они су постали слободни граничари који дају војну службу за аустријског цара и ратују по тридесет година против Турака и других, с којима се цар посвади. То није било нимало шаљиво, било је веома крваво. У наше вријеме потомци тих граничара живјели су у селима око Билогоре. Њихов славни изданак био је, међу осталим, и генерал и pjesник, илирски, Петар Прерадовић.

По истјеривању Турака почеком 18. стољећа, Аустријанци су дио Славоније који није чинио границу подијелили/продали феудалцима. Тако је било и са Дабродолом који је постао сједиште угарских грофова од Бибертала. Ти грофови добили су ову титулу почетком 18. вијека од оца Марије Терезије, али су племство имали већ од 16. стољећа, када им је предак Михајло, Србин из Босне, прешао у Славонију, истакао се у борбама против Турака, и покатоличио. Захваљујући војним заслугама, Михајловић де Бибертал стекли су, по истјеривању Турака, грофовску титулу и голем феуд од тридесет хиљада хектара, па су седамдесетих година 18. вијека овдје саградили чврст и простран барокни дворца од шездесет соба, на двије етаже, високог мансардног крова трбушастих угаоних забата, додатно украшених волутама, и с љупком пластиком на фасади која на јужној страни уоквирује седамнаест прозора на првом кату, три мање у приземљу због монументалног улаза, и још по два реда од осам прозора на двема бочним крилима, са парком и бањом у том парку, у којем су саградили купалишне зграде. Населили су нешто занатлија и основали трговиште. Кметови су им били Срби који су остали на земљи после

одласка Турака. У наше вријеме потомци тих кметова, Срби у Дабродолу и околини звали су се паури. Тако се Срби у западној Славонији дијеле на пауре и граничаре. Паури су затворени и неповјерљиви, вјерни својој фолклорној традицији и слабо се мијешају с другима, а граничари су више отворени према новоме, продорни и дружељубиви. У моје вријеме већина политичких руководилаца долазила је из граничарске Билогоре, док су домаћи паури тек изнимно давали по којег истакнутијег руководиоца. Паури баш нису били послушни ни покорни грофу. Није им у генетском коду да се превише поковавају. Једнако тако ни милосрдност није била посебно уписана у грофову нарав. О њиховим сукобима није остало пуно спомена, али су нека села, првобитно српска, постала чешка, а паури из њих пресељени даље, дјеломично или потпуно. То се дешавало у доба бидермајера, 20-их и 30-их година 19. стољећа када је тадашњи гроф овамо досељавао Чехе из Моравске.

Биберталски грофови одржали су се на свом властелинству око вијек и по, да би седамдесетих година XIX вијека имање продали неком баруну јеврејског поријекла. Његова удовица је све након тридесетак година продала, оставивши у спомен на покојног мужа још један мањи, веома љубак ловачки дворца у околини, маштовиту комбинацију неоготике и сецесије. На крају је властелинство распарцелирано, дворци припали опћини или цркви, а трговиште постало градић, чији су најљепши квартави настали око дворца и бање, јер су изграђени на дијеловима некадашњег великог парка.

Главна предност мјеста и разлог што је непрестано насељено су његови врући и љековити извори, са дозом радиоактивности у води. Бања је уређена већ два вијека јер је добра за уклањање посљедица реуматизма, ишијалгија и женске неплодности. Због ове задње особине гошће бање традиционално постају предмет опсаде амбициозних локалних донжуана.

Мјесто је забачено, одвојцима се стиже до њега од главних саобраћајница и једно је од ријетких опћинских средишта које на својим безбројним путовањима по земљи, успркос позивима, није за живота посетио покојни Маршал. Крај има нешто моћно привлачно у себи, неку бујну и немарну елеганцију. Има елемената и питомог и величанственог. Предмет је чежње пензионера, док већина домаћих одлази одавде, ако може, јер су могућности мјеста мале. Обрађивање винограда, воћарство или ратарство могу осигурати егзистенцију, али уз прилично робовање земљи, која тражи непрестан рад. А од тога бјежи ко год може већ више од седамдесет година.

На том сам мјесту откривао свијет, то ми је завичај. Свог постојања постао сам први пут свјестан веома давно: средином двадесетог вијека.

*

Бројгелови „Ловци у снијегу“, та чудесна слика, несумњиво је она за коју бих дао највише новаца, када би их имао, и када би се слика којим случајем продавала. Насликао је универзални пејзаж са елементима и родног Брабанта и Алпа кроз које је путовао, пејзаж који обиљем истинитих животних детаља постаје један од најсимболичнијих приказа нашег постојања на земљи. Сви воле ту слику, она је доиста прича о нама на земљи. Код Тарковског у „Соларису“ она у свемирском броду постаје успомена на родну планету, њен универзални знак. Био сам срећан што сам код другог нашао значење слично оном које та слика има за мене, и још сам је пар пута срео као цитат на другим мјестима. Радо налазим додирне тачке између Бројгеловог пејзажа и мог завичаја.

Када сам имао десет година, тата ме је први пут повео у лов. Била је зимска недјеља, тло је било стегнуто и помало прошарано снијегом, ловци и пси зашли су иза брегова који окружују нашу котлину у уске усјеке иза којих су почињали нови шумарци и нови брегови. На тренутак су сви застали да би одредили правац којим ће наставити. Тај трен сам се занио, замислио, одлутао, богзна гдје сам био, и наједном сам их видио на супротном брду, безнадно удаљене од мене. Оцијенио сам да их нећу стићи, а нисам баш ни лудо желио да их слиједим. Одлучим да се вратим кући. Осмотрио сам највишу тачку, неко брдо над шумом из које смо изашли, голо, покривено ораницом, да видим гдје сам. И на његовом врху гледајући преко шуме угледам широку панораму котлине налик на ону коју је насликао Бројгел. Одредио сам правац којим ћу кроз шуму и преко ливада доћи до Копачевог шлагса, бране на ријеци, коју ћу тамо прећи. Правац сам погодио и без тешкоћа сам стигао кући, задовољан што нисам лутао. Наравно, панорама коју сам угледао с врха оног брда била је у детаљима друкчија него у споменутој слици, али је простор који је преда мном пукао, гледајући с југа према сјеверу, био једнако простран, можда и пространији, шири. Код нас у планинама нема оштрих камених шиљака, Папук је на десној страни велика љубичастомодра сјена, покривена буковом и грабовом шумом. Брдо које се на лијевој страни Бројгелове слике губи у даљини код нас је много дуље, затвара нам цијели западни хоризонт и налази се под правим кутом у односу на цесту која

прелази преко залеђених ливада. Тај појас ливада у близини наше куће широк је око пола километра. Наша кућа би отприлике била она пред запрежним колима на путу. Нема толико кућа, углавном су поља. На крају цесте је градић, он не би стао у слику. Црквени торњеви и замак су у граду. Копачев шлајс и млин били су нам у близини, двjestо метара према граду, с десне стране цесте. Ријека отјече из долине према сјеверозападу испод бријега на лијевој страни. Куће су тада и у селу и у граду готово све биле приземне, панонског типа, двоетажне куће су биле ријетке и све су биле у средишту мјеста.

Тада сам први и задњи пут био у лову. Видјевши колики сам интерес показао, тата ме више није звао.

*

Да ли је ово мисао: сјећање је основа сваког идентитета, без сјећања практично нисмо ништа.

Да ли се живот коначно осмишљава у сјећању и шта је ту уопште поуздано: како је примијећено, то нисмо ми из времена којег се сјећамо, нисмо ни ми у тренутку када се сјећамо, то је траг доживљеног који као трачак магле над пољаном лебди негдје изван своје подлоге, одвојен од тла и тијела као дематеријализирано вријеме. Као што нагао налет вјетра у јесен може скинути и завитлати лишће са неког јавора у парку и засути нам лице, тако мене ударају у лице ненадани просјеви из мојих откинутих дана, а да право не знам што их је изазвало. Био то покрет тијела, мирис или звук, не могу наћи њихову везу са давном сликом коју изазивају. Што сам то прао неки дан — неку храпаву воћку, и одједном ми се појави слика старе Фанике Ракарићке, Босанке са вашаришта, која је била крупна, климава и брбљава, личила на корњачу и коју сам гледао сваки дан јер сам тамо чувао краве. А какве то све везе има, не видим.

Лица, призори сјевну ми ненадано у свијести, без јасног повода, заустављају ме, заплићу, одводе у реминисценције. Тако је ваљда са сваким ко има времена да се сјећа. А ти су повратни одједи доживљеног болни и елегични. Шта да се чини с тим сликама које су негдје похрањене и упорно постоје, јављају се хировито и стварају тремоло око срца затеченог субјекта. Можемо нијемо одболовати и сачекати мир заборавља као већина људи на земљи, који су сахрањени заједно са својим животним причама. Ако покушамо да нешто забиљежимо, упуштамо се у ризик промашаја, излагања погледу, горчини циничне рецепције нечега што нам је битно и свето — јер нисмо нашли праве ријечи. Али — има ли ишта што није ризично?

То што је главни јунак свој властити приповједач обесхрабрујуће је само по себи и налик је на ону немогућу, смијешну и много пута цитирану причу баруна Минхаузена о томе како је себе и коња извукао из живог блата потезући се за перчин. Од таквог писања не може испасти ништа довршено, потпуно, могући су субјективни превиди битних ствари. Може остати само траг покушаја, скица. Па ипак, више аутобиографских сјећања која сам читао испунило ме је захвалношћу према њиховим ауторима јер су их оставили. Пружили су ми увид у живот који је дотле за мене био апстракција.

Нисам сигуран колико могу, али бих волио да ми пође за руком да бар неком далеком, далеком временски, учиним нешто приближно слично: да му буде драго што је одгнут застор са једног исјечка времена на једном малом простору, да му ми, прошли, не бисмо били сасвим апстрактни. То је највише нека утјеха; испричани туђи удес не мора вас ничему научити, али ће вам можда бити утјешно да сазнате какви све видови удеса могу бити и како бисте у нијемој самоћи лакше гутали своју кнедлу трпљења.

Писање мемоара вјероватно је илузорно и излишно са становишта вјечности, јер је тамо забиљежено све што се догодило. Вјерујем да се све зна, чак и оно што смо помишљали. Брисање мисли и поступака које смо учинили током живота понекад може бити чин највише милости, право помиловање. Али прво их треба признати и исповједити, освијестити. Онај дивни академик жарких очију што је и у старости знао од сваке мале nelaгоде поцрвјењети у лицу, написао је пред смрт роман о младости у којем његов јунак жели да буде избрисано оно што је некад чинио у гужвама у возовима: користио је прилику да се приљубљује уз непознате жене. Тај младеначки гријех мучи га у старости, волио би да то није чинио. Иако нисам никакав ауторитет за опрост гријеха, некако вјерујем да су му у вјечности, у којој је сада, ако је описана nelaгода иоле његова, можда баш због тога записа, и већ због саме чистоте скрупула, с лакоћом избрисали ту епизоду.

Је ли могућа та лакоћа? О, кад би била могућа.

Ствари су биле лијепе, али нису потрајале. Зато се жалимо. Али, ко смо ми да нам буде све потаман? Да ми нисмо некакве мазе?

ЋЕД ПЕРО

Татјана Сикима

Мог Ћеда Перу, од старине презименом Лазарев'ћа, а по аустроугарском попису Јасеновчанин, звали су Шајзин. Тај је шпицнамет донео из партизана. Казивала је Старабака, мајка му, да су га тако прозвали Немци којих је побио отприлике колико и Бата Живојиновић у неколико кључних глумачких остварења.

Деда је рањен код Прозора у ногу па није стигао да лично испраши сваког ког је наумео, али је Прозор морао пасти.

Његов отац Милош упутио се, двадесетих година прошлог века, бродом у Америку. Преко њујоршке луке ушао је у Нови Свет и променио име у Мике Јасен. Тако се потписивао кад су стизала прекоокеанска писма. На крају пута је завршио у Ванкуверу где је држао мали мотел за наше исељенике који су сви били самци. Већина их се никад није вратила. Децу су последњи пут видели у колевама, а женама би остала канадска пензија или наследство. Тако је и са њим било, остао је да почива на Victoria Islandu, а Ћед Перо је добио наследство.

Кад су нас деведесетих година прошлог века у Канадској амбасади разбацивали по индијанским резерватима и саскачеванским пустарама, добри конзул Leo Соорет који је, веле, намлатио грдну лову ударајаћи канадске визе прекодринским Србима, ипак је мене, Милошеву праунуку, послао за Ванкувер. Тако се затворио наш круг вечних путника.

А Петар, тако му је било рођено име, био је као банијски јаблан; танак, висок, истакнутих јагодица. Бабе у селу су биле луде за њим. Стари шармер је свакој куповао рубац за Осми март, доносио им из града шекера и каве и шампон од коприве. Летеле су на тарабе кад би прошао бициклом и махале до изнемоглости. Сећам се како сам дуго мислила да ме све те бабе воле због мене.

Родила га је Ана, Старабака, ситна, мала, од сушице и тешког рада погрбљена. Одшколавала га је за шумара. У Други светски рат је отишао са 18 година. Продорно плавих очију, увек је носио тамни шешир и сиво одело и мирисао на Филтер Југославију.

У његовом огромном дворишту смо возили бицикле. Раднике са пилане је доводио у подне на жгање са скорупом, под лозу, а ми смо трчкарали око њих.

Свако теле у штали које је хтео да прода ја сам, нормално, оплакала. Ћед би рекао – нека, Глум'це, немој плакат'. Није теле чојек, плакаћемо кад умремо.

Перо је имао најмекшу браду на свету о коју су се чешкали моји дечји образи, грлећи га. Летела сам му у загрљај као изгубљено лане, у те жуљевите дланове, у то грубо крило које ме грлило као да сам од стакла.

Сео би на степенице и чекао ме да дођем са аутобуса. Крај ногу му је лежала Индира, црно-бела мачка. Ћед је волео Несврстане.

– Глумице, говорио ми је, де ти Ћеду изрецитуј једну своју!

А ја сам, Ћедова Глумица, рецитовала и рецитовала.

Песме о братству и јединству, партизанима, Козари, Седмој банијској. Стојанку мајку Кнежопољку.

Отаре Ћед сузе рупчићем из сакоа па каже – дедер још једну!

А ја јопет.

– Пишеш ли шта о себи, Глум'це?

– Пишем, ал' ме срамота да ти кажем.

– Запиши ту неђе и мене, да ме се сјетиш. Ја твоје дјеце нећу виђет, али ћу ти их гледат кроз те твоје очи. Ја сам ти дао те очи, Глум'це. То на теби су моје очи.

Из Перине се куће односило ко шта је хтео.

Плаћао је само онај који је имао вишка.

Са себе је скидао ако није имао оно што је неко тражио.

Одрастао без оца, био је отац селу, глава наших породица, наш ум, снага, онај који је увек знао шта и како треба.

Умро је давно, у овом рату.

Толико давно да се сећам мириса Питралона на његовом лицу, укуса купина које ми је убрао, хлада винове лозе под којом сам му рецитовала и његовог храпавог смеха.

– Стандер под бандеру, Глум'це, да вас види аутобус, Ће скакућеш, лане Ћедово...

У тој хладној банијској вечери, док му је снег топио проседу косу, са високо подигнутим шеширом у поздрав, остао је стајати

мој ђед Перо. Херој свих наших живота, јунак из свих ратова, моја ризница нежности и стуб на ком је подигнута застава мог живота.

— Глум'це, оне ће се све поудават' и ћутјети. Само се ти немој дати, ти си ђедова! Кад даш ријеч, не смијеш је погазит', јес чула? Мораш увијек бит' чојек, увијек! Кад паднеш, мораш устат'. И кад ти се плаче, мораш се смијат'.

И никад не смијеш дат на себе, чујеш ли ме, Глум'це?

Чујеш ли ме, Глумице...

* * *

Тамо негде далеко, далеко од овог живота, остао је ђедов гроб и пуста земља Банија.

СОКА СИМИНА

Соку Симину је, на Св.Илију, убио гром.

Онај љути Громовник, ког смо, пре него су нам окраћала памћења, звали Перун.

Купила је сено пред кишу, само двапут да замане вилама и то ти је. Морала би и благо утјерати са паше, скувати варенику за сутрашњи сир и скоруп, мисли јој се роје.

Ама, јесам ли унијела перине јутрос?

У рукама виле, зарђале, нашла их у дну штале, негде.

Обади навалили ко суманути.

Сока је дошла из великог града у ком за њу и децу више није било места.

Он се повукао са касарном негде ка Босни, Србији, баш ме брига ће је, а и шта ће ти, мисли, давно сте се рашћерали, тако је говорила њена мати.

Добро, могао је Млађу, сина им, повести, макар. Да не мора у рат.

Невенка је, ћерка јој, у Бањалуци на факултету.

Јаког ми факултета, рекао је ђед Симо, Сокин ћаћа.

Ако не студира у Београду, боље да га није ни гонила.

Сока купи сено, а у даљини сева.

Јуче је нестало струје, киштра са месом се почела топити, агрегат опет заштекó, мораће то месо испећи па ставити у маст, да не пропадне.

Севну, опет.

И опет.

И све је ближи прасак, конда небом неко неког јури, са запаљеним гривама.

Сока брже купи, обазире се има ли ђегод кога да јој помогне, нигде живе душе ко за врага, а омара нека, боже ти помози.

Сокин је отац био носилац Споменице.

Од оних пар што је Седма банијска вратила са Сутјеске, кад су им рекли да иду изгинути.

Баш тако, тим речима. Неће се нико вратити, вели командант, сви ћемо изгинути.

А ћаћа се ипак вратио, вавијек љут на себе што је жив.

И на бога и на врага, и на живот, и на смрт.

Зато Сока нема појма о Светом Илији, верује само у покупљено сено пред кишу.

Она му се, свом ћаћи Сими, задња родила. Мезимица.

Неће остат на селу, јок.

Ићи ће на медицине у Београд, рекао је матери, мало бракујући слова.

Лете слике живота, кијавица је хвата од пресушеног сена, врело је лето, морда јој и сузе кренуше.

Онај њен стан, са погледом на море.

Он кад је завршио Академију, па први брод, други, никад кући, до контраадмирала нагурао.

Па колегинице на послу завидне, официрски балови у Београду, авионом веле возе је право до Француске, у Дом ЈНА. А њој срце да препрукне за Београдом кад се мору враћа.

Он мало попије, прави лом, она све ћути, трпи, али не може се довека.

Па како се развела, пред сам рат, деца порасла, додијало ћутати.

Вала да ми га је још једном видјети, да му сад све саспем, мисли, ври у њој крв, она банијска.

Сока је, сваког понедељка у 6,15 била на фризури у салону изнад риве. Ладна трајна.

Мурина сукња, Вартекс кошуља, Рашица веста, танка. Пеко ципеле, кожне, мало стежу, али нека.

Дуге ноге, их.

Сирова кафа из Трста, пече цео комшилук, смех и цика.

Вермут са мало шећера.

Млађин први разред.

И Невенкин.

Па кад дођу на Банију једва разумеју шта им ђед Симо говори, завлаче на своје.

И кад јој је оно шефица рекла деведесет прве - јеси л' ти Влај'на?

— Нисам, ја сам Банијка, још горе.

— А ја бодулка, најгоре.

Па им би смешно, до суза.

Сока је покупила прње тог лета кад су гранате тукле са свих страна.

Ни сама не зна како је доспела догде и зашто сад купи сено по омари, на Светог Илију 1994. године, са главом у осамдесетој некој, зарђалим вилама које не иду уз онај њен мантил главне сестре на хирургији, купи га на тој пустој ливади далеко од оних палми и плаветнила, без ладне трајне, парфема, штикли и свилених кошуља.

Ту, усред слика изгубљеног живота, наслони се на стог.

Севну муња, ко неонска реклама на Теразијама, она прва, жмиркавог светла.

Пуче гром.

И то је то.

Можда је чула, ко у магли, Моја Ане броји дане.

Можда и није.

Уз стог сена је нашли ко прислоњену.

Одморену.

Олакшану за крај који није дочекала.

Другог августа следеће године Невенка је спремала годишњицу мајци.

Слатку питу са сиром какву је волела, кобасице, шунке, чега је већ имала.

То ће поделити са комшијама, а онда ће ни три јутра не дочекати у ђедовој кући и, без дипломе, дати се, гладна и очајна, у збег.

Млађо збега неће ни видети.

Он је мртав још од јутрос, негде у Босни, само Нена то не зна. Сазнаће за три месеца, у Зајечару, где је судбина одвела.

Ту, у касарни, затећи ће оца, без мора, који чека ни сам не зна кога.

Сока, годину раније, стоји са вилама на оној пустој ливади, све ближе и ближе грми и сева, мисли - ког ли врага сад грми, оћел ударит какво невријеме, да заманем још двапут вилама и да бјежим.

Па опет — Нена кад дипломира, идемо за Србију, ја овако више не мерем.

Па јесам ли ја ово од живота дочекала, да купим сијено по неким врајим ливадама, ошта сам се школавала, ће сам приспјела?

Сутра кад Нена дође, пресећи ћу, нек знаде.

Право у Београд, и тачка.

Све у себи казује, па јој на осмех пада кап зноја, омара нека, суза.

Лете слике, Делиградска, уз Балканску материна плетена корпа прекривена Факс хелизизм крпом, пуна меса и слатке пите, а њу у интернату у Београду срамота, куд је то понела.

Онај момчић, са Озрена, што јој је рекао да из ње не два него сто врагова вире.

И како пада киша над Калемегданом.

И кад је ћаћа рекао да мора у Сплит.

И кад су јој заказали спој са Ђуриним сином на његовој задњој години Академије, ће сам се у њега и загледала, луда главо.

И свадба им 2. августа, сва се слепила коса под оном клетом токицом. И оне хеклане рукавице, шта ти је младо и лудо.

Моја Ане броји дане, ноћи...ух, како је ту песму волела.

А срце у Београду.

И онда гром. Громовник, на ватреним кочијама.

И после свега – ништа.

Од толикачког живота ама ништа.

Тачка.

Као она звезда коју је гледала из Опсерваторије на Звездари, кад јој је рекао, тај мали са Озрена, да то није Даница, већ звезда Сокица.

И како га је остала жељна.

Београда.

* * *

“Ти, међутим, сјаш, и сад, кроз сан мој тавни,

Кроз безброј суза наших, вечан, у мрак, и прах.

Крв твоја ко роса пала је на равни,

Ко некад, да хлади толиких самртнички дах.

Грлим још једном на твој камен стрми,

И тебе, и Саву, и твој Дунав тром.

Сунце се рађа у мом сну. Сини! Севни! Загрми!

Име твоје, као из ведрога неба гром.

А кад и мени одбије час стари сахат твој,

То име ће бити последњи шапат мој. “

(Црњански, *Ламент над Београдом*)

ДИКО, МОЈА ДИКО

На једној јединој те слици има.

Мала, ситна, ни метар и по ниси прерасла.

Сушица те измучила, после си са стога пала па си остала погрбљена.

Тако си ходала, савијена.

Пресамићена.

Дико моја, моја дико! – тако си ми говорила.

А очи си имала, мили боже, као океан, онај дивљи, плав, сив, тамо крај Ванкувера.

Као она плава тачка у коју је твој Милош гледао преко Пацифика, негде у даљину, на потпуно другу страну од твог света.

Ни не знам јеси ли га волела.

Ниси ни стигла.

Са тобом су умрле све оне чудесне речи мог детињства: цицвара, скоруп, масло, гањак, бескарно, данаске и рубине.

Ко да си јуче у рудњаку унела дрва, шеразлином разјарила ватру, у јануару, у мраку, а ја сам те у твојем кревету чекала, у средњој соби, испод коперте.

– Мораш ћутјет, доћ'е вукови из Зеленика, у брвно гледај! Конда се благо чује, не беч' се, нека!

Дико моја, моја дико!

Страшне си ми песме казивала.

И вечно очи рупцем брисала.

И кад кажеш моја љуба, у прса би шаком ударила.

Тешко мајци која је ћерку са'ранила.

А онда и унука. Твог Мићу.

То те однело.

Дико моја, моја дико!

На једној јединој те слици има.
 Тако си мала, моја.
 А свега у њој има.
 Укус сувог сира на твојим жгањцима.
 И оног колача, шлама и шантелија што си их у психи горе у соби сакрила, кад пођем кући да ми их даш, очију од осмеха.
 Вакош и ти својима, дико.
 И ће год идеш, немој ић машућ' шака!
 Срце се пуни од дарова.
 Дико моја, моја дико!
 Никад га ниси помињала. Само би руком одмахнула.
 – Нека! Није за причу.
 Ти си била и болна, и гладна, и сита, и јака, и слаба, и вавијек тужна.
 – Он је сиромаш' умро сам, так'а му судбина, само си рекла.
 Нека га у Америкама.
 Ниси била љута.
 На једној јединој те слици има.
 У њој стоје два рата, устрашене ноћи и сузе, три крумљера у трапу које си нашла кад сте се вратили.
 И спаљена штала.
 И све јопе испонова.
 У њој си тако жива.
 И лице ти се разнебеса кад ти уђем преко прага – дико моја, моја дико!
 И како би Перу погледала, од прекора, а он би мрко, са пола страха реко, пред нама – нека, мати, не вичи!
 А ти ни реч ниси рекла.
 Онако сва мала, у његовим очима увек највећа.
 Свега, свега у тој слици има!
 Врућег млека које си помузла.
 Варен'ке.
 Дивке јутром закуване и у њој удробљен твој кру'.
 Вруће курузе.
 Пол'ци са шпеком.
 Вежених пешкира, најлепшом мерком, које си за моју удају спремила.
 Ружо, тако си моју мајку звала, немој то дират', то је за њу, и онај би миље за ме у кутијесницу слагала.
 Дико моја, моја дико!
 – Максе од бунара, упашћеш котрмице! Не пиј ладне воде! Шта вавијек те руке переш, ош их одерат!
 Свега, свега у тој слици има.
 И како си ми љуто причала – ја Ружу поведем у Шаш на забаву да је чувам од каквије дечака и да малко свира у двојжице,
 дријемеж ме савлада, јопе пренем се, а ето ће већ у колу.
 А ја сам се смејала, смејала.
 Не смиј се тол'ко, ојавкаћеш. Ће смијач, ту и плач!
 Дико моја, моја дико!
 Свега, свега има.
 У тој је слици рођендан, слава и чесница.
 Буклија.
 Пофурена шалата.
 И твоја топла смежурана рука, на свету најлепша.
 Крајцају се сећања једно са другим, гласови, моји умрли, само твоје очи живе у ме гледају
 На једној јединој те слици има.
 Ана. Старабака.
 Мог си ћеда Перу родила.

ANTOLOGIJA MLADE SRPSKE LIRIKE

ODJEK JEDNE GENERACIJE:
PREGLED PESNIKA ROĐENIH OSAMDESETIH

Tamara Babić

Poezija u Srbiji polako pronalazi svoju publiku i sve je više manifestacija okrenuto ka popularisanju ovog oblika izražavanja. Ovoj popularnosti su doprineli uglavnom autori koji pripadaju generaciji rođenoj devedesetih, svojim čitanjima, prisutnosti na društvenim mrežama i umreženoj komunikaciji kojom se međusobno podržavaju. Pored njih, neki od najčitanijih autora, kada je u pitanju poezija, jesu autori koji su rođeni pre osamdesetih i upravo ovi autori drže primat na poetskoj sceni. Taj prostor između, premda ponekad nepravedno zapostavljen, predstavlja autore rođene osamdesetih godina koji su i dalje aktivni, i dalje stvaraju, i dalje dobijaju nagrade, učestvuju na festivalima i predstavljaju onu grupu autora koja je na toliko načina promenila književnu scenu u Srbiji, ali i regionu. Bilo da se radi o autorima koji su započeli čitanja poezije koja su bila platforma za mnoge mlade pesnike i mesto gde se okupljaju svi koji žele da dođu do publike ili izdavača, bilo da su učestvovali na raznim radionicama kreativnog pisanja ili kao urednici nekih izdanja, ovi autori, bez sumnje, predstavljaju generaciju koja je na toliko načina promenila shvatanje poezije i doprinela njenoj modernizaciji, osavremenjivanju nekih ustaljenih formi, ili dopustila budućim generacijama da vide kako izgleda poetska sloboda.

Ono što je svojstveno za ovu generaciju jeste ispitivanje forme, kako same pesme, tako i ciklusa, te zbirke kao zaokružene celine. Poetički, ova generacija je iznedrila autore koji su se svakom novom zbirkom menjali, napredovali, ali i neki koji se drže određene forme i samo je nadograđuju. Upravo ove crtice mogu da budu nit koja povezuje, ili predstavlja različitost, ovih autora, što i jeste jedan od ciljeva ovakvih pregleda. Neki od njih se odlučuju za nasleđe prethodnika i nastavljanje istih poetičkih tendencija, ali je bitno napomenuti i iskorake koje su ovi autori napravili i time stvorili nove paradigme koje su poslužile kao predložak narednim generacijama. Iako se pojedine pesme mogu čitati i kao kratke prozne crtice, pesme u prozi ili slem pesme stvorene za nastupe uživo, kako bi se dobio potpuni doživljaj autorove zamisli, sve ovo predstavlja odraz jednog velikog istraživanja, pomeranja granice ili, jednostavno, želje da se bude drugačiji i da se proba doći do nekog novog zamaha. Upravo to karakteriše svaku generaciju i ta želja za odudaranjem i iskakanjem iz jedne veće celine je ono što ovi autori i danas nastavljaju da rade.

U ovaj pregled nisu uvršteni, ali je neophodno nabrojati, autori koji svojim radom, nagradama i pojavljivanjem spadaju u istu kategoriju kao zastupljeni pisci. Tu spadaju, između ostalih, Slađana Šimrak, Jelena Anđelovska, Čarna Popović, Vladimir Vukmanović, Jana Rastegorac, Jelena Blanuša, Stevan

Tatalović, Goran Živković, Stevan Bradić, Uroš Kotlajić i Vladimir Stojnić. Ovaj izbor predstavlja autore koji su najzastupljeniji u časopisima, na čitanjima poezije, kao i u predstavljanju poezije novim generacijama. Takođe, autori su birani i na osnovu poetičnih odrednica i promena koje su uneli u shvatanje moderne poezije. Kako se može primetiti, u pitanju su autori koji su rođeni tokom cele dekade, te nije uzeta sintagma koja se često javlja kada se oni pokušavaju ukalupiti u neku kategoriju na osnovu godine rođenja. Svaki pregled ovog tipa pokušava da dočara jedan osećaj, da predstavi jednu grupu autora i da, ovako na jednom mestu zgusnut, pokaže odjek jedne generacije koja je unela neke bitne promene nasleđene od prethodnika i prenela ih na buduće pesnike.

Maja Solar

Maja Solar (Zagreb, 1980), doktorirala je filozofiju. Bavi se političkom teorijom, prevodi sa engleskog i francuskog, piše poeziju i prozu. Članica je kolektiva *Gerusija* i deo uredništva časopisa za teorijske prakse *Stvar*. Od 2015. godine prevodi za srpsko izdanje novina *Le Monde Diplomatique*. Od 2019. godine, zajedno sa Žakom Lučićem, uređuje i vodi poetski podcast *Puna usta poezije*.

Objavila je zbirku poezije *Makulalalalatura* (2008) za koju je dobila Brankovu nagradu (2009). Zbirka je nagrađena na konkursu za prvu knjigu (SKCKG), dobila je prvu nagradu Festivala poezije „Đuro Paphrahaji“ u konkurenciji do 30 godina i bila je u užem izboru za Vitalovu nagradu. Drugu knjigu poezije, na mađarskom jeziku, *Jellemző, hogy nem természetes (Naravno da nije prirodno)* objavila je izdavačka kuća Forum (2015). Treća knjiga poezije, *Bez začina*, objavljena je u izdanju Kulturnog Centra u Novom Sadu (2017). Pesme su joj objavljene u antologijama i zbornicima: *Nešto je u igri: Zbornik nove Novosadske poezije* (Centar za novu književnost Neolit i Kulturni centar Novog Sada, 2008), *Iz muzeja šumova, antologija novije srpske poezije (1988–2008)* (V.B.Z., Zagreb, 2009), *Ulaznica Srbija: Panorama pesništva 21. veka* (Drava, Klagenfurt, 2011), VAN, TU: FREE, *Izbor iz nove srpske poezije* (Cetinje, 2012), *RESTART, panorama nove poezije u Srbiji* (Dom kulture Studentski grad, Beograd 2014), *Antologija nove srpske lirike "Serce i krew"* (Lublin, Poljska, 2015), U MREŽI STIH - Pjesnikinje regiona (ShuraPublikacija, Opatija, 2016), *Cat Painters: An Anthology of Contemporary Serbian Poetry* (Díalogos, New Orleans, 2016), *Ovo nije dom. Pesnikinje o migraciji* (Rekonstrukcija Ženski Fond, Beograd i Bulevar Books, Novi Sad, 2017) i *Dostojno jest* (BELhospice i Kontrast izdavaštvo, Beograd, 2018).

Od 2007. do 2014. godine je bila deo uredništva časopisa za književnost i teoriju *Polja*. Bila je članica Centra za novu književnost *Neolit*, poetsko-političkog teatra *Poetske rupe*, autorka i učesnica performersko-poetskog programa *LILLITiranje* (izvođenje poezije pesnikinja), te nekoliko performansa i poetskih video radova. Živi u Novom Sadu.

DECA SREDE

smrt je izrasla iz drveta duda
probila se kroz koru
na biciklističku stazu
ušla u doručak
i glavobolje koje ti, slonić, odsurlaš samo tako

začinila tvoje ruke oko mog struka
zakikotala sredu

ali je nisam videla
jer sam trčala

došla je smrt još ranije
onda kada je origano zaustavio dah
a ti nastavio da šapućeš da sam tvoja ptičica
da sam sve ptice u taksonomiji sveta, a najviše lastavica
dok me ljubiš
kandirano

kroz kioske smeha
zavijorila se u četku za farbanje
parcelisanje kose da bi se prekrile sede
ti onaj deo iza, koji ne vidim, ja deo naslikan u ogledalu

ali smrt ni tamo nisam videla
jer sam trčala

proklijala je iz ozarenosti
tvog lica
onda kada si mirisao na malo dete
onda kada smo mi bili mi

možda zato što su nam dva tela previše
smrt je prokuvala

u snu u kojem te pojeo krokodil
grlila te svom snagom
podsetila na popularnu seriju našeg detinjstva

smrt je žarila zimska jutra u kojima pereš suđe
i greješ prste penom
sediš ispred ekrana
kuckaš mi na zid
podsetnik za volim te

aromatična smrt
u tvojim uvek poluotvorenim ustima
visokim desnima
dok plešemo u polumraku naš sretni ples

tebe, kojeg nijedna stihija ne može uznemiriti
tebe zbog kojeg svaki put uronim u nesvest od zaljubljenosti
i želje

smrt je iscurila iz tamnih čvorova

skočila u dalj

ali nisam je videla
jer sam uporno trčala
jer sam uporno u tebe gledala
gde je nema
gde je more

i nastavila sam da trčim
kao da je svaki dan sredo
ka ljubavi

TO BESNO, TO VOLJENO

gle, kada me pitaš je li to sigurno
znamo da postavljaš neodgovorljiva pitanja
toliko skandalozna
kao kad jedemo meko kuhana jaja
masline paradajz feta sir redove vožnje
toliko vrtoglava
da odmah izbiješ moje pticoliko ja
iz vodokotlića neba
i zakačiš me na pljuvačku koja se sliva iz tvojih u moja o-usta
dok svršavaš po podmitljivom stomaku
nešto tako čudesno kao kada drvo izraste usred sobe
kako bilo šta može biti sigurno
kada se klima toliko uzjebala da će nebo pasti
kada su napadi panike kućne trenerke za svaki dan
a ploče mrtve duše koje nemaju pojma hoće li ikada zaplesati na gramofonu
kada iz nespavanja kuljaju gusenice
kada gazda može dati otkaz dok si rekao keks
bez da ga bilo koji zakon o radu pritiska
kad je verovatnoća da mleko na šporetu prekupi zdepasta
kada se može ostati bez krova nad glavom
neko te prebije samo zato što čuvaš reke
i skupljaš ih kao molitve u svežanj
kada pušim duhan iako sam mislila da više nikada neću
kada srce može stati
na košarkaškom terenu
na nežnom ledu ljubavi
nešto tako čudesno kao kada drvo izraste usred sobe
i da. odgovor je da.
sa tobom barem još trinaest biliona godina
sigurno

INAČE KAD JE SVE LUKSUZ

danas sam izgubila deset eura
pedesetsedam jabuka stočetrdesetdva entuzijastična zaleta
i pala u nesvest
zbog straha od siromaštva

napravila sam mapu svetskih nepravdi
od dlaka što se talože na tepihu
protresla jastuke blizance

ujutro gladovala
popodne žvakala minute sekunde pahulje snega od jučer
zamišljala magičnu teglu meda
koja se svaki put sama od sebe
iznova napuni
zamišljala čvrsto
nekoliko puta stisnula kapke
pustila ribu da pliva od želuca do krajnika
a možda i more

danas sam odlučila da više neću plakati
zbog toga kako životare mingongi u kini
ni zato što radnice i u gustim bodovima sveta
nemaju zdravstvenu knjižicu
napisaću sve to šestarom na poplone plahte, koje nekad treba i oprati
neka odjekuje
neka oni plaču

od danas imam novo radno vreme: vruće
i ukidam još neke začine
život je štednja za tzv. male ljude
sevnula sam iznenada i rasporela
poslednju šargarepu u frižideru
obrisala mast od ribe
pustila je da sklizne u mitologiju

okačila na zidove još protivpožarnih sirena

danas sam odlučila da ću krasti gde god mogu
praline napolitanke umotane čokoladice medenjake
sve slatkiše koje ne volim
ali koje mogu pokloniti nekome za rođendan

četristosedam puta sam sve otpevala
i jedva se suzdržala od novog padanja u nesvest

zbog punoletnog meseca

rado bih se umotala u veliku
grimiznu burku užitka
zaspala pored tebe na dasci za sečenje

u inat ratobornom mesecu

pričala bih pevala u snu
u horu sa gladnim stomacima
onesvestila se zbog noći pune benzina
nekad negde, podzemno

da nisam toliko budna
bila bih romantična
i tražila od tebe da odsečeš mesecu grkljan
poklon za našu hiljaditu svadbu

Vitomirka Trebovac

Vitomirka Trebovac (Novi Sad, 1980), završila književnost na Filozofskom fakultetu, angažovana u knjižari „Bulevar books“ u Novom Sadu. Objavila je tri knjige poezije, *Plavo u boji* (2012), *Sve drveće, sva deca i svi bicikli u meni* (2017) i *Dani punog meseca* (2020). Uredila je, zajedno sa Jelenom Anđelovski, antologiju poezije *Ovo nije dom* (2018). Živi u Novom Sadu.

SUNČANA STRANA ULICE

sve zavisi od nečega
a ja često
od sunčane strane ulice
uronim u svetlost
i kroz prelome
gledam ljude što se mršte
jer im ide u oči
devojčica je
ugazila u blato
mama joj više
kravo jedna
rekla sam ti nemoj tamo
jadna mala devojčica
zavisi od te budale
sve zavisi od nečega
sunčana strana ulice
posle duge zime
prolazim mamu i devojčicu
ali ostaje gorko
kao da nikad neće biti bolje
kao da to ne zavisi od nas.

ŠUM NA SRCU

bil je leto i omora
raspust kod familije
svi su još bili živi
i puna kuća komšiluka

skoro svaki dan
smo ručali na dvorištu
a onda bi se izvalili pod oras
bila sam stidljiva
i kad je jednom
ušao na kapiju
sakrila sam se pod sto
lice mi je gorelo
i sad to osećam
braća su mi se smejala
ali su ćutali
danas su svi odrasli
i niko se ne seća
tog dana
pečenog pileta na stolu
mirisa turskih karanfila
sve te noge ispod
niko se više toga ne seća
pomenuli su nedavno
da je godinama u bolnici
slabi živci
šum na srcu
mogla sam znati
bio je tako poseban dečak.

PREOBRAŽENJE

danas sam od leta
postala jesen
pod drvetom kraj reke
u meni je dečiji strah
od grube reči i nerazumevanja
od ljudi
od policijskih kola
malih rečnih zmija
visine i saobraćaja
bojim se isto kao nekad
a stalno govore
treba raditi na sebi
ja mrzim bavljenje sobom
preobražavam se prirodno
punim se ko mesec
ne znam kako da postanem bolja
ali i ovakva
uspem nekom da osvetlim put.

O STAROSTI

možda i ne treba pisati
o starosti i o tome

kako sam te kupala
i kako si se stidela
jer ti dodirujem
propalo telo i pegavu kožu
oborenog pogleda
nemoćna
iznenada
pričala si kako su ti stopala
bila mala i ljupka
a pogledaj sad
treba umreti
ali ni to nije tako lako
i dok si mi govorila
iznenadio me je
miris zarezane olovke
nekad iz detinjstva
vidim sebe, odjednom
sedim u klupi,
režem, ali srce ispada
onda se setim
da su i moja stopala danas
mala i ljupka
to mi je od tebe
pomislim
zatvorim vodu
i zagrlim
tvoje koščato
nejako telo
moja baba devojkica
možda ovo i nije
pesma o starosti.

Radomir D. Mitrić

Radomir D. Mitrić (Jajce, 1981), diplomirao filologiju na banjalučkom Filozofskom fakultetu. Piše poeziju, prozu i eseje. Objavio je knjige pesama: *Nostalgija za ponoćom* (2004), *Osvešćenje* (2007), *Unutrašnji Vavilon* (2008), *Letnji kvartet i priča o Mediteranu* (2008), *Mornarski tango* (2010), *Na putu za Hesperiju* (2015) i roman *Šum Panonskog mora* (2012). Dobio nekoliko regionalnih i međunarodnih književnih nagrada. Tekstovi su mu prevedeni na desetak svetskih jezika. Radi kao bibliotekar u Univerzitetskoj biblioteci u Kragujevcu. Prevodi sa engleskog jezika. Živi u Kragujevcu.

PSIHODELIČNI BLUZ ZA MARIJU ČUDINU

Tijelo bez sjene plaši me. Disanje pod mermerom,
moreuz od suza. Crn perčin ličke tame. Oči tvoje
što proganjaju poput obadā, dok lijepe se o glave
sisavaca umorenih. Nebesa s kojih su popadale ptice.

Čopora što kida sve pred sobom. Katrana i perja
što će se u sramu sliti, posvemašnje, u vršama smrti.

Koja bubnja o sustalu grud, dušu što u pete slazi,
s vrazima čiji je stisak bolan i čvrst poput liskuna.

Krhka si košutica, prešućena muza Medijale, udova
najsamotnija na svijetu, što nestaje u sivoj magli
beogradskoj, kao odojče obješeno o bravu samostana.
Šejkovicke, neutješna poput Spartanki nad odrom,

u Tomima smo, gdje parkovi bjehu sad su deponije.
Gdje rasli su gradovi sad su đubrišta, snijet, korov
i raslinje. Prognani u zaborav, na marginu, u palisade
kartona, gdje ni marica ne zalazi i puši se loš hašiš.

Godine od olova, od drače i plača prespavala si.
Vermerne sobe naših verema, tenkove i bratoubilaštvo,
preklane vratove. Preostale su nam samo tvoje
naslućene pustinja, ronjenje na dah u ostrvlju
melanholije, gdje nasukasmo sve naše brodovlje.

ACQUA ALTA

Voda nadire, obuzima tle, kao opšiti vazduh
na drevnim razbojima, kao sveopšta plima tijela
što stupaju nezaustavno, poput lezija barbarohordi.
Jesen je i Venecija tone, ali turisti se i dalje tiskaju,
prostirući plaštove od mangana istarskim mermerom.

Doba je truljenja, memla se prelagano ustoličuje
u lagunama, pletući paučje mreže, bezzazorno,
od Margere do kripe u koju je usječen Longenin san.
Kamen se rastače poput šodera u napuštenu majdanu.
Bludimo kroz more što bubri i ravna strastima mjeru.

I borove crnogorske usađene u baziliku Salute,
iz goleti i krša dukljanskih u ovaj hibrid divote,
usuru trajanja, o kojoj posvjedoči onaj što jedini leži
uspravan u tvojim zatonima, poputavnog hidalga.

I kritska madona, Mesopanditisa, kojoj i gojne zmijske
nekoć dolažahu na poklon, usrdno, ona u pigmentu
boje kože migranata, što sretasmo ih od Savamale
gnojne do strašne Lampeduze, nepropadljiva
i nepripadljiva kugoustopnica kandijska, zalutala
pod mletačke vedute, poput predvečernje kantaride

NOKTURNO ZA NERVALA

Noć ulazi u grad s one strane gdje vjetar
bišti more, topot mitskih konja bije po površini,
tjeranih korbačem prema Algolu, kao brodolomci
pod prozorom pomorčeve kćeri. Od pustih
se nadanja cijela Odiseja u njenu kosu splela,

u kožu, slanu i bijelu što prkosi mjesečini.

Od strasti što vrišti u napeti luk lovca
koji nišani u tijelo srpaste boginje. Diše,
u pupku vasion čitav drijema, svijen u školjku
kroz koju struje basovi noćnih svirača.

Ona spava u usoljenom zlatu ambre gdje
pohranjeno je davno suštastvo koje noću lebdi
stazama kud promiču olimpski bozi. Zibaju se

alge u mlakoj vodi, kao nad obalom sjenka mladog
ribara što zasijeca sprud, ribe skaču, tamna krv
višanja curi mu niz ruke dok tuče riblje glave.

Kako se udarac čuje, boginja se pomjera
u postelji od teških uzdaha, taman to je zaton
što čeka sidro da zapara dno. Vuči se urlik
nad sliku nadnosi, nad čaršafe zgužvane
prstima što se grče od cjelonoćnih potjera.
Ujutru to je blagost koja opstojava svijet.

FINIS TERRAE

Dom je obezgrkljanjena majka.
Koja voli cjelosno i iz krhotina te uvijek
sklapa. Takva je ženska ljubav, iz obrisa
izvrvi u opipljivo. Kao u japanskom akvarelu.

Ležiš na suncu poput duhana omotana
u sargiju. Malo si Busonovo more.
Ranjivo. Slamaju te noževi samoće,
crna si truba ništića, sulundar ruševne kuće,
propali glasovir u kom gasnu zvijezde
i od kog taru se u lutnji zvijeri.

Očima sukrvice otekoše potoci mladostnog,
kosmatost si što zagrobno raste.
Tijelo što bubnjaju ga modrice smrti
kao neznanci u napuštenu portunu.
Želva na čije mladce siku pješćane
zmijurine kao na okna peškarije.

Negativ nikad razvijen, odbačen u muljiku
gdje ralo više ne dopire. U zemlju krtu
poput mliječnjaka, zaspalu pod crnim suncem
podneva, rudaču gdje zri nedoklasje
tvojih kosā što vijore na južini plužnoj.

(Iz rukopisa knjige Malo mediteransko kino)

Marko Stojkić

Marko Stojkić (Smederevo, 1981), od 1996. do 2011. živeo u Beogradu, od tada živi na jugu Nemačke, po osnovnom zanimanju lekar. Objavio je tri knjige poezije: *Laki bolovi* (2011), *Šecele* (2013) i *Amigdala* (2016). Poslednjih nekoliko godina piše prozu, u potrazi je za izdavačima za dva neobjavljena romana.

Živi na jugu Nemačke.

ŠECELE, PESMA XXX

Odjednom, tango, svane na uglu
violinista (Karlos,
Por una kabeza, gledam
tačno sedam minuta u pokisle
proroke, decu kako se klizaju
na zaleđenoj reci, vaskrsle
kontese, osmehe na poklon,
bradate džambase kako se
kockaju u zlatni zub, u reč,
kunu u desnu ruku, na rubu
ništavila, Karlos, naše prijatelje
kako se smeju iz jučerašnjih
novina, sa nadgrobni ploča,
Karlos) – gudalo
zabada stakato pod štikle,
vuče ih po ledu, vatri, staklu,
gola kolena u grču, orgazmično
obgrljena (koji je ovo
vek, koja godina, dan, Karlos,
tačno sedam minuta, sedam
krugova, sedam krilatih konja,
olovka, papir i cvet, spomeni
obavezno u posmrtnom govoru
oca, majku i otažbinu, reci
ponešto o lepoti i istini, slobodno,
bog će ti oprostiti, Karlos,
doteraj kragnu, zategni cipele,
poravnaj revere, još sedam
još četiri još dva kruga, Karlos,
očisti revolver) – crvene
čarape, crvena marama, osmeh,
tihi fejd aut –

LAKI BOLOVI

Pusti me opet
da verujem, bila bi to
savršena smrt –
krijumčarenje svile,
kostiju, droge, iznutrica,
zatrpavanje krivice, kobno

komadanje – izgubiti se
u tuđim dvorištima,
posteljama,

dok prostireš čaršav,
belu ravnicu
(znam, zlu ne trebalo, stare
veštičje mantre, konci,
beli luk, petlova kresta),
vidim mirenje sa sudbinom
i vlast, dok prostireš čaršav,
belu pučinu, jer

besani smo svedoci,
na mrtvoj straži neprimećene ptice,
dva osmeha na puškomet, bilo bi to
savršeno bekstvo
(stari sofizmi: ti si ja,
ja sam ti, mi smo mi i slično),
u nedogled isplažena priča,
palicanje mislima,
laki bolovi –

znam, reći ćeš,
kosti su procvetale, puzavice
zaklonile zid i opet
jedan pogled s prozora u suton,
poneki suncokret i svaka
noć nam je kratka,
sviće već, reći ćeš, bio bi to
savršeni let.

APORIJE

Kada pregaziš ekstazu, pocepaš jarbole,
kokainsku penu, sirovu svilu, kad
isprosipaš nirvanu, barut i brašno,
svu votku, kad pljuneš na cinizam
vašarskih klovnova, instant-filozofa i
inkarnacija otmenosti, šta ti ostaje?
Geometrija –

klepsidre, obligacije, paragrafi. Opet
guše te aporije i, mada se bližiš, nikad
nećeš preći ulicu, prestići kornjaču,
ustati iz kreveta stići kući pronaći ključ,
nikad dovršiti kafu, povući obarač, nikad
pojebati pravdu. A oči –

kad bi znale da govore – rekle bi:
krajem marta biti glicinija,
leti lavanda, u jesen običan prosjak,
zimi niko.

MARIJA NIKOLAJEVNA NIJE MRTVA

"... kakogod bilo, novi posmrtni ostaci Romanovih otkriveni su 2007, a DNK-analize nedvosmisleno su dokazale da je cela carska porodica ubijena 1918. godine."

Moje oči, plave i krupne, moja kosa – zrelo
žito na vetru – i uopšte, moja ljubav prema
vojnicima, njihove uniforme, svakom bih se
bacala u zagrljaj, čitala njihova blatnjava pisma,
rađala oficirčice, samo da nisam, ah, tek Nikolaj
Dmitrijevič, njegov šinjel i čizme i onaj pogled,
tek sekund duži, da bih saznala, naravno, deficit
faktora VIII, tako ljupka, kažu, u godini početka
Velikog rata kako sedim na stolici i hemofilično
rasipam plavet, dok preuzvišena Aleksandra
Fjodorovna, kako sam je tog trenutka mrzela,
nemački odlučno govori hirurgu da po svaku cenu
nastavi s mojim krajnicima i ono njeno: "Kćeri,
nauči da se suzdržavaš, ne smeš ljudima dozvoliti
pristup onim svojim osećanjima za koja znaš da su
neprikladna" i uopšte vražja plemenitost, trenutak
najveće slobode, naravno onaj kada sam pobegla
sa kupanja i gola trčala niz stepenice, kroz kameno
predvorje, pored zlatnih ramova džinovskih
portreta napolje, prema bujici svetla, dok je moja
Irkinja s nekim žustro raspravljala o aferi Drajfus,
ili kako smo gutale kikot listajući one bogohulne
crteže s dobrim Raspućinom, pa na palubi Polarne
zvezde onaj dosadni fotograf, premlada za bolničarku,
volim sebe dok zabavljam ranjenike, igram sa njima
bilijar i dame, pobogu, pa ja sam rasla za rat,
levoruka crtačica, da preživim Revoluciju –
kakva besmislica – niko to, ponajmanje pobednici,
ne preživljava, znam, voliš da me zamišljaš
kao kurtizanu u nekom dalekom emigrantskom
getu, kao emanaciju bramanskog božanstva ili
špijuna Gestapoa na Istočnom frontu, kao beznadno
strastvenu ljubavnicu, lezbejku, pa čak – što da ne –
i kao levičarku, kako se danju tiskam u pocepanoj
plavoj uniformi u nekoj trikotaži, a uveče
uz petrolejsku lampu pišem vrištave manifeste,
zamišljaj me, crtam levoruka more i pesak i
draperije i belu maramicu hitro prinetu
Aleksejevom nosu koji počinje da krvari.

Branislav Živanović

Branislav Živanović (Novi Sad, 1984), objavio je knjige poezije *Pogledalo* (2010), *Crno svetlo* (2012), *Sidro* (2017), *Pesma galiota* (2019). Živi u Novom Sadu.

I (LICEMERSTVO)

Njegove reči su palimpsesti
Ironičnog majstora rasvete
Drugo učini dok jedno kaže
Dželat poštenju što upućuje
Srdačno saučešće budućim
Izneverenim poverenjima
Ispod maske pristojnosti ljubi
Sopstveno dvoseklo ogledalo
Na razrokom jeziku lisice
Vreba zamka sa tvojim imenom

III (DOSADIVANJE)

Prijatan osećaj bezvoljnosti
Besprekorno opružen u lenjost
Drži glavu na šestaru lakta
Nedelja mu na leđima sedi
Kriza uzbudljive rasonode
Otupljuje čula za misao
Da bi telo stavila u pokret
Monotonijom povraća višak
Vreme ugojeno ponavljanjem
Koje ne proizvodi razliku

V (UDVARANJE)

Neposredna umiljatost mačke
Što u prolazu dodirne nogu
Prenaglašena je uglađenost
Govora kom ne nedostaje laž
Da može iskrenije da prede
Slatkorečivost skrivenoj mani
Umutiče koktel obećanja
Bez garancije ostvarenja dok
Zavođenjem radi zavođenja
Oštri nokte na klupku taštine

XIV (TUPAVOST)

U skraćenim dometima sveta

Noć zna da traje duže od dana
 Uzvišeni plod nesaglasnosti
 Nosi lepotu protivrečnosti
 Raspolučene svesti i srca
 Um je u zavadi sa rečima
 Oči zagledane u blizinu
 Sapliću jezik o njega samog
 Podižu kamen da vide ispod
 Potraže svetlo u frižideru

XVI (SUJEVERJE)

Koliko nas plaši sve ono što
 Znamo i ono što ne vidimo
 Toliko je vere u značenja
 Vekovima dizanih do slike
 Sloboda je prazan list hartije
 Sa imenom nasleđenog straha
 Nisi više onaj koji jesi
 Ako mišlju ne dotičeš boga
 Ili veću skrivenu prazninu
 Pred kojom ćeš hteti da zadrhtiš

XXVIII (OGOVARANJE)

Glasovi natapaju zidove
 Penju se kapilarnim silama
 Uši dovedene do visokog
 Stepena verbalnog usijanja
 Svrbe pod oštrom karikaturom
 Imena oko kojeg obleću
 Uposljeni crveni jezici
 Pečeni na razgovetnoj vatri
 Besne reči traže usidrenje
 U štucanju prizvanog odsustva

(Iz rukopisa u pripremi, iz ciklusa „Tirtamov brevijar“)

Danilo Lučić

Danilo Lučić (Beograd, 1984), završio osnovne i master studije na beogradskom Filološkom fakultetu, na katedri za srpsku književnost. Objavio zbirke pesama Beleške o mekom tkivu (2013), za koju je dobio Brankovu nagradu za 2014. godinu, te Šrapneli (2017). Uređuje portal za književnost i kulturu glif.rs, a urednik je u izdavačkoj kući Kontrast izdavaštvo. Bavi se fotografijom i video formatima, objavljuje poeziju i prozu u štampanoj i elektronskoj periodici.

Živi u Beogradu.

pružila je iznemogla i nepokretna ruke prema meni •
 prihvatio sam zagrljaj da oseti na mom vratu kako kulja
 krv • i kako u mom znoju nema smrada od lekova • tako
 se na umoru nasmejala i rekla „Dobro je, srećo, dobro“
 • sreća mi je kad samrtnicu nahranim • i prepovijem • jer
 sam samo tada živ • samo tad sam čovek • znam i ja da
 će me jednom odavde iseliti i više me nikad neće vratiti
 • sećam se gde si bila kad je u smrti/neko rodio majku •
 zato što se o njoj piše • a ona ne usložnjava već samo
 umnožava • nisu u noćima strašni jauci što ih oparaju • već
 one nesnosne tišine što posle njih eksplodiraju • tad se više
 ne zna šta dalje i kako • ruke su slomljene • oči su bušne
 u dubokoj noći • kroz ulazna vrata stiže nevidljiva svita
 • razmešta se duž zidova sobe • osmesima kao da mučenici
 čestita • gospodarica ceremonije stiže poslednja • elegantno
 će preseći žicu • tada se jaucima najavljuje početak slavlja

FEROMONOSINTAKSIČKE ABREVIJACIJE

NAPOMENA! Obavezno popuniti:

1. Ko je naučio sunce da pulsira?

2. Ko je naučio svemir da se nadima?

uz račune stižu čestitke i vaučeri za insulin

kultura mora da predstavlja zajednički front (?)

ni sa kim mi se ne pleše
 iza počinje špica „Dnevnika“:
 lebde nad hramom mirisi orangutana

pred baroknim stubovima bečke katedrale ljubila sam srbina

ločemo žaljenje
 sedenje na zemlji je boravak na utrobi

sve što ste do sad ovde pročitali posledica je nasilja

TRANSUPSTANCIJACIJE S ESTETSKIM FUNKCIJAMA

kolaps informacija zbog štrajka rutera

tako me dugo nije bilo u ovim mladim fajlovima
 a opet — malo toga sam o njima shvatio

koliko se dugo plašim predstojećeg

Zapalio sam se.
 Gorim.
 Izgoreću.

izvršiti deobu jednine
ukinuti izolovanost

kad se pesma pomeri iz ležišta
takav strašan hijatus se ukaže ispod nje

treba trbuh svakog dana puniti
mogu da se izvinem u tuđ rukopis

preslaba sam za prenatalne takmace

gospode moj blagi:
umreću a neću osloboditi afriku

Ibid, 53.

Ahmatowitchu ne mogu i dalje da te povežem sa ovim digitalnim svetom sa kojim moramo da se kako znamo i umemo svikavamo. Možda si previše dugo postojao kao ime i prezime na koricama drage i bliske knjige a sada kada se stvorio kanal komunikacije gde na drugom kraju treba da bude neki čovek to neće tako lako da se uhvati za svest. Čudno mi je svaki put kad se setim ili pomislim da zapravo mogu da ti pišem i da pričam sa tobom. Dugo si kažem bio stih i slova čak i onda jednom kada si nam bio gost u onoj kući nije te zapravo bilo na horizontu mojih živih bića. Ostao si izgleda Ahmatowitchu nekakva avet teksta čovek-pesma neljudsko biće što se uvek obraća bez glasa. Zato mi ne zameri što mi evo treba uvek neko vreme da se setim da postojiš pa da mogu od tebe da dobijem i da ti pošaljem reč.

Bojan Vasić

Bojan Vasić (Banatsko Novo Selo, 1985), objavio je knjige poezije *Srča* (2009), *Tomato* (2011), *Ictus* (2012), *13* (2013), *Detroit* (2014), *Volftram* (2018) i *Toplo bilje* (2019).

Živi u Pančevu.

GREBENAC

Cvetovi kantariona drhte u polju
i nema ničeg o čemu bi trebalo govoriti
glasno, to samo žute latice gore
u jednoličnosti umetne stepe i širina
se povija na vetru, čuje graktanje,
i zadihani pogledi kruže od jedne do
druge nijanse praznog. Kada bih dodirnuo
rukou ivice stvari, grubu iskrenost
kleke, stidljivost toplih, nevidljivih
ptica i ovčarske kolibe nad koje se
podigne dim i nestaje negde u plavom,
i jesenji oblak i gorku posivelost zrnaca
peska, osetio bih svu usamljenost, krtu
i stvarnu kao mrtvi busen mahovine,
i nemoć da bilo šta, bilo kom, o tome
kažem, ostavio slogove da odjekuju

nizbrdo, kroz disanje i šalu, i prostor
peščare da bude tek tiha metafora za
mene, i svaki drugi miran, promašen
život.

ZRENJANIN

Pusta polja i šuplji oblaci,
mrtvaja zeleno crnog lica nad
koju se nadvila crkva sa psećim
očima toplim od kiše, vunena
trulež juna i zvuk nabubreo u
telu, sitne larve činjenica, moje reči
su mirne i sumrak nad njima formira
nimbuse boje gripa, niz stapanje
pruge sa horizontom pristižu
vetrovi i tamne ptice, a zatim
večno udaljavanje sazvežđa i njihova
neizdrživa samoća, ovo nebo je
čaja, moje grlo je čaja, polako
bledim, postajući polje, uplašen od
toga u šta bi se pretvorio svet
da nije uramljen iščezavanjem
i suvišnom pažnjom, progutan
bezubo sivim ustima atara.

MESIĆ

Vreme se uvilo u prostor kao
bolesni list u sebe, dok vozimo
kroz obrani vinograd, vikendice,
privatizaciju, najzad stigavši na
kraj puta, gde budućnost stoji
obučena u crno, mirna za policom
punom drvenih suvenira i meni
je nezgodno da joj poljubim
ruku, u malom dvorištu mirišu
blizina šume i stalno kruženje
pčela, niko ne ometa sporost
konaka ustajalog od knjiga i
dubine vekova, u priprati sveće
gore hladno i bez zvuka, i starac
pod prozorom zamasa sekire
deli sat na minute, jedne od drugih
živote ljudi što se približavaju i
udaljuju od porte, u strpljiv, prazan
i poražavajuće topao vinograd se
uvio prostor, a u njega uhlađa
vremena, sklopljenih, crnih klešta, i
ćuti.

MIROČ

Miris mrkog lišća za potiljkom
neba i stišana zemlja, talog

plesnive magle nad niskom dugom
i mirna visoravan, šuštanje ćumura,
zapekla dubina tamnog, voštanog
dana što izrasta iz nas poput irisa,
miris raskvašene balege, u crno
sukno kiše uvaljana šuma, slepljene
ptice, samo to je oko nas, dok se
pitamo da li smo umakli onom što
nas goni, nesanici, dugom stezanju
grla, upornoj aritmiji, i kiša je
gotovo topla, i pada ravno u dan
bez vetra, kažem, ne želim više
da budem unutra, gledam kako se
bubamare skrivaju u zamuklom kravljem
zvonu, svuda su jasenovi, pomirenost,
miris timijana, ali nema nikoga
to da vidi, nema nikoga da me
čuje.

Ana Marija Grbić

Ana Marija Grbić (Beograd, 1987), pesnikinja, crtač poetskih stripova i ilustrator svojih i tuđih pesama. Studirala je Filološki fakultet u Beogradu, smer srpski jezik i književnost sa svetskom književnošću, magistrirala na srpskoj književnosti. Osnivač je i koordinator pesničke grupe ARGH i mentor kreativnog pisanja. Dela su joj prevedena na poljski, engleski, makedonski i mađarski jezik. Član je Srpskog književnog društva. Objavila je zbirke poezije *Da, ali nemoj se plašiti* (2012), *Venerini i ostali bregovi* (2014), *Zemlja 2.0* (2017).

Živi u Beogradu.

zla nema.
progrizće te misao o slobodi.
baba je umirala na pločniku frizerskog salona
a ti nisi shvatila da će se desiti isto
i da zla nema
na ovome svetlu
sve je mekano:
mačka, stomak i tvoja drugarica iz osnovne škole
što se udala za fudbalera i već odavno shvatila da
zla nema u frizerskim salonima, sjajnoj
plavoj kosi
dala si dosta značaja
u podne ljudi ručavaju
tetka kaže lepo ste sve pripremili
a mrak joj se skotrlja u jednjak
jeste li rezervisali letovanje? kako život?
kako život i ostale stvari?
gde su ostale stvari?
ah, da džem sa stola može progovorio bi
o tvrdoj prirodi svoje jagodice
ali zla nema
za nedeljnim stolom sve je mekano:
tečin argument, rezanac i razgovor o tome

da li ćeš se ikada ponovo udati
gde su ostale stvari?
tvoji prijatelji idu na letovanja u paru
obilaze egzotične destinacije
penju se na veštačke stene i treniraju pilates a
ti baš ništa ne shvataš
marija je jednom kazala da je za život potrebno petoro
i ti si se složila i dodala da
zla nema
u dugim razgovorima
niočemu
ti si od osamdesetiprve za svaki slučaj
nosila kašikaru u rukavu
jedina ćerka porodice, blago maloumna
jednom su te prebili
jednom su ti rekli kako si ružna
i kako su ti sise kao dva oraha
a ti si, blago maloumna
izašla na balkon
sa skupljenim pesnicama i kroz zube
ka podu ponavljala kako
zla nema
zla nema
zla nema

kaže: saša, pogledaj u nebo
noćas je prošla
jedina kometa koju si videla
u životu
sve ima svoju ideju
krokodilska koža, mladi mesec,
tragična sudbina petokrake
ostavila je jalovu tvoju majku
pa si takva, saša
aušvic su krečili prošle godine
baštovani od žbunja prave perece i labudove
shvataš li da
sve menja svoju ideju
tvoj pupak, seoski bunar,
smena vekova
uhvatila nas je upišanih gaća
saša
kažu: pogledaj u nebo
noćas će proći
jedina kometa koju ćeš videti u životu
a ti gledaš u telefon.

šta da radim
svi moji momci govorili su
kako preglasno pričam vidi je
kao muško
otvara vrata plaća u kafani
na sve ima komentar
dere se maše rukama maše glavom
maše prolaznicima

koliko sam volela da pričam na pijaci
 kupim tri za sto
 ogovaram Putina
 prokrvarim i
 šta sad da radim
 probala sam da se smanjim
 da budem za u krilo
 da pričam nežnije ne lupam
 ljude po ramenu ili ih ljubim u čelo
 svake subote ja napravim najbolji ručak na svetu
 ali je najpoznatiji kuvar muško pa
 svejedno
 možda da nosim vrlo kratke suknje
 i da po ceo dan mirišem na orahe
 to bih volela
 jednu toplu šaku na obrazu dok
 kiptim od anksioznog napada i
 da ne umem da postavljam pitanja ili police
 svejedno
 moja majka uvek nosi stroge
 teget pantalone
 u proleće
 sve u meni jenjava i
 volela bih da sam stidljiva čestica polena
 koja nikada ne pada
 da sam privilegija srednje klase
 žuti vazduh dnevne sobe
 tapeta sa mimozom ili mimoza
 svejedno
 kao muško kažu
 govorim o ženama
 govorim o toplom i suvom seksu govorim
 neotesano
 mi je bliska hrskava svinjska glava
 jednoga ću dana prestati da se vraćam sebi
 i da li će me onda neko na tom putu presresti.

Srđan Gagić

Srđan Gagić (Bosanski Novi/Novi Grad, 1988), osnovne studije komparatistike i master studije srpske književnosti završio je na Filološkom fakultetu u Beogradu. Autor je pesničkih zbirki *Deca u izlogu* (2015), za koju je nagrađen Brankovom nagradom i *Prelazno doba* (2017). Priredio je panoramu najmlađe ex-Yu poezije *Meko tkivo: izbor iz nove poezije regiona* (2015), te kao korednik panoramu ratne proze *A fost odata o tara. Panorama prozei de razboi din tarile fostei Iugoslavii* (2018). Poezija mu je zastupljena u antologijama, a pesme prevedene na više jezika. Pored poezije objavljuje književnu kritiku, naučne radove i kratku prozu, te učestvuje u organizaciji više književnih festivala i događaja. Urednik je u izdavačkoj kući Treći Trg, časopisu za poeziju *Enklava* i zborniku *Rukopisi*. Član Srpskog književnog društva.

Živi u Zemunu.

HLEB

Ovih dana, desilo se i ono od čega smo strahovali, uglavnom iz neznanja, pa ipak, neke granice smo morali prekoračiti, poraditi na odvažnosti.

Sterilnim rukama razdrljio sam
 zlatastu opnu hleba, prste dostojne većih zločina preobrazio u klešta,
 vadio mu meke iznutrice, slagao po ploči, od njih pravio metke za moje prijatelje.
 Moj kažiprst u srcu spužvaste utrobe,
 kao prevoj motike u samrtnom ropcu zemlje, samo što
 zemlje nema, tražio je nevidljivo dno. Iz žalosne pesme pšenice i kvasca
 njihao nas je ritam seljačkih pijuka, zvuk gladnog najamničkog grla.

Bio me je stid pred majkom: njene šerpe sa rastinjem i tufnama,
 činile su stvari ugodnijim, mrtvačka tela u njima plivala su
 bezbrižno, opojno mirisala na ružmarin, kumin i žalfiju, s lakoćom delfina
 prevrtale su se skršene noge i pleća.
 Zazirao sam od oca dok je precizno i s pažnjom
 zasecao srca neprskanih plodova, čineći ih skoro živim
 u soku koji ih je napuštao, u slast nedeljnog ručka, pravio čudo ne napuštajući
 dom.

Mrve na stolu bile su ipak mrtve. Hiljade očiju gladnih poljskih
 miševa ostalo je negde izvan, bez mesta za trpezom. Oko mene tek sledbenici,
 proždrljivi i požudni, navikli na hranu koja se ne opire.
 Nikakva posвета niti prigodno slovo,
 unutar kore, u borbi nimalo herojskoj, uništavamo nasušnog
 neprijatelja, štipamo ga do iznemoglosti.
 Sve će ovo proći, javljaju sa fronta reporteri bez granica, no učinilo mi se,
 dok su gosti klicali pobedi, da se nešto konačno i nepovratno, skotrljalo niz
 stolnjak,
 izgubilo u dubokom sumraku kuhinje.

MIGRACIJA

mrak je i zemlja sve što su bila naša dvorišta
 kraj mesta gde je nekad stajala kuća
 dud suv i mrtav poput rđavih vešala
 njiše mraz i prazninu

kroz prostor sevaju crne zažarene mačke
 kao kroz kuhinjski prozor na cestu

svom se odjeku raduje pustoš na gluvom koritu
 koje je pojilo stoku i svet

/moj dlan je imao prozore ka potoku
 i pregusto sađenim muškatlama uz prednji zid kuće./

/čelom sam delio sebe od magle
 i ronio duboko u elemente najavljenih obnova./

dvorišta možda i nisu bila naša,
 govori deda koji je otišao prvi

onde je otac lovio ribe
 a onda – potok se nije vratio

vreme je nešto posve trivijalno kad maj ne donese plod i miris.
 cveće se povuklo sâmo šume su naši neprijatelji

ovde smo ostavili samo dugovanja,
međutim,
u praznini dvorišta nema ničeg što bi nas iznova rastužilo
ili makar učinilo setnim

POVRATAK KUĆI

S godinama raste strah od ruke koja će pokucati na vrata
Odlučno obuhvatiti kvaku koja nas ne može sasvim odvojiti
Od buke. Škripa će nas postrojiti u jesenjoj dremljivosti,
Nakon toga rasplet. Nešto spolja, nalik na dobovanje
Granja o prozor, nešto zeleno i rascvetalo, o čemu bi se trebalo
Pisati s radošću, napraviće prijatnu hladovinu iznad fotelje
Koja nam je godinama donosila mir.

U fioci, pod gaćama, ruka uljeza nalazi igračke, sluzave
Oguljene krompire u plastičnoj činiji spremne za kasni ručak
Na zidovima plakate s likovima čije pesnice izlaze iz ramova
Oponašajući borbu u koju se nikad nismo upustili.

Nešto od toga je naše, nešto nas poseduje
Definisane i masne kao knjigu recepata, nešto nas zamesi
Poput testa ostavi da rastemo među zidovima, da se udvostručimo
dobijemo izdašan, vazdušast izgled dok nas crne ruke ne zahvate
Oblikuju u loptu, razvuku u tanak sloj bezumlja
Pažljivo zaseku nauljenim modlama, oiviče
zverke sa šećernim nosevima, sačekaju da se uhvati kora,
popouca po ivicama i iscedi poslednji sok
Da nas prelomi na nekoliko delova, ostavi mrve i tragove
Belog na tamnoj tkanini troseda i time okonča gozbu.

S godinama raste strah od kuće koja će se raskriliti kao cvet
Pustiti druge da nas uberu, obuhvate, urone u geometriju doma.
Rukama baštovanski spretnim
Prepušćić se pokušstvo, predmeti od sentimentalne
I drugih vrednosti, naše umiljate životinje, naša podla deca, podaće se lako
Da ih prihranjuju, pleve i grle dugo u noć.

Putujući sa što manje stvari i bez žaljenja, kako uostalom nalaže svaki
Povratak kući, napipavaćemo duge debele prste koji su osvojili naše
najbolje kapute, osetiti nešto lepo i toplo, skoro ganuti redom vožnje
koji nas ni ovog puta nije izneverio.

TIK IZNAD TLA

počinje bez naznaka: odlazak, spremanje u kutije
nejasnih tragova o koječemu, beskorisnih zaostavština.
posljednje zalivanje tek izniklog bilja prepuštamo drugom.
odavde se mora dalje, bez otvorene mogućnosti, čežnje
za sobama u koje prodiere varljiva utjeha kuhinje. bez
otvorenih vrata za povratak, pod kapak majke, pod pazuh oca
što se u sumrak raduju ribizli, do kraja ljeta ratuju s kosovima

oko vlasti nad okruglim plodom. pod rukom se usitnjava istorija
kuće i plemena od kojeg je potekla neizdrživa bol nalik hroničnoj
upali uha. novinskim naslovima obmotavaš riješenost, dok sa dvorišnih štrikova
vijore glave; lijepi kao u albumima, rukama podupiru krovove, hvataju vjetar.
gradovi koji su ispod – ili ipak ne, sve vrijeme samo spavaju.
nešto se novo rađa u krvotoku: kretanje ili sličan mehanizam napuštanja;
oblo čudovište oblikuje se hitro, kotrlja naniže, gdje se otvara prolaz
ka svjetlosti. pod sobom rušimo ograde, vratnice, neselektivno i bez mržnje,
pa dalje kroz polje, duž žita, u pravcu poznatih i manje poznatih stabala.
smrću kljalih mladica, tik iznad tla, završava se sveta ekskurzija,
nepovoljnim vijestima o trenutnom vodostaju, zakrčenim autoputevima.
kao naznaka bliske smrti, pritiska nas izvjesnost povratka
nazad; svojim žilavim korijenjem prigrliće nas kuća.

Anja Marković

Anja Marković (Beograd, 1988), diplomirala je na Katedri za srpsku književnost i jezik sa
komparatistikom na Filološkom fakultetu u Beogradu. Objavila je zbirke pesama Napolju su
ljudi (2012), za koju je dobila Brankovu nagradu, te Kowloon (2016). Pored dve cele zbirke u
papiru napravila je i jednu iscepanu u okviru projekta Vejte, snegovi – poezija u nestajanju
(2016). Sa Udruženjem „Nebograd” sarađivala na projektu Novi kompozitori i nova lirika.
Radila u IK Dereta kao urednik, a potom preusmerila energiju na Blum izdavaštvo.

Živi u Beogradu.

ZMIJE

jednom sam sanjala park mokr od kiše
i kako s visine, kroz splet lokvanja, posmatram
ženu u braon kaputu

njena prozračna ruka polako gura po stazi
velika, bela, dečja kolica, druga
vuče majku, tešku i nepokretnu,
u kolicima belim, invalidskim

sve tri su ćutale, a s lišća i perja kapalo je glasno
kapalo je monotono, kao odlazak u poštu ili banku,
najednom je nalet vetra iskrivio ceo prizor i
beli su krugovi zastali u blatu,

svet je prestao.

čudno: šesir joj nikako nije spadao s glave
uprkos svemu.
sinulo mi je da je do čiode
koju nam život neprimetno zabode i gura,
polako, sve dublje, do samog središta mozga,
tek da bi nešto bolelo.

vetar je zamro i točkovi su oživali,
tada mi se zavrtilo, a pogled se obrušio
s kišovitoj neba, s mokrog granja:
tlo su bile zmijske.

TREĆE ZMIJE

Treće zmije su najstrašnije
jer niko im ne zna poreklo, naglo dođu
raskomadaju šta ima i odu, ostaje spaljena trava
i muk za njima.

Treće zmije su veće od zmija iz snova
od zmija iz mene, imaju ruke i noge i
počesto se mogu videti kako izranjaju iz smrznute trave
iz ukočenih prstiju žbunja
treće zmije nemaju lica već našivene maske životinja i palice:
onaj koji se drzne da prođe ovuda dobiće topao rumen mlaz preko lica,
koji se drzne da progovori progutaće svoje polomljene prste,
koji se usudi da pokaže zube trbuhom punim kamenja
pomaziće šljunak na dnu jezera

te čudne životinje, noću se razmašu bakljama, urlaju,
imaju značke i bedževe, lozinke i uvek naglo dođu
raskomadaju šta ima i odu, a da se s mesta
nisu ni pomakle.

OPRADNO STANJE TELA

Ovo mesto straha zove se Kowloon
i njegova dobro organizovana ljubav
ne poznaje granice.
Tesno je i stišano:
šaputanja su ispresecana
dugim, tamnim linijama
i strast se nikada ne vidi,
ali na prigušenim prozorima
uvek će se sušiti
stidljiva, intimna groznica.

Noći su posebno melodične:
glave se kotrljaju ispod kreveta, dečji glasovi grebuckaju
po kori zaleđenih jajnika, niz stepeništa teku psovke
— tresak, ispod već sedmi dan iseljavaju
desetočlanu porodicu iz cipelnika.

U LOBANJAMA GORE HARTIJE

Bacio si opušak kroz prozor, a trebalo je sebe
i nikada nećeš zaspati:
ekseri su uvek pravilno raspoređeni u dušecima,
a ravnodušnost — nepodnošljiva i zaglušujuća.

Ali i ovde nešto raste:
oči po vratima cevastih hodnika,
rastu dečje strnjike na krovovima,
(predveče tihi čistači savesti
stružu sa dna zaigrane leševe).

Rastu tesnaci i bezizlazi ulica,

kratkovidost prozora.
Velike mašine unose trunje vazduha,
nema svetlosti nema smisla,
u lavirintu poštanskih sandučića
sahranjeni su milioni.

Iako su kapije uvek otvorene
odavde se ne izlazi:
pod nadzorom tromog straha
zazidani smo u zamašćen vazduh.
Kopno je.
I nemoj da misliš
da je grad, Kowloon.
To je ponor nagona, opsadno stanje tela.
A negde se svet natapa kišom
i iz zemlje niču hlebovi.

WATERBOY

sagoreo je u vodi

stišan dečko bistrih očiju, novog šušakavca
lovio je skakavce u preriji
sricao: na-cii-o-na-lii-zam je
u oss-nno-vi

cecino lice koje se gužva i širi
hram koji se ruši i vaskrsava
na uposlenom bicepsu
uglađenom od znoja

gledao ih je toliko dugo i trava ga je prerastala
godine bez leta, go-lo-do-mor,
blok je mirisao na zapršku, nepopravljivo,
ali on se probudio zdrav i odlučan:
po koži mu je izbijala politika.

tih godina voleo je pravdu, sise i kokain
i svega je bilo premalo

oči su tanjiri prepuni žudnje, oči su rafinerija,
ravnicu po kojoj divovske vetrenjače
u tišini melju vazduh, kosti, perje

sagoreo je u vodi
vredni mali mikser udavljen
u sopstvenim virovima

gasi glavu o hladne fasade
i puni kofe, šake obavija o drške,
prelazi milijarde stepenika kroz krvotok,
dobar dečko,
baštenski radnik u meni.

VULE ŽURIĆ: FORENZIKA ITAKE: NAJBOLJE I NOVE PRIČE, LAGUNA, BEOGRAD, 2019.

LAJU PSI, ZAVIJAJU VUCI, PLAČU UDOVICE

PIŠE: **Dragan Babić**

U svakom segmentu izbora uočljiva je i jedna konstanta autorovog pripovednog opusa koji traje skoro pune tri decenije – sve njegove priče, na ovaj ili onaj način, govore o neuspešnom pokušaju jedinke da pobedi sopstveni, unapred zacrtan usud

Sa preko dvadeset romana, zbirki priča, radio drama, dela za decu, scenarija, knjiga eseja i priređenih antologija, opus Vuleta Žurića dovoljno je bogat da se iz njega može selektovati nekoliko različitih izbora najboljih tekstova, zavisno od ugla posmatranja i priređivačkog kriterijuma, a prošlogodišnji izbor, *Forenzika Itake: najbolje i nove priče*, jedan je od tih. Kao i svaki izbor, i ovaj je posve arbitran i ličan, ali, ako se zna da se kao priređivač ovog izbora nametnuo sam autor, postaje jasno da je namera trideset i jedne ovde sabrane priče ne samo da se on predstavi kao raznolik i svestran pisac, već i, još više od toga, da se mapira njegov stvaralački i umetnički put od početka karijere do danas.

Birajući najbolje priče svojih šest pripovedačkih naslova kojima se on i predstavio čitaocima – pre prvog romana, *Blagi dani zatim prođu* iz 2001. godine, objavio je četiri zbirke kratkih priča: *Umri muški* (1991), *Dvije godine hladnoće* (1995), *U krevetu sa Madonom* (1998) i *Valceri i snošaji* (2001) – autor se vraća svojim korenima, ističući predanost kratkom proznom formatu i njegovim žanrovskim, stilskim, formalnim i poetičkim odlikama. Iako se tokom prve decenije XXI veka pojavljivao kao romanopisac – nakon pomenutog prvenca, do 2010.

Priče nose jedan snažan duh postmodernizma, poznat iz dela Tomasa Pinčona i Rejmonda Karvera, ali i iz proze domaćih autora kao što su David Albahari, Svetislav Basara ili Nemanja Mitrović

reda čak šest novih romana – Žurić je i u tim dužim proznim formama pratio neka svojstva kratkih priča, pre svega usredsređenost na detalj, minuciozno predstavljenu karakterizaciju junaka i precizno pripovedanje. Najzad, njegov dosadašnji pripovedački opus kulminiraju zbirke *Katenačo* i *Tajna crvenog zamka* iz 2011, odnosno 2015. godine, unoseći brojne novine u njegov rad. Pre svega, *Katenačo*, njegova

možda i najuspelija zbirka, predstavlja promenu dominantnog tematskog okvira i postepeni odlazak u domen historiografske metafikcije, dok *Tajna crvenog zamka*, ovenčana Andrićevom nagradom, najbolje pokazuje njegovu istovremenu posvećenost istorijskim i neistorijskim ličnostima. Negde na sredini svih tih naslova, kao i tematsko-motivsko-žanrovsko-stilskih odrednica koje ih opisuju, nalazi se izbor Forenzika Itake.

**U pričama je primetna
jedna uporna vera
u kratku priču, i u
vremenima njene
ekspanzije u generaciji
kojoj on pripada, ali
i u godinama njenog
simboličkog pada u
srpskoj književnosti**

Već je na prvo čitanje jasno da se u njemu mogu prepoznati tri celine: staro, novo i najnovije. Premda Žurić u sadržaju jasno navodi svih šest svojih dosadašnjih naslova, te nove priče kao sedmi, ipak nema sumnje u to da zbirke *Katenačo* i *Tajna crvenog zamka* zauzimaju najviše prostora, namećući se kao primarni korpus njegovog pripovedačkog rada i dela kojima posvećuje najviše pažnje. Postoje dva načina da se takva odluka pisca/priredivača ovog izbora analizira – kvantitativni i kvalitativni – i tako se primećuje da su priče prve četiri zbirke znatno manjeg obima od novijih (neke od njih, kao što su „Bombaški proces u L.A.“, „I reče jedan dok su konji pišali“ i „Mulijin ruž“, idu u rang mikro-proze), ali i da su tematski udaljeni od njih. Upravo se u tom tematskom okviru i može primetiti najveća razlika između prve četiri i kasnije dve Žurićeve zbirke: prva grupa se najčešće fokusira na ratnu stvarnost devedesetih, a druga najčešće ne. Naravno, postoje starije priče koje se ne uklapaju u ovu opštu ocenu, ali se u najvećem broju njih mogu prepoznati odjeci raspada SFRJ i načina na koji se taj događaj reflektovao na svakodnevicu običnog naroda. One se neretko odvijaju na prostoru Sarajeva, tematizuju različite pojavne oblike ratne traume – od psihofizičkih povreda, preko apatije, sve do pokušaja ignorisanja tog perioda – i opisuju efekat rata na širok dijapazon junaka. Uz to, karakterišu ih svedena naracija, kratki dijalozi, upotreba žargonskog govora i tek delimično skiciranje junaka u nekoliko crta, čime se čitaoci dublje uvlače u pripovedanje i od njih se zahteva određena interakcija i samostalna dopuna. Humor, jedan od alata Žurićeve proze, ovde ima višestruku ulogu, te se on javlja kao kontrapunkt tragičnim ratnim sudbinama, pokretač same radnje u vidu humornih

scena ili grotesknih postupaka junaka, ili se pak stapa sa ironijsko-ciničnim pogledom na stvarnost koji je zapravo i jedini mogući način da se taj težak period preživi. Neke od ovih priča pokreće erotski naboj između junaka kao još jedan vid bega od sumorne svakodnevce, ali i emotivnog i fizičkog sazrevanja koje se katkad javlja usred najtežih životnih drama koje Žurić bira za centralne tačke svog pripovedanja, prožimajući tako više različitih tematskih ravni koje se javljaju u pričama. Naposljetku, ove priče nose jedan snažan duh postmodernizma, poznat iz dela Tomasa Pinčona i Rejmonda Karvera, ali i iz proze domaćih autora kao što su David Albahari, Svetislav Basara ili Nemanja Mitrović, a taj duh se najviše vidi u tekstovima koje demonstriraju metanarativni proces pisanja priče o pisanju priče – „Bombaški proces u L.A.“ i „Ventilator Blues“ – ali i u drugim tekstovima snažno obojenim postmodernim odlikama. Zbog toga, između ostalog, prve četiri zbirke, iako su u ovom izdanju kvantitativno zapostavljene – priče iz njih, naime, zauzimaju tek trećinu knjige – svakako zaslužuju dodatnu pažnju i pokreću današnje čitaoce na njihovo ponovno (u nekim slučajevima i prvo) čitanje.

U drugom delu Žurićeve pripovedačke karijere se, pored dve navedene zbirke, javljaju i zasebne priče koje se prvo publikuju u različitim antologijskim presecima pre no što su sabrane u zbirke. Ovaj postupak nije neobičan niti nov za pisce kratkih priča, ali svakako dovodi do toga da se ove priče čitaju na dva različita načina: kao deo jednog zajedničkog koncepta koji ih povezuje sa tematski sličnom prozom drugih pisaca, i van njega, odnosno unutar zbirke samog autora. Ovaj princip vidi se i u izboru iz tih zbirki u *Forenzici Itake*, ali ono što još više određuje te novije naslove jeste istraživanje granica postmodernističkog koncepta historiografske metafikcije o kojoj je pisala Linda Hačion. Spajajući fiktivne junake čije je živote istraživao u svojim ranijim naslovima i stvarne ličnosti XX veka, autor pokušava da pokaže jednu suštinsku izjednačenost ljudskog iskustva bez obzira na to da li se radi o istorijski važnim ličnostima ili ne. Ovaj postupak mešanja fikcije i stvarnosti bio je primetan i u njegovim starijim naslovima, kako romanesknog tako i pripovednog karaktera, što se u ovom izboru najbolje može videti u pričama „I reče jedan dok su konji pišali“ i „Stonsi“ u kojima se javljaju ličnosti poput Majlsa Dejvisa, Čarlsa Mingusa i članova grupe Rolingstonsi. U izboru priča iz *Katenača* javljaju se Oskar Davičo, Rastko Petrović, Stanislav Krakov, Slaviša Vajner Čiča, Milan Rakić i druga imena, ali autor ne tematizuje njihove biografije i rekreativne trenutke životâ, već njihove lične tragedije i detalje njihove svakodnevce koje odlikuje određena simbolična nabijenost. Opet, ovo dovodi do dvostrukog efekta: čitaoci počinju da povezuju Žurićevu viziju ovih ličnosti sa onim što i sami znaju o njima, ali se kristališe i još jedna crta njegovog pisanja koja kasnije dostiže svoj puni efekat – odlazak u prošlost, u vreme Prvog i Drugog svetskog rata, i jedna specifična metaistoriografska predstava nekih od ključnih ljudi srpske istorije i kulture. Koreni te poetičke odrednice mogu se pronaći i pre *Katenača*, ali je jasno da ona dominira njegovim novijim romanima (od *Nedelje pacova*, preko *Srpske trilogije* i *Republike Čo-*

pić, sve do *Pomora i straha*, dela nagrađenog Vitalovom nagradom), pričama i radio dramama. Žurić se najčešće usmerava na period svet-skih ratova, blago preferirajući Drugi i kompleksne odnose koji su se formirali između predstavnika domaćih i stranih vojnih i paravojnih formacija, kao i poratni period SFRJ koji je, posredno ili ne, definisao i život njegovih modernih fiktivnih junaka od ranih devedesetih do danas. Svojom najnovijom zbirkom, *Tajna crvenog zamka*, on je pokazao kako funkcioniše spoj istorijskih i izmaštanih junaka i događaja, što se vidi i u pet ovde selektovanih priča. Četiri od njih („Mladić na Tasosu“, „Agramerski domino“, „Odlazak u kilenc“ i „Gavrilov princip“) pisane su po pozivu ili na određene teme i prvobitno su se pojavile u tematskim antologijama *Ovako je počelo*, *Zemaljski dugovi*, *Putnik sa dalekog neba* i *Gavrilov princip*, a potomje tri se usmeravaju na živote Ive Andrića, Miloša Crnjanskog i Gavrila Principa, uz pojavljivanje Miroslava Krležę, Stanislava Vinavera, Veljka Petrovića, Petra Kočića i drugih. Međutim, Žurić ne samo da piše o ovim književnicima, već i poput njih, aludirajući na Andrićev pogled na svet i imitirajući stil proze Crnjanskog, čime odlazi i korak dalje u istraživanju običnih događaja iz života znamenitih ličnosti XX veka. Opet, ni ovo nije potpuno nov potez za njega, već predstavlja nadogradnju postupka koji je doveo do, recimo, priče „Dan crne kafe“ – ovaj fragmentarni tekst iz zbirke *U krevetu sa Madonom* polovinu svog sadržaja preuzima iz proze Ernesta Hemingveja, Varlama Šalamova i Artura Konana Dojla – i vodi taj postupak na jedan viši nivo.

Na kraju, šta nam ovaj izbor govori o Žurićevom ukupnom kratkopričaškom delu? Pre svega, primetna je jedna uporna vera u kratku priču, i u vremenima njene ekspanzije u generaciji kojoj on pripada, ali i u godinama njenog simboličkog pada u srpskoj književnosti

Sličan postupak istoriografske metafikcije primetan je i u najnovijim pričama, prvenstveno u „Krvavoj poroti“ (deo antologije *Priče o Kosovu*, a kao glavni junak priče javlja se Milan Rakić koji, opet u postmodernističko-metanarativnom maniru pričanja o pričanju priče, zaključuje da „nikada ne bi umeo da napiše priču jer u svakoj postoji mesto na kojem se ne dešava skoro pa ništa, a rešava ama baš sve [...] a on je uviđao da nije najveća veština umeti ispisati to mesto, već znati

gde se ono tačno nalazi“), „Belom Stojku i Crnom Milojku“ (objavljena u drugom delu antologije *Čuvari zlatnog runa*, dok u njoj figurira Josif Pančić), te „Forenzika Itake“ (publikovana u *Letopisu Matice srpske* 2016, ona istražuje novi aspekt odnosa Tita i Aleksandra Rankovića). Uz to, dve preostale priče – „Orlovi ponovo lete“ (publikovana kao deo istoimene antologije priča o Branku Ćopiću) i „Pobratimi“ (u pitanju je svojevrsna dopuna nedovršene pripovetke Laze K. Lazarevića, objavljena u *Letopisu Matice srpske* 2018) – takođe podsećaju na „Dan crne kafe“ i podražavaju prozne stilove ta dva pisca, što se najbolje vidi u analizi druge: da nije grafički markirano koje delove teksta je napisao Lazarević, a koje Žurić, nemali broj čitalaca mogao bi pripisati piscu dopune i autorstvo nad originalnim tekstom. Ovo je krajnji stupanj stilskih, formalnih i žanrovskih poigravanja koje odlikuju njegovo najnovije stvaralaštvo, ali i aspekt koji nagoveštava moguće odlike budućih proznih naslova.

Na kraju, šta nam ovaj izbor govori o Žurićevom ukupnom kratkopričaškom delu? Pre svega, primetna je jedna uporna vera u kratku priču, i u vremenima njene ekspanzije u generaciji kojoj on pripada, ali i u godinama njenog simboličkog pada u srpskoj književnosti. Dalje, uočava se promena kako primarnog tematsko-motivskog okvira – sa trougla rat-sport-popularna kultura, koji se iscrpljuje u ranim zbirkama, odlazi se u prošlost i prelazi na domaštavanje života ključnih ličnosti naše istorije – tako i stilskog pristupa (sadržajnije pripovedanje, obimnije priče, odmak od groteske i naturalizma, prelazak sa ijekavice na ekavicu, sofisticiraniji i pročišćeniji dijalog, podražavanje stila određenih pisaca u maniru pastiša i usredsređivanje na njihov lik i delo) koja nagoveštava da se radi o autoru koji unapređuje svoje pisanje i neprestano radi na njemu. Najzad, u svakom segmentu izbora *Forenzika Itake: najbolje i nove priče* uočljiva je i jedna konstanta autorovog pripovednog opusa koji traje skoro pune tri decenije – sve njegove priče, na ovaj ili onaj način, govore o neuspešnom pokušaju jedinke da pobedi sopstveni, unapred zacrtan usud. Bilo da se radi o stanovnicima Sarajeva koji beže od sigurne smrti, poratnim izbeglicama koji su preživeli tolika toga da ih više ništa ne dotiče – „Jedno mesto bilo je slobodno, kožna fotelja bila je prazna, ali morao sam običi ženu ogrnutu kaputom i veliki sto ako sam želio da sjednem. Prošao sam i sjeo. I niko nije reagovao, nije podigao pogled sa prljavog poda. Vidjeli smo mnoge stvari, gluplje od mog zaobilaženja žene koja sjedi za velikim stolom.“ („Neki dani su bolji“, *U krevetu sa Madonom*) – post-tranzicijskim gubitnicima koji nesnađeno lutaju novim dobom, ili pak o istorijskim ličnostima čiju sudbinu, u neočekivanom obrtu dramske ironije, čitaoci poznaju bolje od njih samih, junaci Vuleta Žurića nikako ne mogu da pobede. Oni su svi obeleženi nekim ratovima („Ovde ili laju psi, ili zavijaju vuci, ili plaču udovice. Ali naroda nema.“ [„Entropija“, *Katenačo*]) ili unutrašnjim razaranjima, i jedino što mogu da urade – i to rade vrlo često i vrlo uspešno – jeste da se nasmeju sopstvenom usudu, pokažu mu zube i dočekaju spremno još jedan novi dan.

PANOPTIKUM

Goran Borković

SAJAM KNJIGA U BEOGRADU MOŽDA U DECEMBRU

Međunarodni Sajam knjiga u Beogradu, čije je 65. izdanje planirano krajem oktobra, odložen je za sredinu decembra – pod uvjetom da epidemiološka situacija bude dopustila održavanje ove važne manifestacije. Kako se nadležni Republički krizni štab do zaključenja ovog broja „Prosvjete“ nije izjasnio u prilog održavanju Sajma knjiga, kao ni o organizacijskim i epidemiološkim modalitetima, procijenjeno je da u periodu koji je preostao do prvobitno planiranog termina (25. oktobar - 1. novembar), i to u potpuno neizvjesnim uvjetima funkcioniranja, više nije moguće kvalitetno i pouzdano izvršiti pripreme za tu manifestaciju, saopćio je Beogradski sajam.

Predstavnici gradskih vlasti u Beogradu već su ranije nagovijestili da bi 65. Sajam knjiga mogao biti odložen za 2021. godinu, kao što je to učinjeno s 58. Oktobarskim salonom i 54. Bitefom, koji će imati dvostruka izdanja naredne godine. Beogradski sajam najavio je da će i dalje pratiti preporuke i epidemiološke procjene Kriznog štaba i u dogovoru s izdavačima, izlagačima i drugim sudionicima Sajma knjiga donijeti odluku koja će biti u najboljem interesu manifestacije.

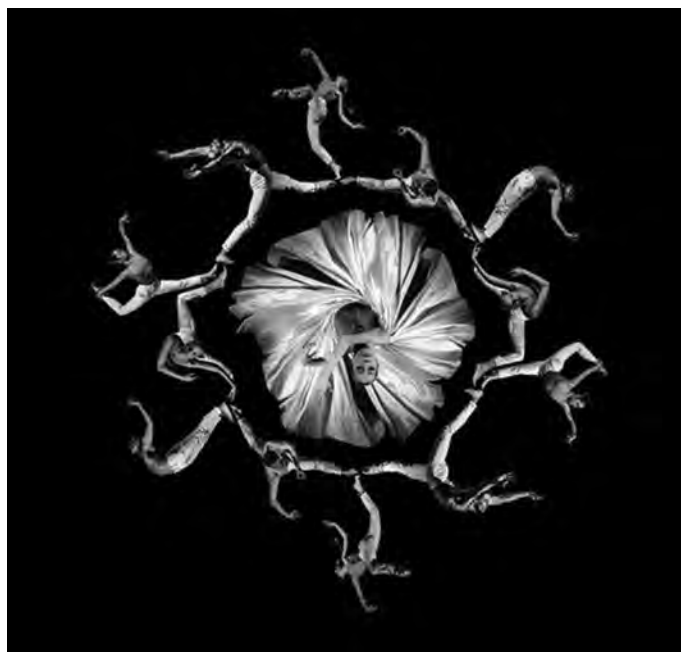
ZAGREBAČKA FILHARMONIJA NASTUPILA U SRBIJI

Nakon Novoga Sada i Iloka u 2019. te Vukovara u juna ove godine, Zagrebačka filharmonija u suradnji s Muzičkom omladinom Novoga Sada nastavlja EU projekt Fil(m)harmonija. Od 19. do ponedjeljka 21. septembra u tri večeri na Trgu slobode u Subotici vodeći hrvatski orkestar pripremio je tri večeri glazbe i filma. Izvedbe projekta Fil(m)harmonija dio su EU projekta prekogranične suradnje između Hrvatske i Srbije, a nakon Novoga Sada, Iloka te Vukovara, Subotica je najnovija postaja u njegovoj provedbi. Na rasporedu sve tri večeri bili su Chaplinovi kulturni filmovi „Pasji život“ i „Mališan“.

Projekt je financiran sredstvima EFRR-a i IPA II fondova Europske unije. U izvedbama, kao gosti Zagrebačke filharmonije, sudjelovali su i muzičari odabrani audicijom Muzičke omladine Novoga Sada.

RIJEČKA ČIPKA NA BEOGRADSKOM FESTIVALU IGRE

Balet Hrvatskog narodnog kazališta Ivana pl. Zajca iz Rijeke sudjelovao je na 17. Beogradskom festivalu igre (BFI) s predstavom „Čipka“ u koreografiji Maše Kolar, koja ispituje aktualnost kulturnog naslijeđa, a

inspirirana je narodnom baštinom otoka Paga. „Čipka“ je bila na programu 22. septembra na sceni Madlenianuma u Beogradu, a dan kasnije u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu, čime je riječki Balet otvorio novu sezonu.

„Veselimo se jako dolasku. Ovo nam je najbolje otvaranje sezone. Nema boljeg početka sezone nego na gostovanju, i to još u Beogradu i u Novom Sadu“, istakla je Maša Kolar 21. septembra na konferenciji za novinare 17. BFI, napominjući da je više puta bila u Beogradu kao koreografkinja i ponekad kao plesačica, dodala je da joj je izuzetno drago što je sada i u ulozi direktorice Baleta HNK Rijeka.

Riječki Balet je, usprkos teškoćama zbog pandemije korona virusa, imao u ovoj godini dvije baletske premijere – „Čipku“ i projekt grčkog koreografa Andonisa Fonijadakisa. „Bili smo ambiciozni, jer grad Rijeka nosi titulu Evropske prijestolnice kulture 2020, što nas je primoralo da budemo aktivni. Meni je ‘Čipka’ izuzetno draga i milo mi je što je dovedimo na BFI. To nam je bila prva predstava nakon zatvaranja“, rekla je Maša Kolar

JANEŽIČEVE STUDIJE FAUSTA U BDP-U

Predstava „Nije to to / studije Fausta“, istraživački projekt slovenskog redatelja Tomija Janežiča, prema tekstu Simone Semenič, premijerno je izvedena 17. oktobra u Beogradskom dramskom pozorištu (BDP), koje je koproducent tog komada sa Sarajevskim ratnim teatrom (SARTR), Zetskim domom sa Cetinja i Međunarodnim pozorišnim festivalom MESS. Veliku regionalnu koprodukciju

inspiriranu Goetheovim dramskim spjevom "Faust" izvode glumice iz Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore, a premijera u Sarajevu bila je 7. jula na sceni SARTR-a, nakon čega je početkom septembra svečano izvedena i na otvaranju MESS-a. "Nije to to / studije Fausta" bazira se na "ponovnom ispisivanju dobro poznatih scena kroz prizmu odnosa mita i savremenih okolnosti na Balkanu, pravljenja mosta – veze između Zapada i Istoka", navelo je u najavi BDP. Tomi Janežić je, predstavljajući projekt, kazao da želi uraditi kratku predstavu, za razliku od mnogih ranijih, među kojima je sedmosatni Čehovljev "Galeb" u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu. "Tražim najkraći mogući format, a da ima smisla. Tako sam predložio dramskoj spisateljici Simoni Semenič da napiše komad koji nije 'Faust', ali dodiruje njegovu suštinu. Zanima me 'nepojmljivost'. Negde i Faust kreće s tim, kao da želi most u nepojmljivo", rekao je Janežić.

NAGRADA MILAN MLADENOVIĆ PRIPALA BENDU D R A M

Nagradu Zadužbine Milana Mladenovića za 2020. godinu dobio je beogradski bend d r a m za pjesmu "Daj mi sve", koja se izdvojila među više od 240 numera koje su ispunile uvjete regionalnog natječaja ustanovljenog u znak sjećanja na Mladenovićev lik i djelo. Pobjednička pjesma, četvrti singl s albuma "Nećemo promeniti svet" (PGP RTS, 2019), proglašena je 21. septembra u Bitefartkafu, na rođendan Milana Mladenovića (1958-1994), kultnog beogradskog i jugoslovenskog muzičara, frontmena Ekatarine Velike. Na natječaj se prijavilo 319 pjesama, od kojih su 243 ispunile uvjete i prosljeđene članovima žirija na preslušavanje. Darko Rundek, Srđan Gojković Gile i Mirela Priselac Remi odabrali su najprije 25 pjesama u uži izbor, a potom i 14 finalista, a kako su ispričali, zanimljivo je da su u prvom krugu selekcije svi kandidirali po 12 različitih pjesama. Uoči proglašenja pobjednika, prikazan je dokumentarni film "Plaža večnog vetra", nazvan po naslovu prve pjesme koju je Mladenović snimio s Mitrom Subotićem Subom 1994. godine u Brazilu za album "Angel's Breath", čiju promociju nije dočeka. Film je napravljen od arhivskih snimaka, ekskluzivnih i nikada dosad viđenih. Također, premijerno je prikazan i spot za "Metak", antiratnu pjesmu s albuma "Angel's Breath", koji je Mladenovićeva zadužbina nedavno reizdala u saradnji s Croatia Recordsom.

JUGOSLAVENSKI I POSTJUGOSLAVENSKI EKSPERIMENTALNI FILMOVI U ŽENEVI

Centar suvremene umjetnosti u Ženevi prikazuje program jugoslavenskih i postjugoslavenskih eksperimentalnih filmova, koji je priredila Ivana Momčilović, a prva od tri selekcije, obuhvaća film Krsta Škanate "Prvi padež – čovek", nastao u Beogradu 1964, te tri filma splitskog autora Ante Verzottija "Pet" (1965), "Jukebox" (1966) i "Fluoroscencije" (1967). Prema riječima Ivane Momčilović, dramaturginje, istraživačice i koordinatorice kolektivne platforme PhD In One Night za estetsko obrazovanje svih, riječ je o nastavku istraživanja "Eksperimentisanje bilo koga – jugoslovenski i post-jugoslovenski eksperimentalni film od 1963. do danas". Izbor kratkih eksperimentalnih filmova koje je predložila za prikazivanje tokom jeseni/zime 2020/21, pokazuje nekoliko osobnosti jugoslavenskog poetskog i političkog projekta – dijalektiku i korelaciju između eksperimentalnog i amaterskog; specifičnu jugoslavensku topografiju "bratstva i jedinstva" (kino-klubovi Split – Zagreb – Beograd), odnos slojevitih eksperimentalnih filmskih izraza i konkretnog "ostvarenja slobode" konstantnim pomicanjem granica postojećeg i rada na društveno "nezamislivom" kao i utjecaj samoupravnog društvenog projekta na autonomiju kino klubova i jačanje amaterskog pristupa stvarnosti. Škanatin film "Prvi padež – čovek" pritom je preveden i digitaliziran, te uvršten u stalnu kolekciju ženevskog Centra suvremene umjetnosti, izjavila je Ivana Momčilović za portal SEEcult.org. Prvi dio njene selekcije na programu je do 19. oktobra, a dostupan je na sajtu Centra suvremene umjetnosti u Ženevi. Drugi dio selekcije bit će prikazan od 19. novembra, dok će treći biti dostupan od 21. januara. Izbor će obuhvatiti i djela zanimljivih ženskih autora amaterskog eksperimentalnog filma.

NAGRADA DKS-a VLAHU BOGIŠIĆU

Nagrada Doma kulture Studentski grad (DSKG) u Beogradu za najbolju knjigu nefikcijske književnosti u 2019. godini dodijeljena je Vlahu Bogišiću za "Nedovršeni Bogišićev Ustav i druga međuplemenska razmatranja" u izdanju Službenog glasnika. Prema navodima žirija, knjiga Vlahu Bogišića se izdvojila kvalitetom koja na najbolji način prezentira nefikcijsku prozu: "Ona je u izvanrednom odnosu spojila dokumentarno i esejističko, kroz stil koji je izbalansirao oba diskursa. To je rukopis erudite, koji činjenicama vlada besprekorno, ali im daje i sasvim lična, lucidna i često neočekivana tumačenja. Elokventno, ali najpre i najviše nadahnuto kazivanje o književnoj istoriji ili istoriji zbivanja na ovim prostorima, istovremeno otkriva filigranske detalje za koje se malo zna, ili podseća na opštepoznate činjenice, osvetljene novim tumačenjima. Hronotop Bogišićeve knjige je složen: njegova su interesovanja jednako i u prosvetiteljstvu, romantizmu, moderni ili književnosti XX i XXI veka. Vremena su i mitska i realna, istorijski determinisana dramatičnim događajima ili anegdotskim medaljonima. Slike su dubrovačke, konavljanske, zagrebačke, beogradske, ali u njih se upliću i Beč, Venecija, London, Firenca, Pariz, Petrograd", stoji u obrazloženju. Odluka o dodjeli nagrade donijeta je jednoglasno odlukom žirija koji su činili: dr Ana Stišović Milovanović (predsjednica), dr Tomislav Brlek i pisac Svetislav Basara.

IN MEMORIAM – ISIDORA ŽEBELJAN (1967-2020)

Ako se jedno može sa sigurnošću reći za Isidoru Žebeljan, srpsku kompozitoricu i pijanisticu, to je da nacionalna kultura i dalje, ni sada nakon ovog zapanjujuće preranog odlaska, još ne zna što je imala, kakvu umjetničku ličnost, i kakvoga neuporedivog dometa. A kad bude shvatila jednom zaista, onda će, također sa sigurnošću rečeno, vidjeti ono što je prepoznao svijet prvi: da se radilo o jednoj od onih potpuno samosvojnih pojava kakve se kod nas povremeno dogode, svaki put u drugom polju, u stvaralaštvu i nauci, začudnih individualaca koji jesu odavde, ali ne slične nikome drugom.

Iz malog svijeta ovdašnje umjetničke muzike i tradicije, nitko ranije nije dobio tako daleko i široko kao Isidora – pogotovo nijedna žena. Njezine uspjehe i radove nabrajaju ovih dana po medijima, kako i treba. Ali trebalo je imati sreće pa vidjeti izbliza, kao onda, 2003., u Amsterdamu kad je postavljena njena „Zora D.“, prva srpska opera s premijerom vani, da se uvidi kakav događaj je to bio. Jedna od onih najrjeđih prilika kad umjetnik odavde stane na inostranu scenu jednak sa svijetom, kao stvaralac bez olakšavajućih okolnosti, koji ne nastupa iz samilosti velikih jer dolazi iz ovakvih krajeva, niti što je izabran po egzotici i svojoj „drugosti“, nego samo i jedino po svojoj izvrsnosti i originalnosti – po svojoj ravnopravnosti, kao netko tko učestvuje i dograđuje evropske, zapadne i svjetske umjetničke i civilizacijske tendencije.

U suvremenoj, postratnoj srpskoj i južnoslavenskoj kulturi nitko te vrline nije utjelovio i ostvario uzornije od Isidore Žebeljan.

(Đorđe Matić)

IN MEMORIAM – BORISLAV “BORA” DRLJAČA (1941-2020)

Iako je nastavak na “a” u imenu, umjesto rođenijeg “Boro”, uvijek pomalo parao uši prečanima, nije na jugoslavenskoj estradi bilo oglednijeg primjera krajiške pjesme ali i naročitog, krajiškog tipa ličnosti od Bore Drljače. U ovom našem narodnom i narodskom čovjeku iz Donje Suvaje – kojemu se čak i fizionomijom vidjelo odakle je – bilo je nešto od tužnog klauna. To su oni ljudi koji iza vanjske, komične slike pravilom nose sobom tešku priču ili historiju. I zaista, mnogo godina kasnije otkrilo se da je zaista tako, i da je vazda nasmiješeni, oblaporni, falstafovski dobričina, u sebi već rođenjem nosio najkrvaviji dio krajiške i nacionalne historije.

Pisao sam o njemu jednom. Sad bih napisao drugačije. Jer, taj ćopicevski lik, kojem se lako bilo podsmijehnuti, zapravo je bio jedan od ključeva za razumijevanje čitave jedne geografije i mentaliteta. S Borom, više nego bi se moglo pretpostaviti, odlazi važan dio naše prečanske civilizacije, ionako gotovo dotučene.

Zbogom Boro.

OVOGODIŠNJI FESTIVAL DJEČJE ILUSTRACIJE POSVEĆEN ZMAJU

Središnja knjižnica Srba u RH Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“ uputila je poziv djeci osnovnoškolskog i predškolskog uzrasta da sudjeluju na Festivalu dječje ilustracije 2020. ilustrirajući omiljene lik(ove) ili scenu iz djela Jovana Jovanovića Zmaja. Cilj ove manifestacije je približiti srpsku književnost za djecu najmlađim članovima naše zajednice i potaknuti ih na čitanje i kreativno izražavanje te približiti djeci kulturu i stvaralaštvo vlastitog naroda. Tema ilustracije može biti iz bilo kojeg djela za djecu iz opusa Jovana Jovanovića Zmaja prikazana na način kako ih djeca zamišljaju.

Iz knjižnice ističu da je krajnji rok za slanje radova 8. novembar 2020. godine. Stručni žiri će vrednovati kreativnost i originalnost radova podijeljenih u devet dobni kategorija (predškolski uzrast i po jedna kategorija od 1. do 8. razreda). Od najboljih radova priredit će se izložba u dvorani biblioteke, a najbolji iz svake kategorije bit će nagrađeni prigodnim nagradama.

Naglašavaju da svaki rad mora na poleđini imati čitko ispisane ime i prezime, razred i škola (ako dijete ide u školu), godina rođenja, naziv djela na koje se ilustracija odnosi, adresu i kontakt telefon. Jedan učenik može poslati jedan rad. Izbor tehnike rada je slobodan. Radovi moraju biti rađeni samostalno. Format papira treba biti u skladu s formatom mape za razred koji pohađa učenik (odnosno iz bilo koje školske likovne mape). Pristigli radovi na natječaj se ne vraćaju.

Radovi se šalju na adresu:

SKD Prosvjeta-Centralna biblioteka

Središnja knjižnica Srba u RH

Preradovićeve 18/1

p.p. 739

10 000 Zagreb

Izabrani najbolji radovi u svakoj kategoriji, kao i točan datum održavanja centralne izložbe s najuspješnijim radovima bit će objavljeni na web stranici biblioteke <http://biblioteka.skd-prosvjeta.hr/>. Manifestaciju sufinanciraju Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije i Grad Zagreb. (G.B.)

Boris

RADE KO
XIII PROLETE

CIJENA 20 KN

DRAGAN BABIĆ / GORAN BABIĆ / TAMARA BABIĆ / MUHAREM BAZDULJ / GORAN BORKOVIĆ
NENAD JOVANOVIĆ / DRAGO KEKANOVIĆ / ŽELJKO KRESOJEVIĆ / BOJAN KRIŠTOFIĆ / DRAGIŠA LAPTOŠEVIĆ
ŽELJKO LUKETIĆ / BORDE MATIĆ / IGOR MRKALJ / BOJAN MUNJIN / ALEKSANDAR POPOVIĆ
IGOR RUŽIĆ / TATJANA SIKIMA / BORIVOJ SOLONJIĆ / MLADEN VESKOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ

AYTOPH

www.casapis-prosvjeta.net

Utilitarni dizajn raspjevanog socijalizma 1947. – 1990.
(14. – 24.7.2020.) izložba, HDD, kurator Željko Luketić

